

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАРПЕНКО ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 351.82:342.9]:005.591.4(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ
ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ

Спеціальність – 281 «Публічне управління та адміністрування»

Галузь знань – 28 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

Є.О.Карпенко
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Лазор О.Д.** –
професор, доктор наук з державного
управління, професор кафедри
публічного управління та
адміністрування Вінницького
державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Вінниця
2023

АНОТАЦІЯ

Карпенко Є.О. Трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2023. 202 с.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням, у якому вирішено науково-практичну проблему щодо вдосконалення організаційно-правового механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки.

У дисертаційній роботі здійснено дослідження історичних умов реалізації державного управління сфери захисту економіки України, у результаті чого виокремлено і проаналізовано сім періодів розвитку досліджуваного процесу на різних етапах українського державотворення. Найбільш показовим з позиції акцентованої системної державної політики з захисту економіки визнано період національно-визвольних процесів і українського державотворення 1917 – 1921 років. У рамках означеного періоду проведена історична реконструкція особливостей державного управління у сфері захисту української національної економіки та здійснена аналітична інтерпретація механізму державного впливу на стан захищеності української національної економіки в умовах воєнної агресії проти України у досліджуваний період. Результатом дослідження став висновок про те, що всі чотири державні формування: Українська Народна Республіка (часів президентства М.С. Грушевського), Західноукраїнська Народна Республіка, Українська Держава (часів гетьмана П. Скоропадського), Українська Народна Республіка (часів Директорії С. Петлюри) – здійснювали консолідацію у сфері економічної діяльності з метою стабілізації економіки. Дослідження цих заходів надало можливість припустити, що головним вектором централізації була аграрна сфера, на яку спрямовувалися законодавчі ініціативи і спектр адміністративно-

правових впливів. У результаті дослідження резюмовано, що недостатній рівень системності та контрольованості елементів публічного адміністрування у сфері забезпечення захисту економіки України в умовах Національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. призвів до вразливості економіки, що в умовах воєнної агресії спричинило руйнування економічних інституцій і державності загалом. На цій основі сформульовано рекомендації щодо недопущення даних наслідків в умовах сучасної широкомасштабної російської воєнної агресії проти України.

У дисертації здійснено дослідження понятійно-категоріального апарату наукової проблематики, внаслідок чого сформульовано авторські поняття «економічна безпека як складова національної безпеки», «економічна загроза», «національні економічні інтереси», «економічний суверенітет», а також доведено, що дослідження означеної проблематики може бути об'єктивним внаслідок застосування міждисциплінарного методологічного апарату.

У дисертаційному дослідженні здійснено аналіз функціонування системи державного управління сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції у контексті руйнівних загроз, спричинених повномасштабним воєнним вторгненням Росії в Україну. За допомогою цілої низки науково-дослідницьких методів здійснено пошук перспектив адаптивного потенціалу інституційного механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції та подана характеристика його складових елементів. Результатом дослідження стала характеристика тенденцій функціонування системи державного управління захисту економіки України в умовах євроінтеграції під впливом воєнного вторгнення та руйнування регіонів України, цілих економічних галузей та інших деструктивних чинників. Водночас особливостями такої системи державного управління визнано наявність адаптивного потенціалу інституційного механізму, яка полягає у трьох складових елементах: 1) інституційний контур захисту економіки у євроінтеграційних процесах, представлений сукупністю державних інституцій, призначення яких полягає у забезпеченні балансу національних економічних інтересів з інтересами інших інтеграційних суб'єктів, що відбувається у процесі адаптації національної економіки в інтегрованому

середовищі в умовах стратегічних загроз; 2) потенціал функціональних особливостей інституційного контуру захисту економіки у процесах євроінтеграції, призначений для формування адаптації стратегії державного управління і тактики подолання асиметрії економічного потенціалу в системі виникнення загроз економічній безпеці, що особливо загострилося в умовах війни; 3) захист економіки в умовах євроінтеграційних процесів, спрямований на реалізацію адаптивного потенціалу системи державного управління, основною метою якого є подолання загроз шляхом прогнозування та проектування, і де економічна дипломатія у цьому процесі визнана одним з головних інструментів реалізації захисної функції економіки.

З метою пошуку напрямів удосконалення організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки у дисертації досліджено зарубіжний досвід функціонування досліджуваної системи. В результаті запропоновано залучення окремих складових моделей систем державного управління в означеній сфері, зокрема систему захисту економіки Великобританії, визнаної як найбільш ефективною та адаптивною. На основі проаналізованого зарубіжного досвіду та дослідження проблем української системи державного управління у сфері захисту економіки сформульовано напрями підвищення ефективності функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики.

У дисертації досліджено та обґрунтовано напрями трансформації законодавчих основ щодо підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки. Автор роботи обґрунтовує твердження про те, що означені напрями мають базуватися на основі оновленої Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, котра має першочергово враховувати два основні чинники – широкомасштабне російське воєнне вторгнення та інтенсифікація євроінтеграційних процесів України. Матеріали дослідження надали можливість сформулювати головні структурні компоненти стратегічних напрямів, зокрема: аналіз і оцінка загроз економіці в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови, інструменти подолання загроз економіці, інституційно-

ресурсне забезпечення цього процесу, контролінг реалізації стратегічних завдань з подолання загроз економіці, удосконалення законодавства щодо захисту економіки, виконання міжнародних зобов'язань щодо трансформації державного управління у сфері захисту економіки, синхронізації зі стратегічними напрямами інших галузевих нормативно-правових актів. Окремим напрямом удосконалення системи державного управління запропоновано синхронізацію стратегічних напрямів із функціональними механізмами центральних органів виконавчої влади і правоохоронних органів.

Ключові слова: державне управління, захист економіки, економічна безпека, механізми державного управління, трансформація економіки, центральні органи виконавчої влади, національні економічні інтереси, державна економічна політика.

ABSTRACT

Karpenko Ye. O. Transformation of the state administration system in the sphere of economic protection: organizational and legal mechanism. Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 28 "Public management and administration" in the specialty 281 "Public management and administration". Vinnytsia State Pedagogical University Mykhailo Kotsyubinsky, Vinnytsia, 2023. 202 p.

The dissertation is a complex scientific study, in which the scientific and practical task of improving the organizational and legal foundations of functioning and improving the state management system in the sphere of economic protection is disclosed.

In the dissertation, a study of the historical conditions of the implementation of the state administration of the sphere of protection of the economy of Ukraine was carried out, as a result of which seven periods of the development of the researched process at various stages of Ukrainian state formation were identified and analyzed. The period of national liberation processes and Ukrainian state formation in 1917-1921 is recognized

as the most indicative from the point of view of the accentuated systemic state policy for the protection of the economy. Within the framework of this period, a historical reconstruction of the features of state administration in the field of protection of the Ukrainian national economy was carried out, and an analytical interpretation of the mechanism of state influence on the state of security of the Ukrainian national economy in the conditions of military aggression against Ukraine during the research period was carried out. The result of the study was the conclusion that all four state formations: the Ukrainian People's Republic (during the presidency of M.S. Hrushevskiyi), the West Ukrainian People's Republic, the Ukrainian State (during the time of Hetman P. Skoropadskiyi), the Ukrainian People's Republic (during the Directory of S. Petliura) carried out consolidation in the sphere of economic activity with the aim of stabilizing the economy. The study of these measures made it possible to assume that the main vector of centralization was the agrarian sphere, to which legislative initiatives and a spectrum of administrative and legal influences were directed. As a result of the research, it is summarized that the insufficient level of systematization and controllability of the elements of public administration in the sphere of ensuring the protection of the economy of Ukraine in the conditions of the National Liberation Struggle of 1917-1921 led to the vulnerability of the economy, which in the conditions of military aggression led to the destruction of economic institutions and statehood in general. on the basis of which recommendations were formulated to prevent these consequences in the conditions of modern large-scale Russian military aggression against Ukraine. In the dissertation, a study of the conceptual and categorical apparatus of scientific issues was carried out, as a result of which the author's concepts "Economic security as a component of national security", "Economic threat", "National economic interests", "Economic sovereignty" were formulated, and it was also proved that the study of this issue can be objective as a result of the use of an interdisciplinary methodological apparatus.

The dissertation study analyzes the functioning of the state management system in the sphere of economic protection in the context of European integration in the context of destructive threats caused by Russia's full-scale military invasion of Ukraine. With the help of a number of scientific and research methods, the search for the perspectives of the

adaptive potential of the institutional mechanism of the functioning of the state management system in the sphere of economic protection in the conditions of European integration was carried out, and the characteristics of its constituent elements were presented. The result of the study was the characterization of the tendencies of the functioning of the state management system of the protection of the economy of Ukraine in the conditions of European integration under the influence of the factors of military invasion and destruction of the regions of Ukraine, entire economic sectors and other destructive factors. At the same time, the adaptive potential of the institutional mechanism, which consists of three constituent elements, is recognized as a feature of such a state management system: 1) the institutional contour of the protection of the economy in European integration processes, which is represented by a set of state institutions, the purpose of which is to ensure a balance of national economic interests with the interests of other integration sub entities that occur in the process of adaptation of the national economy in an integrated environment in conditions of strategic threats; 2) the potential of the functional features of the institutional contour of the protection of the economy in the processes of European integration is intended for the formation of the adaptation of the state management strategy and the tactics of overcoming the asymmetry of the economic potential in the system of the emergence of threats to economic security, which was especially aggravated in the conditions of war; 3) the protection of the economy in the conditions of European integration processes is aimed at realizing the adaptive potential of the state administration system, the main purpose of which is to overcome threats by means of forecasting and design, in this process, economic diplomacy is recognized as one of the main tools for implementing the protective function of the economy.

In order to find directions for improving the organizational and legal mechanism of the transformation of the state management system in the field of economic protection, the dissertation researched the foreign experience of the functioning of the studied system, on the basis of which it was proposed to involve individual components of the most effective models of state management systems for the protection of the economy, in particular, the protection system was recognized as the most effective and adaptive

economy of Great Britain. On the basis of the analyzed foreign experience and the study of the problems of the Ukrainian public administration system in the field of economic protection, directions for improving the effectiveness of the functioning of central executive bodies in the field of economic protection in the context of European integration policy are formulated.

The dissertation researched and substantiated the directions of transformation of legislative frameworks to improve the efficiency of the state administration system in the sphere of economic protection. The author of the dissertation substantiates the statement that these directions should be based on the updated Strategy of Economic Security of Ukraine for the period until 2025, which should primarily take into account two main factors - a large-scale Russian military invasion and the intensification of Ukraine's European integration processes. The research materials provided an opportunity to formulate the main structural components of strategic directions, which include the analysis and assessment of threats to the economy in the conditions of martial law and post-war reconstruction, directions for overcoming threats to the economy, institutional and resource support for directions for overcoming threats to the economy, controlling the implementation of strategic tasks for overcoming threats to the economy, improvement of the legislation on the protection of the economy, fulfillment of international obligations regarding the transformation of state administration in the sphere of the protection of the economy, synchronization with strategic directions require other sectoral legislative acts. Synchronization of strategic directions with functional mechanisms of central executive bodies and law enforcement agencies is proposed as a separate direction for improving the state administration system in the dissertation.

Key words: public administration, protection of the economy, economic security, mechanisms of state management, transformation of the economy, central bodies of executive power, national economic interests, state economic policy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Карпенко Є.О. Публічне управління у сфері захисту економіки України в умовах національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2021. № 4. С. 61-67. DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.4>.

2. Карпенко Є.О. Особливості функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 154-161. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.21>.

3. Карпенко Є.О. Шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері захисту економіки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. № 33. С. 24-29. DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.33.4>

Статті у зарубіжних виданнях:

4. Yevhen Karpenko. Transformation of the public governance system in the qualitatively of new directions regulation of the socio-economic space of Ukraine. Prague. *Modern Sciences*, 2021, № 4. С. 55-62

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Карпенко Є.О. Окремі питання захисту економіки в умовах надзвичайної ситуації. *Становлення публічного адміністрування в Україні*: матеріали XI конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю; за заг. ред. О.Б. Кіреєвої (м. Дніпро, 8 трав. 2020 р.). Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 162-165.

6. Лазор О. Д., Лазор О. Я, Карпенко Є.О. До питання сутності юридичної відповідальності публічних службовців. *Актуальні питання державотворення в контексті сучасних цивілізаційних викликів* : зб. тез доповідей учасників Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26-27 листоп. 2020 р.). Черкаси : Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2020. С. 58 – 60.

7. Карпенко Є.О. Бюро економічної безпеки України: організаційно-правовий статус. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути* [зб. наук. пр.] : матер. XV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 квіт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 33 – 39.

8. Карпенко Є.О. Концептуалізація проблем публічного управління у сфері побудови ефективної системи захисту економіки: наукові підходи. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матер. IV Міжнародній наук.-практ. конф. (м. Львів, 30-31 груд. 2021 р.). Львів : Львівський наук. форум, 2021. С. 11 – 13.

9. Карпенко Є.О. Функціонування системи органів державного управління сфери захисту економіки у воєнний час. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку* : XI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 09 груд. 2022 р.). Київ : КПІ, 2022. С. 83-87.

10. Карпенко Є.О. Центральні органи виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики. *Світ наукових досліджень* : міжнародна мультидисциплінарна наукова інтернет-конференція (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща ; 16-17 берез. 2023 р.). ГО “Наукова спільнота”; WSSG w Przeworsku. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б., 2023. Вип. 17. URL : <http://www.economy-confer.com.ua/art/18/116/1057/0/>

11. Карпенко Є.О. Організаційно-правовий механізм трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки: результати дослідження. *Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди (до Дня державної служби)* : матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 23 червня 2023 р.). Вінниця : ВДПУ, 2023. С. 89-97.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ	23
1.1. Генеза системи державного управління у сфері захисту економіки	23
1.2. Стан наукової розробки проблеми державного управління у сфері захисту економіки	47
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження	63
Висновки до розділу 1	73
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ	77
2.1. Особливості функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки	77
2.2. Адаптивний потенціал інституційного механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції	90
2.3. Правовий механізм функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки	105
Висновки до розділу 2	116
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ	118
3.1. Зарубіжний досвід трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм	118

3.2. Покращення функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики	137
3.3. Напрями підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки	150
Висновки до розділу 3	162
ВИСНОВКИ	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	169
ДОДАТКИ	195

ВСТУП

Актуальність теми, постановка проблеми. Однією з головних функцій держави є забезпечення безпеки і захисту у різних сферах суспільного буття, що наявно демонструється в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Водночас державне управління у сфері захисту економіки є частиною забезпечення національної безпеки і оборони, зокрема економічної і продовольчої безпеки. Вчинення масштабних правопорушень окупаційних військ щодо економіки – ілюстрація потреби інтенсифікації державного управління щодо захисту економіки, приміром протидії незаконному вивозу зерна тощо. Саме тому держава здійснює значні зусилля у сфері захисту економіки посередництвом організаційно-правових, фінансово-економічних та інших заходів, сукупність яких забезпечить економічну безпеку та конкурентоспроможність національної економіки в складних умовах воєнної агресії проти України та реалізації державно-управлінського євроінтеграційного вектору загалом. У таких умовах суспільних трансформацій значної актуальності набуває дослідження особливостей функціонування системи державного управління сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції.

Водночас в умовах широкомасштабного російського воєнного вторгнення захист економіки стає невід'ємним першочерговим напрямом державної політики і в системі державного управління займає одне з провідних місць. З урахуванням того, що у часи Національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. екстремальні воєнно-політичні умови зобов'язували приймати швидкі рішення щодо економіки. Саме тому, актуальною проблематикою дослідження є особливості державного управління системи захисту економіки, особливо в умовах воєнного стану та й ще на декількох фронтах, зумовлюють вжиття централізованих адміністративно-правових заходів, які, за всієї своєї непопулярності щодо ліберальних засад економіки, забезпечують її системне функціонування. Варто зазначити, що сучасні складні геополітичні обставини багато в чому побудовані на досвіді попередніх державно-управлінських ініціатив, тому їх осмислення є важливим чинником при

побудові ефективної системи захисту економіки України в умовах воєнної агресії з боку Російської Федерації.

Відтак актуальним напрямом наукових досліджень є пошук механізмів забезпечення захисту економіки через інтенсифікацію євроінтеграційних процесів. Ураховуючи остаточне прийняття Україною курсу на євроінтеграцію, отримання статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, державно-управлінський механізм потребує трансформаційних змін у контексті узгодження і проведення спільної з ЄС безпекової економічної політики.

Історичний розвиток державно-управлінського механізму України у сфері економічної безпеки сформував специфічну пострадянську систему захисту економіки, яка наразі нездатна самостійно забезпечити стан економічної безпеки в Україні в умовах широкомасштабного російського воєнного вторгнення. З огляду на вище викладене, актуальним напрямом досліджень є формування концепції вдосконалення організаційно-правового механізму у контексті трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки, що і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Дослідження особливостей функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки засвідчує значну наукову дискусію, в основному пов'язану з класифікацією функціонального розмаїття, де ця класифікація значно різниться у середовищі різних супутніх галузей наукових знань: публічного управління та адміністрування, права та економіки. Підняті питання актуалізували у своїх дослідженнях такі автори, як І.Г. Бабець, С.С. Бандурка, О.М. Бондаревська, В.І. Воробйов, З.В. Гбур, О.О. Желізко, В.В. Кононенко, Д.О. Кошиков, В.А. Ліпкан, М.О. Назаренко, О.О. Матійко, Є.В. Нікішин, В.Л. Ортинський, О.О. Резнікова, Л.Х. Тихончук, О.І. Яременко та інші дослідники, які демонструють концептуальні підходи до моделювання системи державного управління у сфері захисту економіки.

Окремо необхідно звернути увагу на вчених, що досліджували означену проблематику в історичній ретроспективі. У галузі публічного управління та адміністрування важливим напрямом досліджень є з'ясування історичних аспектів

моделей державного впливу на різні сфери життєдіяльності суспільства, які студіювали такі вчені, як: В.Ф. Верстюк, Л.О. Воронько, С.М. Злупко, О.В. Малюта, С.С. Сливка, Ю.І. Терещенко та багато інших. Ці автори представили у своїх роботах історичний перебіг подій, які вплинули на державотворення і захист національних економічних інтересів, системно висвітлювали напрями державної політики у підтримці національної економіки. Водночас малодослідженими на сьогодні є аспекти захисту економіки молодшої Української Держави з урахуванням воєнного стану, захоплення українських територій і воєнної загрози загалом, що прямо корелюється із сучасними геополітичними умовами України.

Водночас нові виклики у сфері державного управління, зокрема повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, фізичне нищення цілих регіонів, галузей економіки, дезінтеграція економічних зв'язків – зумовили доцільність дослідження даної проблематики з нових позицій – позицій пошуку механізмів захисту економіки України в умовах інтенсифікації євроінтеграції та захисту національної безпеки й оборони України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм» (протокол № 5 від 20.11.2019 р.) та виконана в межах науково-дослідної теми кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського «Теоретико-методологічні та практичні аспекти публічного управління суспільними процесами в Україні» (номер державної реєстрації 0122U000282), у рамках якої автором запропоновано механізми забезпечення захисту економіки центральними органами виконавчої влади і правоохоронними органами в умовах євроінтеграції.

Проведене дисертаційне дослідження узгоджується із реалізацією щорічних програм соціального та економічного розвитку Вінницької області, розроблених з урахуванням домінант законів України «Про державне прогнозування та

розроблення програми економічного і соціального розвитку України» (2000 р.), «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.) та ін., завдань і положень «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 695), а також «Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року» (затвердженої рішенням 42 сесії 7 скликання Вінницької обласної Ради від 21 лютого 2020 р. № 921).

Об’єкт дослідження – державне управління у сфері захисту економіки.

Предмет дослідження – організаційно-правовий механізм трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у розробці практичних рекомендацій щодо організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки на основі науково-теоретичного обґрунтування напрямів удосконалення в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів та з урахуванням зарубіжного досвіду.

Для досягнення поставленої мети визначені такі *завдання*:

- здійснити аналіз генези системи державного управління у сфері захисту економіки;
- визначити характерні особливості стану наукової розробки проблеми державного управління у сфері захисту економіки;
- охарактеризувати особливості теоретико-методологічних засад дослідження системи державного управління в означеній сфері ;
- дослідити складові елементи системи державного управління у сфері захисту економіки;
- надати характеристику конструктивним елементам адаптивного потенціалу інституційного механізму функціонування системи державного управління сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції;
- проаналізувати правовий механізм функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки;

- вивчити зарубіжний досвід організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки;
- визначити перспективи удосконалення ефективності функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо напрямів підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність як загальнонаукових, так і різноманітних спеціальних методів наукового пізнання, які були використані на емпіричному і теоретичному рівнях дослідження, котрі було застосовано на різних етапах дослідження, зокрема: методи індукції та дедукції, метод абстрагування, а також узагальнення і теоретизації, аналізу і синтезу – при теоретичному узагальненні стану наукової розробки проблеми, постановці мети і завдань та осмисленні особливостей понятійно-категоріального апарату (підрозділ 1.1. та 1.2.). При дослідженні генези системи державного управління у сфері захисту економіки було використано методи історичної реконструкції та аналітичної інтерпретації, що надало можливість виокремити періоди розвитку досліджуваного феномену на різних етапах державотворення та у складі інших держав. Аналіз теоретико-методологічних засад (підрозділ 1.3.) здійснювався шляхом застосування діалектичного і формально-логічного методів, що надало можливість здійснити класифікацію методів та їх оптимальний підбір для інструментального застосування. При дослідженні особливостей функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки (підрозділ 2.1.) використовувався системно-структурний метод, водночас з ним при дослідженні адаптивного потенціалу інституційного механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції (підрозділ 2.2.) було застосовано метод сходження від абстрактного до конкретного. Крізь призму формально-догматичного методу здійснено аналіз правового механізму функціонування

системи державного управління у сфері захисту економіки (підрозділ 2.3.), що надало можливість дослідити положення галузевого законодавства та виокремити їх проблемні аспекти. Важливе значення мало застосування порівняльно-правового методу, котрий надав можливість охарактеризувати зарубіжний досвід організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки (підрозділ 3.1.). Центральне місце серед сукупності зазначених методів відведено програмно-цільовому і формально-цільовому методу, який надав можливість сформулювати науково обґрунтовані пропозиції удосконалення організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки, а також визначити та охарактеризувати напрями трансформації нормативно-правового забезпечення підвищення ефективності системи державного управління у досліджуваній сфері (підрозділи 3.2 і 3.3.).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших досліджень теоретико-методологічних та організаційно-правових основ публічного управління у сфері захисту економіки в умовах трансформації системи державного управління та адаптації національного законодавства до стандартів і умов Європейського Союзу. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень та висновків і пропозицій, виявлених здобувачем, найбільш значущі з яких наведено нижче:

вперше:

- визначено, що винятково комплексна інтеграція українських інституцій у сфері економічної безпеки у загальноєвропейську систему захисту економіки створить загалом дієві гарантії її ефективного захисту в умовах широкомасштабної російської агресії та повоєнного періоду відновлення економіки;
- напрацьовано пропозиції щодо трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки України шляхом перегляду положень Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, у якій центральне місце відведено врахуванню двох організаційно-управлінських чинників:

широкомасштабне російське воєнне вторгнення та динамічна інтенсифікація євроінтеграційних процесів України;

- науково обґрунтовано і запропоновано головні структурні компоненти стратегічних напрямів, зокрема напрями вдосконалення положень актів національного законодавства з урахуванням ефективних законодавчих моделей захисту економіки зарубіжних країн, зокрема Великобританії, досвід якої визнано найбільш перспективним для української системи державного управління;

- представлено концептуальні основи векторів синхронізації стратегічних напрямів формування та реалізації Стратегії економічної безпеки на період до 2025 року із функціональними механізмами центральних органів виконавчої влади і правоохоронних органів України;

- встановлено, що підвищення ефективності функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики є взаємозалежним від системного вдосконалення інституційного законодавства з акцентуацією на особливостях воєнного стану в Україні;

удосконалено:

- теоретичне розуміння понять і категорій крізь призму методології публічного управління та адміністрування, зокрема таких як: «економічна безпека як складова національної безпеки», «економічна загроза», «національні економічні інтереси», «економічний суверенітет»;

- методологічне забезпечення системи державного управління у сфері захисту економіки, зокрема у частині поєднання чотирьох системоутворюючих категорій: забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки, подолання економічних загроз, збереження національних економічних інтересів і захист економічного суверенітету;

- механізми інтеграції положень зарубіжного законодавства у сфері державного управління захистом економіки, де головне місце відведено критеріям адаптивності та вираженим у кореспонденції законодавчо-інституційних елементів, що призначено для підвищення ефективності функціонування організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління

в означеній сфері з урахуванням необхідності інтенсифікації євроінтеграційних процесів;

набули подальшого розвитку:

- теоретико-історичні дослідження організаційно-правових основ системи державного управління у сфері захисту економіки в Україні, що зумовило вироблення класифікації цього процесу на різних етапах державотворення у рамках семи періодів;

- положення про те, що вплив повномасштабного російського воєнного вторгнення є головним чинником, що створює загрози вітчизняній економічній безпеці, а відтак тільки євроінтеграція здатна у подальшому забезпечити захист економіки через трансформацію її організаційно-правового механізму;

- трактування головних завдань стратегії і тактики у подоланні асиметрії економічного потенціалу між Україною та європейськими державами і ЄС як цілісною інституцією в середовищі системних загроз економічній безпеці;

- захисні механізми в економічній сфері, які повинні бути інтегровані в безпекові органи ЄС як інституції, з урахуванням трансформації національного законодавства, побудованого на загальноєвропейських правових принципах.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що викладені в дисертаційному дослідженні узагальнені положення, висновки і рекомендації можуть бути використаними у:

- науково-дослідницькій роботі – для здійснення подальших досліджень загальних проблем державного управління, особливостей організації та правового забезпечення публічного управління у сфері захисту економіки, для вивчення закономірностей, функціональних складових, форм і методів публічно-адміністративного впливу на досліджувану галузь, а також для проведення наступних науково-комунікативних заходів з цієї проблематики (довідка Науково-дослідної лабораторії економіко-правових проблем публічного управління факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського № 08/25-23 від 25.08.2023 р., Додаток А);

- правотворчості – з метою вдосконалення нормативного забезпечення діяльності управління, що встановлює порядок здійснення повноважень органами публічного управління захистом економіки України в умовах воєнного стану, а також права, обсяг повноважень й обов'язки суб'єктів досліджуваних суспільних відносин (довідка Департаменту агропромислового розвитку Вінницької обласної військової адміністрації № 01.1-27/724 від 02.10.2023 р., Додаток Б);

- організаційно-управлінській діяльності – для вдосконалення якості роботи щодо організації і здійснення державного управління захистом економіки в умовах воєнного стану, використання його ефективних форм і методів у процесі інтенсифікації євроінтеграційної політики та трансформаційних тенденцій державно-управлінського механізму (довідка Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної військової адміністрації № 1494/0-1 від 27.09.2023 р., Додаток В);

- навчальному процесі – для викладання нормативних навчальних дисциплін «Нормотворча діяльність і правозастосування в публічному управлінні та адмініструванні» та «Демократичне врядування», у підготовці відповідної навчально-методичної літератури із вказаних дисциплін для студентів спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права (довідка Українського державного університету імені Михайла Дрогоманова навчально-науковий інститут права та політології № 08/25-23 від 25.08.2023 р., Додаток Д).

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Положення, висновки та пропозиції, що викладені в дисертації, доповідалися на: міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях, а саме:

- XI конференції студентів та молодих учених за міжнародною участю «Становлення публічного адміністрування в Україні» (м. Дніпро, 8 травня 2020 р.);

- Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання державотворення в контексті сучасних цивілізаційних викликів» (м. Черкаси, 26-27 листопада 2020 р.);
- XV міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (м. Київ, 29 квітня 2021 р.);
- IV Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (м. Львів, 30-31 грудня 2021 р.);
- XI міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку» (м. Київ, 09 грудня 2022 р.);
- міжнародній мультидисциплінарній науковій інтернет-конференції «Світ наукових досліджень» (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща; 16-17 березня 2023 р.);
- II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди (до Дня державної служби)» (м. Вінниця, 23 червня 2023).

Публікації. Основні положення і результати дисертації були опубліковані в 11 наукових публікаціях, 3 з яких опубліковано у вітчизняних наукових фахових виданнях з публічного управління та адміністрування (категорії Б), що входять до затвердженого Міністерством освіти і науки України переліку, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 7 – статей і тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена темою, об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких уміщує відповідні 3 підрозділи, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 202 сторінки, основного тексту – 170 сторінок. Робота містить список використаних джерел із 252 позицій на 27 сторінках, а також – 4 додатки на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ

1.1. Генеза системи державного управління у сфері захисту економіки

Дослідження особливостей державного управління сфери захисту економіки носить багатоаспектний і складний характер з урахуванням того, що ефективність функціонування механізмів державного управління вимірюється синергетичним ефектом, у якому питома вага економічної складової представляє собою одну з найбільших, що було на протязі усієї історії розвитку даного інституту суспільних відносин.

Розвиток системи державного управління у сфері захисту економіки в Україні бере свій початок зі становлення державних інституцій за часів Київської Русі. За свідченням дослідників, про чіткі ознаки ієрархічної системи державного управління (як – от: офіційне призначення воїнів намісниками на землях завойованих племен, регулярне обкладання даниною цих земель, здійснення примітивного судочинства можна говорити, починаючи з князювання Олега у Київській землі, - підкоренні ним племен-сусідів та проголошенні Києва столицею, описаному у «Повісті временних літ» : «Той Олег почав ставити гради і встановив данини словенам, і кривичам, і мері....Почав Олег воювати проти древлян і, підкоривши їх, брав із них данину по чорній куниці..... і пішов Олег на сіверян, і переміг сіверян, і наклав на них легку данину», «і пішов Олег до радимичів, питаючи: «Кому даєте данину?». Вони ж відповіли: «Хозарам». І сказав їм Олег: «Не давайте хозарам, а платіть мені...» (885 р.).... і володарював Олег над полянами, і сіверянами, і радимичами, а з уличами і тиверцями воював». Звідси висновки, що методи реалізації державної влади за перших київських князів мали насильницький економічний характер – влада над підкореними племенами полягала, в першу чергу, у стягненні полюддя – одного з найпримітивніших

способів здійснення економічного гніту, який полягав у щорічному зборі натурального оброку. Полюддя найчастіше збирали намісники-дружинники, іноді долучався сам князь. Так, широко відомий з цього літопису факт безпосередньої участі у зборі данини київського князя Ігоря, наступника Олега : «Ігор пішов до древлян за даниною і додав до колишньої данини нову, і чинили насильства над ними мужі його». За словами М.С. Грушевського, княгиня Ольга, будучи наймудрішою з державних мужів, не дала розвалитися державній системі, довершила об'єднання слов'ян, звела підвалини майбутньої міцної і захищеної економічної системи, налагодила дипломатичні стосунки із сусідніми імперіями, зберігши при цьому одноосібну князівську владу [1].

Своєрідною була державна політика щодо захисту економіки за період князя Святослава. Святослав розпочинає військову кампанію проти хозар, яка закінчується перемогою Русі та зникненням такого державного утворення як Хозарський каганат. Метою цієї війни було намагання Русі взяти під свій контроль торговельні шляхи, які проходили через Хозарію. У цьому конфлікті руси намагаються зайняти територію хозар і взагалі усунути свого торгового конкурента. Але він не зупинився на досягнутому: за проханням Візантійського імператора він розпочав завойовницьку війну з Болгарським царством. Ця війна теж закінчилася перемогою Святослава. Але він вирішив залишитися у захопленій Болгарії, мотивуючи це тим, що у Болгарії сходяться торгові шляхи. Візантійці були незадоволені тим, що руси вирішили залишитися в Болгарії, і це призвело до війни Русі з Візантією. Цього разу війна закінчилася поразкою Святослава. Йому довелося залишити Болгарію, однак, повертаючись додому, він був убитий печенігами. Як бачимо, війни, які вів Святослав, відрізнялись від тих війн, які вели Олег та Ігор проти сусідніх держав. Як зазначають дослідники [2, с. 165], Святослав, на відміну від минулих війн, мав намір залишати за собою завойовані території з метою контролю економічного транзиту і тим самим отримання значних фінансових надходжень.

У подальшому у 988 р. Київська Русь прийняла хрещення від Візантії. Перш ніж обрати нову віру, яка б відповідала новій феодальній ідеології та зміцнила

зовнішню могутність Київської Русі, Володимир Великий радився зі знатними купцями, які були знайомі з культурою багатьох країн. Враховуючи те, що купці мали з Візантією налагоджені вигідні торгові договори, а іслам та західне християнство не приваблювало їх своїм світоглядом і традиціями, вибір був зроблений на користь християнства східного обряду. Парадоксально, але, прийнявши одними з перших хрещення, самі купці ще тривалий час не могли зректися своєї язичницької суті, що призвело до симбіозу християнських догм із язичницькими обрядами [3, с. 142]. На наш погляд, такий підхід демонстрував перехід на християнство в умовах економічної кон'юнктури, коли основним торговельним партнером Київської Русі була Візантія і для захисту національних економічних (і політичних також) інтересів здійснювалося офіційне прийняття християнства.

Однією з форм захисту економіки у державній політиці князів Київської Русі були міжнародні торговельні договори. Наприклад, при укладенні договору 944 р. греки висунули умову, за якої київський князь зобов'язувався видавати грамоту купцям, які представляли інтереси Русі у Візантії. За твердженням І. В. Петрова, торгівля Русі з Візантією вирізнялася жорстким юридичним формалізмом, а її правомочність «удостоверялась сребряними великокняжескими печатями, замененными в 944 г. специальной документацией – княжескими грамотами с указанием точного числа кораблей, направленных в империю». Так, після прибуття до Константинополя руські купці мали пред'явити княжу грамоту, яка засвідчувала їх статус. За відсутності такого документу руських купців затримували для з'ясування всіх обставин. Відтак з Константинополя до Києва відправляли відповідне повідомлення щодо підтвердження або спростування безпосередньо князем купецького статусу затриманих осіб. Коли ж купці втікали, то греки мали повідомити про це руського князя, і тоді він вирішував долю втікачів [4, с. 68]. З цього приводу А. А. Настюк зазначає, що ініціатива Візантії була на користь руському князю, адже це давало йому додаткові важелі управління торгівлею та нове джерело збільшення державної казни, а також посилення своїх позицій. За

умовами договору 944 р. нелегальна торгівля зводилась до мінімуму [5, с. 77] і таким чином відбувався захист економіки на загальнодержавному рівні.

Цей період X – XIV ст. можна назвати першим у формуванні українського підприємництва. Він характеризується такими ознаками:

- 1) орієнтацією на зовнішню торгівлю, що приносить величезний прибуток і задовольняє попит на іноземні товари класу земельних власників;
- 2) формуванням підприємницького стану з військових, тобто з княжих дружин;
- 3) об'єднанням купців, проведенням торгових угод у центрах інтенсивного товарного обміну – містах, у спеціальні ярмаркові дні;
- 4) лояльною податковою політикою, що забезпечує рівні стартові умови для розвитку підприємництва [6].

За часів Литовсько-Польської доби (XIV – XVI ст.) головними умовами торгівлі були численні перепони: обмеження свободи, точна регламентація, розширення ввізного мита, ускладнення транзиту. Це призвело до занепаду зовнішньої та внутрішньої торгівлі і економіки в цілому. Обмежувальні заходи проводилися з метою придушення підприємницької діяльності українців. Українські землі колонізувалися польськими, литовськими, угорськими, молдавськими феодалами, а їх соціально-економічний розвиток визначався русько-литовським і польським правом [3, с. 144].

Нового імпульсу захист економіки України отримав у наступний період державотворення – період Гетьманщини.

Розбудова власного господарського середовища та формування національних фінансових інститутів упродовж XVI–XVIII ст. відбувалися на тлі суперечливих процесів самоідентифікації українського етносу та його протистояння державотворчим потугам інших народів. Як зазначав М. Грушевський, у цей час «староруський устрій модифікується впливами державного процесу тих політичних тіл, в які входять українсько-руські землі» [7, с. 6]. Втіленням прагнення до побудови своєї держави як захисниці свобод, на відміну від чужих державно-політичних утворень (Великого князівства

Литовського, Королівства Польського, Московського царства), які до українського населення ставились як до підданців, тобто підкорених, став унікальний політичний і господарський феномен – Запорозька Січ. У суспільній свідомості козацтво здебільшого уявляється як військово-політична організація, лицарський орден, але при цьому на другий план зміщуються господарська діяльність та економічні відносини. Насправді, одну з визначальних рис козацтва як способу життя становила вільна праця на вільній землі. Щодо самого господарства, то, як доводять дослідники, «в Україні у вигляді козацького відбувалося становлення господарства якісно нового типу, яке виходило за межі середньовічної цивілізації, – фермерського» [8, с. 116].

Найбільшій інституціоналізації трансформація державного управління сферою економічної безпеки набула за часів системної економічної політики за часів Гетьманщини у період правління Б. Хмельницького. Економічна політика Б. Хмельницького та уряду Української держави визначалася воєнними і політичними досягненнями, відносинами з Річчю Посполитою, розмахом селянської антифеодальної боротьби і змінювалася на різних етапах Визвольної війни. Внаслідок визволення України від польськошляхетського панування почалося формування Української держави. Разом з тим почала становлюватися національна економіка. Основними ознаками, якої є:

- тісні економічні зв'язки між суб'єктами господарювання на основі поділу праці;
- загальний економічний простір, що характеризується єдиним економічним законодавством;
- єдина грошова одиниця;
- загальна фінансова і грошово-кредитна системами;
- єдиний економічний центр, який виконує регулюючу та координуючу роль за допомогою заходів економічної політики;
- загальна система економічного суверенітету;
- територіальна цілісність.

Саме в цей період на території Української козацької держави відбулися зміни в поземельних відносинах. Панівними стали такі форми земельної власності, як державна і козацька. Поступово формувалася старшинська власність, хоча і в незначних розмірах – будинки, хутори, млини, слободи, окремі села. Відстояла свої давні права на землю дрібна і середня православна українська шляхта. Важливим досягненням стало визнання селянської власності. І хоча селянське землеволодіння на відміну від козацького ґрунтувалося не на юридичній основі, а на звичаєвому праві, однак селяни фактично стали вільними виробниками. Захист економіки у часи Б. Хмельницького був прогресивним. Незважаючи на суперечливість і непослідовність, були створені умови, за яких козаки і селяни змогли забезпечити свої інтереси. Зміцнився інститут приватної земельної власності. Основною формою господарства стало дрібне землеволодіння козаків, селян і міщан. Фактична ліквідація феодальної системи господарювання відкрила шлях до розвитку національної економіки за капіталістичним способом виробництва. Дослідники зазначають, що відсутність феодальних рентних відносин сприяла становленню хутірського господарства як багатогалузевого фермерського, що за наявних умов забезпечувало високу конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках [9, с. 137].

Дослідження свідчать про те, що за добу Гетьманщини Б. Хмельницький здійснював захист економічних прав і козацької економіки як окремого феномену загалом. Так, Л.А. Медвідь [10, с. 12], характеризуючи економічні погляди Б. Хмельницького, акцентує увагу на тому, що підходи гетьмана щодо захисту козацької економіки відбивали інтереси українських феодалів - дрібної шляхти, козацької старшини і духовенства. Він виступав не проти феодальної власності як економічної основи виробничих відносин, а проти великої феодальної власності польських та українських магнатів, католицьких монастирів і короля. Відомо, що провідною силою, на яку спирався у визвольній війні Б. Хмельницький, було козацтво. Воно продовжувало відігравати таку ж першорядну роль і після визвольної війни. З цього приводу В. Липинський зазначив: «Козаччина повстання українське почала, вона на чолі його станула, вона його весь час вела, і вона все

дальше життя України, що на здобутках того повстання виросло, на свій лад і відповідно до своїх потреб побудувало» [11, с. 52]. Козацтво мало такі привілеї: дозволялось вести торгівлю, виробляти горілку, мати самоврядування. Військова служба надавала козакам право на землеволодіння, звільняла від податків. Єдине, що заборонялося козакам, - це змушувати селян відробляти панщину [10, с. 13].

Нового імпульсу захист національної економіки набув під часу визвольної війни Б. Хмельницького. Першорядного значення гетьман надавав зміцненню державних інституцій, виробленню підвалин соціально-економічної політики [12, с. 31]. Протягом визвольної війни в Україні, фактично, виокремилася дві групи населення: «товариство» (козаки) і «поспільство» (міщани, селяни). Міщани і селяни набули всієї повноти громадянських прав і, зокрема, стали повними власниками своїх ділянок. В економічних поглядах Б. Хмельницького почесне місце належить аграрному питанню. Воно було реалізоване гетьманом під час проведення аграрної політики. Основною формою господарювання стало вільне дрібне та середнє землеволодіння. Селянсько-козацьке мале землеволодіння перетворилося на основний тип господарства на Наддніпрянщині і його, на нашу думку, можна вважати прообразом фермерства. Воно базувалося на власній і частково найманій праці. Рента, яку сплачували селяни на користь гетьмансько-старшинської держави, була значно менша, ніж та, яку одержували феодали напередодні визвольної війни [10, с. 14].

Захист економіки у державній політиці досліджуваного періоду відбувався шляхом своєрідної децентралізації. Як справедливо зазначає В.О. Щербак [12, с. 32], з часів Національно-визвольної війни козацтво відіграло вирішальну роль у становленні нової моделі соціально-економічних відносин в Україні. її основними рисами були:

- ліквідація фільварково-панщинної системи та кріпацтва;
- передача у власність державного скарбу земельного фонду польських феодалів і католицької церкви;
- утвердження козацького землеволодіння та земельних маєтностей православної церкви;

- створення господарств фермерського типу з використанням вільнонайманої робочої сили.

Проте у XVIII столітті в економічному відношенні Гетьманщина входить як далека периферія ранньомодерної європейської економіки та як транзитна територія між Східною Європою (Московська держава, Кримське ханство), Османською імперією і центральноєвропейськими країнами. До реформ Петра I господарство Московії становило замкнену виробничу систему, яка розвивалася за своїми економічними закономірностями. Економічні реформи Ордина-Нащокіна та конкуренція в перші десятиліття XVIII ст. приватних виробників тодішніх товарів з мануфактурним виробництвом, спричиненим державою, свідчать, що ті закономірності були природними та давали успіх економіці Московії. Петро I, прорубавши вікно в Європу, перетворив свою імперію в периферію капіталістичного світу. Гетьманщина в цьому процесі стала периферією периферійної економіки. Ламання традиційної економіки головним чином відбувалося через регламентацію зовнішньої торгівлі. Важливо, що кінець XVII та початок XVIII ст. були часом господарського розвитку та збільшення зовнішньоторговельного обороту. З Гетьманщини вивозили ті види товару, які було економічно вигідно перевозити тодішніми торговельними комунікаціями. Так, через Річ Посполиту вивозили волів, юхту, віск, лій, сало, олію, щетину, ревінь, вовну, горілку, тютюн, прядиво, коноплі, селітру, поташ. З переговорів зовнішньополітичного відомства імперії Габсбургів з Колегією іноземних справ слідує, що з України ввозилося багато подібного товару до Вроцлава. З тодішньої Австрійської імперії також ввозилися товари ранньомодерної оброблювальної промисловості, що форсували модернізацію суспільства [13, с. 17].

Рестриктивні заходи російського уряду другої половини XVII – початку XVIII ст. гальмували розвиток української економіки та підточували фінансово-господарські основи її державності. Історико-теоретичний аналіз особливостей заходів щодо захисту національної козацької економіки доби національно-визвольних змагань XVII ст. дає підстави констатувати про становлення фінансів

як інститутів державності, а фінансової політики як інструмента будівництва єдиної централізованої економічної системи [8, с. 124].

На рубежі XVII і XVIII століть захист економіки Гетьманщини почав зазнавати руйнівного тиску з боку Московії. Ще в 1696 р., здобувши Азов, Петро I видав указ, за яким українські купці мали вести зовнішню торгівлю лише через Азов, а не користуватися традиційними шляхами. Проте наслідки цієї регламентації торгівлі в історичних джерелах не прослідковуються. Однак надалі центральний уряд уже суворіше забезпечував виконання своїх розпоряджень. В 1714 р. заборонено вивозити за кордон традиційними торговельними шляхами вовну юхту, коноплі, щетину, клей, ревінь, смолу, ікру і т. д. Коноплі, селітра, поташ також швидко зазнали регламентації з боку центрального уряду. Надалі заборонено вивозити збіжжя (1719 р.), овечі шкури та вовну (1720 р.), срібло та вироби з нього (1717, 1721 р.). Особливо підірвала український експорт «система заповідної торгівлі». Так, «заповедные товары» - прядиво, поташ, юхта, сало, віск, конопляна олія, кав'яр мали вивозитися через російські порти, що було економічно не вигідно. З Малоросії заборонили вивозити товар, який на той час належав до оброблювальної промисловості [13, с. 17].

Ліквідація Запорозької Січі, примусове виселення козаків у кубанські степи зруйнували основи нових соціально-економічних відносин у південних регіонах України. Але й після приєднання до Російської імперії Північного Причорномор'я наприкінці XVIII ст кріпацтво на Запорожжі на відміну від Гетьманщини не запроваджувалося. Цей край імперський уряд використовував для впровадження буржуазних засад сільськогосподарського виробництва. Тим паче новостворені морські порти (Миколаїв, Херсон, Севастополь та ін.) відкривали широкі можливості розширення зовнішньоекономічної діяльності [12, с. 32].

Отже, як бачимо з наведених фактів, саме економічна захищеність українського нобілітету надала йому політичної значимості, реальне та уявне обмеження його прав центральною владою призвело до виступу 1708-1709 р., а економічне обмеження автономістсько налаштованої старшини – до її лояльного ставлення до російської імперської влади. В основі хозарської ідеології початку

століття лежало саме панівне економічне становище еліти, яка займала виняткове місце в різних сферах суспільно-політичного життя і виконувала роль державної влади, тобто свій стан ототожнювала з державою. Ця ідеологія виводила походження еліти окремо від історії народу, яким вона керувала. Козацькі інтелектуали виводили походження свого стану від хозарських предків подібно до того, як польська шляхта обґрунтовувала своє виняткове становище у суспільстві Речі Посполитої через походження від сарматів. У 1708 р. в колі однодумців та соратників Івана Мазепи визріла опозиція, яка була невдоволена його пасивністю у захисті українських економічних та політичних «вольностей». Саме з цієї причини один з лідерів старшинської еліти В. Кочубей написав донос Петру I з метою приведення до влади нового гетьмана, який би ретельніше захищав українську автономію. Мазепа, який знав позицію значного кола козацької старшини щодо відстоювання автономних прав України-Гетьманщини, очолив автономістський рух, але зазнав поразки. Після Полтавської битви свідомо і несвідомо центральний імперський уряд створив умови, за яких автономістсько налаштовані кола козацької старшини не могли досягти економічної, а отже, і політичної могутності. Більше того, економічні інтереси козацької старшини почали задовольнятися умовами, які пропонувала їм Російська імперія [13, с. 18].

У подальшому економіка козацтва Гетьманщини почала швидко змінюватись, починаючи з 80-х рр. XVIII ст., що зумовлювалось ліквідацією решток автономії Гетьманщини, особливо після знищення вольностей Війська Запорозького. У 1783 р. вийшов указ воєнної колегії, за яким колишні козацькі полки перетворювались на 10 регулярних карабінерських полків. Ці кавалерійські полки комплектувались тільки з представників козацтва колишньої Гетьманщини, що все ще утримувало за собою статус представників особливого військового стану [14, с. 68], після чого захист економіки в українських землях було здійснювати нікому – державотворчі чинники в Україні у період з кінця XVIII ст. більш, ніж на 100 років не мали власної інституціоналізації, економіка українських земель була повністю узалежнена від Російської та Австро-Угорської імперій.

Однак, зважаючи на чисельність козацтва Лівобережжя України, його спротив політиці царизму та можливість масових протестних рухів у формі збройних повстань, воно зуміло на деякий час зберегти ряд прав, що мало неподатне населення імперії – насамперед особиста свобода, право приватної власності на землю, право на торгівлю алкогольними напоями та сіллю. З. Когут, В. С. Шандра та О. А. Бачинська сходяться на думці про те, що кінець особливого статусу козацтва прийшов у 1837 р., з підпорядкуванням їх Міністерству державного майна. Ними почала керувати установа, створена для управління державними селянами [15, с. 93]. Податкові платежі козацтва не були стабільними і залежали від зовнішньополітичної ситуації, в якій перебувала Російська імперія [14, с. 69].

Водночас українці в Австрійській імперії вважалися найчисельнішою етнічною групою, проте поступалися євреям, німцям, полякам та румунам за впливом на економічні процеси. Крім того, масова трудова еміграція, важке соціально-економічне становище, а також політика денаціоналізації та колонізації Східної Галичини та Північної Буковини стали чинниками розвитку фінансово-економічної та кооперативної освіти українців. Економічний розвиток Північної Буковини характеризується неоднорідністю розселення населення, більшість якого проживала в сільській місцевості [16, с. 9].

Однак, уже з початку XIX ст. тут, як і в підросійській Україні, помітними стають певні ознаки капіталізму. Розвиток промислового виробництва та дрібного підприємництва, розбудова транспортної та фінансово-кредитної інфраструктур, нарощування торговельних капіталів – усе це сприяло поступовому включенню Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до системи зовнішньоторговельних зв'язків Австрійської імперії [17, с. 4].

Як наголошують дослідники, після приєднання Галичини, австрійський уряд розпочав масштабну економічну експлуатацію її природних багатств та людських ресурсів. Економічна політика Австрії на західноукраїнських землях зводилася до експлуатації їхніх природних багатств, мала колоніальний характер і була спрямована на те, щоб зробити її додатком до промислових районів Австрії, а

згодом – Австро-Угорщини. Промислова відсталість Галичини знаходила своє відображення в тому, що сировину з таких найбільших галузей промисловості, як гірнична, нафтовидобувна вивозили з території Галичини для її подальшої промислової переробки на виробництва у центральні райони Австрії, а згодом і Австро-Угорщини [18, с. 89]. Зазначені чинники зумовили процеси захисту національних економічних інтересів українського населення на перманентному рівні громад.

Охарактеризованим вище процесам сприяв розвиток економіки Закарпаття, на що суттєво вплинули реформи щодо скасування кріпацтва в 1848 р. та впровадження принципів оподаткування, характерних для ринкового господарства країн Європи. Для успішної конкуренції з багатшими регіонами Австро-Угорської імперії селянські господарства Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття почали активно користуватися фінансово-кредитними послугами та інноваціями [16, с. 9].

Розвиток українського кооперативного руху був обумовлений потребами захистом власних економічних інтересів, що здійснювалося шляхом капіталізації сільського господарства, адже, як відомо, більшість земель регіону мала переважно сільськогосподарське призначення. Українські селяни все частіше організовувались у товариства для організації збуту своєї товарної продукції. А оскільки конкурувати із більш багатими провінціями імперії було складно, селянські господарства почали активно послуговуватись кредитуванням. Із цього приводу Л.Ю. Кишакевич [19, с. 67] справедливо зазначив, що «...для сільських підприємців кооперація була не лише засобом збагачення, а й зняряддям боротьби проти сильних інонаціональних конкурентів».

На початку ХХ ст. у Західній Україні налічувалось усього понад тисячу різних фінансових закладів (охоплюючи ощадні каси, позичкові товариства, кредитні кооперативи тощо). Саме тому, зважаючи на надважкий економічний стан, у якому опинились західноукраїнські землі, Українська парламентська репрезентація та товариство «Сільський господар» висувують до австрійського уряду низку вимог економічного і політичного спрямування, що ще раз засвідчує

бажання мати власну державу і господарювати на своїй землі. Серед вимог були такі, що стосувались затвердженнь плану фінансово-економічної відбудови краю, а також заклики «уложити для Східної Галичини окремий бюджет для відбудови». Ці вимоги засвідчували державотворчі прагнення українських політиків щодо створення незалежної держави із власним бюджетом, розгалуженою системою виробництва, потужними банківською, податковою системами, чіткою структурою органів державної влади та місцевого самоврядування. Подальшим етапом діяльності щодо економічної відбудови краю стало проведення у Львові в листопаді 1917 року загального господарського з'їзду, в якому брали участь делегати Української парламентської репрезентації, центральних і повітових економічних організацій, делегати філій «Сільського господаря» та просвітніх товариств. Проте завершити справу до кінця так і не вдалось через постійне небажання австрійського уряду надати допомогу в питаннях фінансово-економічної відбудови Східної Галичини. На початку ХХ ст. у фінансово-економічному розвитку західноукраїнських земель відбулись суттєві зміни, спричинені індустріалізацією та капіталізацією в країнах Західної Європи; розширились сфери та галузі виробництва, зросли обсяги товарообороту; розпочала формуватись споживча кооперація, фінансово-кредитна система, зросла кількість банків, товарних бірж тощо. Однак за роки Першої світової війни фінансово-економічний потенціал західноукраїнських земель був практично знищений [20, с. 77].

Отже, період перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій позначився суттєвими викликами щодо збереження традиційного економічного укладу українського населення, що відповідно вплинуло на трансформацію суспільних відносин загалом. Результатом цих процесів стала самоорганізація населення західноукраїнських земель щодо захисту власних національних економічних інтересів, що інституціоналізувалася у національний корпоративний рух.

Захист економіки в умовах Національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Західноукраїнської народної республіки здійснювався шляхом жорсткої

централізації органів управління. Для покращення фінансової ситуації галицькі політики реорганізували Крайову дирекцію скарбу, у складі яких перебували Скарбова сторожа, Скарбова митниця, Державний касир і Державний контролер, яким став О. Саєвич. Головна організація знаходилася в Тернополі, а осередки діяли і в інших містах (Дирекції скарбів округів). Державні контролери повинні були стежити за розподілом коштів по зарплатах службовців та наглядати за діяльністю державних комісарів [21, с. 128].

Означені трансформаційні управлінські заходи проводилися з розумінням того, що однією з найголовніших і найскладніших проблем, з якими довелось зіштовхнутись керівництву Західноукраїнської Народної Республіки, були проблеми фінансово-економічного спрямування, без вирішення яких не могла нормально функціонувати молода Західноукраїнська держава. Розбудова економіки і фінансової системи були пріоритетними завданнями уряду ЗУНР, який розумів усю важливість цих доленосних напрямів. У структурі урядових міністерств ЗУНР – Державного секретаріату – важливе місце посідав Державний секретаріат земельних справ, який розробляв проекти земельної реформи і здійснював нагляд за земельними ресурсами, що також було одним із найголовніших напрямів у реалізації фінансово-економічної політики держави [22, с. 25].

Згодом, 3 грудня 1918 р., Державний Секретаріат фінансів підпорядкував Дирекцію скарбів округів владі повітових комісаріатів, у Станіславові розпочалася реформація його структури. Це міністерство поділили на кілька відділів. Діяли секції безпосередніх податків та державних монополій. Об'єднаному Державному Секретаріатові фінансів та торгівлі підлягали також митні уряди, так звана скарбова сторожа та уряди мір і ваги. Особова ж секція відала призначеннями на посади службовців усіх підпорядкованих органів. Для запровадження жорсткого регулювання у сфері економіки й поповнення державної скарбниці було монополізовано продаж зерна, хлібопекарських виробів, великої і малої рогатої худоби, свиней, картоплі, шкіри, цигарок, спирту, соди, цукру, сірників, а також встановлено мито і монопольні оплати з продажу тютюнових виробів, солі, цукру і

пороху. Зокрема, розпорядок Державного Секретаріату фінансів від 1 грудня 1918 р. забороняв без дозволу продавати тютюнові вироби. Загалом централізація економіки проводилася з метою забезпечення усім необхідним армії і населення. Восени 1918 р. західноукраїнська влада одержавила всі склади та запаси продовольчих і товарів першої необхідності, а колишнім власникам виплатила компенсацію [21, с. 129].

Отже, західноукраїнський політикум, прийшовши до влади, одразу зустрівся з великою кількістю проблем: боротьбою із зовнішніми ворогами, розрухою, залишеною внаслідок Світової війни, і необхідністю соціально-економічних змін з метою залучення на свій бік більшості населення. Будучи вихованими в умовах конституційної монархії, влада ЗУНР планомірно намагалася реформувати економіку й впровадити в життя соціальні зміни. Однак найважливіші питання, що турбували революційне суспільство — вирішення аграрного питання для селян і введення прийнятних норм праці на заводах для робітників так і не були виконані. Земельний закон, хоч і був прийнятий, але залишився на шляху до реалізації, що мали остаточно ухвалити Сойм, який так і не зібрався [23, с. 175].

Відтак, система державного управління у сфері захисту економіки в Західноукраїнській народній республіці складалася з елементів централізації органів управління і прийняття управлінських рішень з метою повного контролю над продовольчою безпекою, що в умовах війни було першочерговим заходом. Водночас елементи цієї системи допускали значну кількість ринкових механізмів, що пов'язано було із захистом підприємницького сектору, який традиційно склався в умовах розвитку кооперативного руху.

Водночас і у центральних-східних українських землях у період національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. відбувалися значні системні трансформації, що були спрямовані на захист національної економіки у воєнних умовах [218].

Центральна Рада почала діяти як представницький орган з виключно національно – демократичними цілями. Поступово її діяльність розширилася. На III сесії Центральної Ради розглядалося питання про правомірність розв'язання економічних проблем Центральною Радою. Голова фракції УПСР М. Ковалевський

ззначив, що політика тісно пов'язана з економікою, «як Центральна Рада того б не бажала, економіки їй не обминути. Для того, щоб політична програма Центральної Ради не висіла в повітрі, щоб вона почувала під собою твердий ґрунт, слід було розглядати аграрне питання – інакше вона зосталася б без головної підтримки, без соціальної бази – селянства» [24, с. 91].

Політика державного управління системи захисту економіки в умовах розрухи, яку переживала Україна, могла стати ефективним антикризовим засобом. Однак до жовтневого перевороту в Петрограді Центральна рада та Генеральний секретаріат фактично залишились неспроможними здійснювати конкретний соціально-економічний курс. Лише уконституювавши себе як уряд на початку листопада 1917 р., Генеральний секретаріат приступив до його проведення. Найбільш загальні положення економічної програми, викладені в урядовій Декларації 29 вересня, були повторені в III Універсалі Центральної ради. Він проголошував скасування приватної власності на землю, запровадження восьмигодинного робочого дня, встановлення державного контролю над виробництвом. Надзвичайно важливим для Центральної ради була необхідність висловити свою принципову позицію в аграрній справі. «Віднині на території Української Народної Республіки, — зазначалось в Універсалі, — існуюче право власності на землі поміщицькі та інші землі нетрудових хазяйств сільськогосподарського значення, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні касується». Наголошувалось, що земля є власністю «всього трудового народу» і має перейти до нього без викупу. Генеральному секретарю земельних справ доручалось негайно розробити закон про земельні комітети, які мали розпоряджатися відчуженими землями на місцях до Українських Установчих Зборів [25, с. 22].

Чи не найважливішого значення з перших днів власної діяльності українські національні держави у сфері захисту економіки надавали вирішенню аграрного питання. Проводилася земельна реформа, хоча стосовно її змісту та межі між тодішніми політичними партіями велися гострі дебати. Так, ідучи назустріч побажанням селянства, висловленим ще на Першому Всеукраїнському

селянському з'їзді у середині червня 1917 р., УЦР у третьому Універсалі, яким проголошували УНР і в якому викладено намітки програми певних економічних перетворень, ухвалила скасування приватної власності на землю нетрудових господарств. Варто згадати, що це положення не містило роз'яснення, які господарства слід уважати нетрудовими, а тому викликало багато непорозумінь на селі та хвилю критики в суспільстві. 18 (31) січня 1918 р. Українська центральна рада ухвалила Земельний закон, що ґрунтувався на засадах соціалізації землі. Означений принцип передбачав передачу всієї землі без викупу в загальнонародне (загальнодержавне) розпорядження з наданням органам місцевого самоуправління права її розподілу між селянами згідно з відповідними нормами. У документі наголошено: «Право власності на всі землі з їх водами, надземними і підземними багатствами в межах Української Народної Республіки скасовується, – всі землі стають добром УНР і користуватися цим добром мають право всі громадяни держави без різниці статі, віри й національності». У цих та інших положеннях Земельного закону зроблено спробу примирити соціалістичні погляди, які активно поширювались антиукраїнською пропагандою й під вплив яких підпала частина діячів УЦР з українською дійсністю селянського індивідуально-родинного землекористування. Титул земельної власності було перенесено на державу, а її зміст – у приватно-індивідуальне спадкове право [26, с. 42] і таким чином здійснювався захист одного з головних економічних ресурсів – земельної власності.

Заходи, спрямовані на захист національної економіки урядом УНР не набули свого повноцінного втілення у наслідок приходу до влади у квітні 1918 р. гетьмана П. Скоропадського, який вжив рішучих дій щодо централізації державного управління і у економічній сфері зокрема. Відтак, за свідченням вчених, захист національної економіки відбувався за рахунок ухвалення нових нормативних актів. Із цього приводу Л.О. Воронько зазначає, що за час існування Гетьманату було прийнято близько 500 нормативно-правових актів, завдяки яким була стабілізована економіка і фінансова система. Дослідники констатують факт певного економічного піднесення України періоду Гетьманату. Цьому сприяли відновлення

приватної власності, підтримка гетьманом вільного підприємництва та можливість промислових і торговельних кіл суттєво впливати на економічну політику влади, широкий збут товарів до Австро-Угорщини та Німеччини. Поступово було відновлено залізничний рух, реорганізовано і зміцнено державний флот тощо. Як засвідчують дослідники, відносний добробут Києва за гетьманських часів різко контрастував зі швидким зубожінням Петрограда та Москви[27, с. 13].

У захисті національної економіки цього періоду важливу роль відіграв «Хліборобський конгрес», який відбувся з ініціативи «Союзу земельних власників», який уважав, що принцип приватної власності має бути непорушним, проте аграрна реформа повинна бути проведена негайно й в інтересах широких верств селян-хліборобів як єдиної та міцної підвалини української державності. Відповідно до цієї концепції 14 червня 1918 р. Рада міністрів Гетьманату П. Скоропадського (Української Держави) проголосила «Закон про право продажу та купівлі землі поза міськими оселями». 8 липня того ж року вона ухвалила «Тимчасовий закон про міри боротьби з розрухою сільського господарства». Тут, зокрема, передбачено покарання за знищення посівів, урожаю та зібраного хліба, за свавільне припинення сільськогосподарських робіт, за підбурювання до подібних вчинків. 22 жовтня 1918 р. створена «Вища земельна комісія», завдання якої полягало у виробленні основ земельної реформи. Згідно з її проектом, усі великі земельні маєтки мали бути викуплені й розділені (розparcelьовані) на ділянки не більше ніж по 25 десятин (десятина – одиниця земельної площі розміром 1,09 гектара) в одні руки. Залишалися тільки господарства, які мали високе агрокультурне значення, причому їх площа не повинна перевищувати 200 десятин. До 1000 десятин могли мати господарства, що обслуговували цукрові заводи, вирощували високоякісні сорти сільськогосподарських культур і племінну худобу [28, с. 288–289; 26, с. 43].

Боротьба за владу в Україні у часи національно-визвольних змагань призводила до заміни урядів, що спіткало і уряд П. Скоропадського, на заміну якому прийшов уряд УНР Директорії С. Петлюри. УНР часів Директорії здійснила значні управлінські заходи щодо захисту національної економіки. Одразу з

приходом до влади Директорія УНР взялась впорядковувати фінансово-господарське життя. Дня 16 грудня 1918 р. по доповіді про фінансові ресурси УНР в урядових фінансових установах Києва В. Мазуренка, комісара при Міністерстві фінансів УНР, Рада комісарів УНР вжила заходів для успішного збору податків. У грудні 1918 р. скасовано постанову про тимчасове обмеження права видавати кошти з приватних банків. У контексті захисту національної економіки 6 січня 1919 р. Директорія УНР прийняла “Закон про державну українську грошову одиницю” – гривню. Одна гривня містила 8,712 часток чистого золота, поділялась на сто шагів, дві гривні складали один карбованець. У загальноукраїнському обігу 16 січня 1919 р., у день оголошення Директорією УНР стану війни Радянській Росії, всі державні установи припинили приймати російські кредитові білети. Урядовці намагались активізувати соціально-економічне життя, наповнити державну скарбницю, прийняти найважливіші закони. 8 січня 1919 р. Директорія УНР затвердила земельний закон, яким скасувала право приватної власності на землі, надаючи громадянам УНР лише право користування, право розпоряджатись надано верховній владі УНР. Домогосподарства могли мати в користуванні до 15 десятин землі. 13 січня 1919 р. прийняли закон про ліси, за яким всі громадські та приватні ліси без викупу стали власністю держави [29, с. 196].

Загалом, період українського державотворення 1917–1921 рр. ознаменувався непротими зусиллями українських національних держав у справі формування та захисту власної економіки. Заходи стосувалися розвитку промислового виробництва, розбудови фінансово-кредитної системи, налагодження функціонування інших галузей господарського життя. Особливу увагу український політикум звертав на вирішення аграрного питання. Проте наявність різнобічних підходів до його вирішення, популістська політика більшовицьких сил, інші фактори не дали змоги досягти в цій галузі позитивних результатів. Загалом через низку обставин об’єктивного й суб’єктивного характеру, у тому числі й помилок, допущених самими українськими національними державами, плани національного економічного будівництва в добу революції 1917– 1921 рр. здійснити не вдалося [26, с. 45].

У подальшому у період перебування українських земель у складі іноземних держав, таких, як Польща, Румунія, Чехословаччина і СРСР, захист економіки зводився в основному до спроб українського населення захистити власні економічні права і протидії репресивній політиці влади окупаційних режимів. Слід зазначити, що період з 1921 по 1991 роки позначився самим непродуктивним періодом з точки зору державного управління у цій сфері. Єдиним державотворчим етапом, коли український народ зміг захищати власні економічні інтереси, є період боротьби Української повстанської Армії за незалежність України у 1940-х – 1950-х роках, коли поширена на значну частину Правобережжя і Західної України українська влада проголошеної Актом 30 червня 1941 року Української Держави захищала український народ від окупаційних визисків Третього Рейху, у подальшому загонів більшовицьких партизанів і військ НКВС-МГБ.

У складі Другої Речі Посполитої захист економіки українського населення гарантувався польською державою, проте активна політика колонізації Східної Галичини і Волині польськими осадниками створила умови протистояння українців таким заходам польського уряду, що призвело до трагічних наслідків.

Урядова економічна політика Другої Речі Посполитої міжвоєнного періоду, маневруючи між становими інтересами польського панства й українського селянства, була спрямована на реформування аграрного устрою, відповідно до нових вимог часу – піднесення загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва, розвитку товарно-грошових відносин. Проте позитивні зміни мало торкнулися земель Східної Галичини. Політика держави на західноукраїнських теренах не вирішила одвічної проблеми аграрного перенаселення і переважно була спрямована на створення міцної опори владі через проведення осадницької колонізації, що спричинило до загострення міжнаціональних відносин. Збільшення кількості польського населення у воєводствах Східної Галичини щонайбільше на 5 % (Тернопільщина з 31,3 % в 1921 р. до 36,6 % – в 1931 р.) не могло мати істотного значення для зміцнення оборони країни, не беручи до уваги економічні фактори – значні кошти на їх систематичну підтримку. Антиукраїнська політика держави налаштовувала ворожо мільйонні маси місцевого українського населення.

Незважаючи на розуміння великою кількістю польських політиків і вчених шкідливості таких заходів для інтересів держави, протягом усього міжвоєнного періоду осадницька колонізація краю залишалася головним напрямом аграрної політики [30, с. 78].

Захист економічних прав українського населення у цих умовах виник як стихійний опір подібній економічній політиці. Стихійний рух опору відбувався у наслідок передачі майна українців польським «осадникам», причиною також були неправомірні рентні норми для українських аграріїв та надважкі податки і масштабні штрафні санкції. Упровадження даних умов виключно для українського населення призводило до самозахисних акцій саботажу та псування майна, що передавалося у власність «осадникам». Зазначається, що з причин всеохоплюючих масштабів протистояння політиці «осадництва» уряд Другої Речі Посполитої запровадив акції «пацифікації», що по суті стало «умиротворенням» бунтівного українського населення Східної Галичини і Волині. Під час здійснення «пацифікації» польська влада здійснювала повномасштабні репресії, якими стали масові побиття і катування людей у сільських населених пунктах, що часто призводили до летальних наслідків, руйнування і псування майна, системні грабунки господарств. Дані репресивні заходи тільки підвищили динаміку протистояння, що призвело до більш широкого розгортання організованого руху опору [31, с. 95].

Водночас в українських землях у складі СРСР захист економіки вбачався виключно крізь призму правоохоронної діяльності. Дослідники констатують, що поява в правоохоронних органів та окремих їх підрозділів повноважень у сфері захисту фінансово-економічної безпеки держави була обумовлена вимогами розвитку суспільства і держави. Зокрема, в період НЕПу Всеукраїнська нарада працівників Народного комісаріату внутрішніх справ прийняла постанову «Про діяльність органів міліції» (червень 1924 р.), в якій наголошувалося на основних недоліках та визначалися напрями вдосконалення подальшої роботи міліції, а саме: боротьба з протиправними діяннями проти власності, розкраданнями, бандитизмом, фальшивомонетництвом тощо. Усі ці завдання стали обов'язком

працівників міліції, які також здійснювали посилений нагляд за дотриманням правил торгівлі. Відповідно, 13 серпня 1924 року Всеукраїнський центральний виконавчий комітет України спільно з Радою народних комісаріатів УСРР затвердили Положення «Про Державне політичне управління УСРР», згідно з яким відомство державної безпеки виводилося з підпорядкування НКВС УСРР і утворювалося при РНК УСРР. Одним із провідних підрозділів Державного політичного управління стає економічне відділення, яке невдовзі було перетворене на економічну частину, головними завданнями якого була боротьба з хабарництвом, безгосподарністю, навмисним невиконанням зобов'язань за договорами, а згодом – боротьба зі спекуляцією, службовими й господарськими злочинами [32, с. 154].

Потрібно зазначити, що у період СРСР в Україні захист економіки відбувався виключно у рамках державної монополії шляхом так званої антизлочинної політики протистояння різним проявам приватних економічних ініціатив.

Водночас наприкінці існування тоталітарного СРСР процес виведення економіки з-під тотального контролю держави розпочався в Україні, коли країна ще була республікою у складі СРСР. Прийняття законів «Про індивідуальну трудову діяльність» (1986) і «Про кооперацію у СРСР» (1988) дозволили розвиватися малому приватному бізнесу та кооперативам. Ці кооперативи, організовані при підприємствах, часто використовувались у ролі каналів виведення активів із об'єктів державного сектора. Закон «Про державне підприємство», прийнятий у 1988 року, передав за трудовим колективом у найм майно підприємств. Керівники останніх, виступаючи у ролі представників колективу і використовуючи свою близькість до партійно-господарської номенклатури, отримали можливість управляти державною власністю і використовувати їх у своїх інтересах [33, с. 38].

Із здобуттям незалежності проблеми державного впливу на захист економіки набули нового стратегічного значення. Керівництво країни обрало курс на: посилення соціальної спрямованості реформ; реорганізацію податкової системи і оптимізації податкового навантаження на суб'єктів підприємництва; підтримку й

захист вітчизняних товаровиробників; стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу; підтримки інноваційної моделі розвитку промисловості і сільського господарства, розробку програми модернізації паливно-енергетичного комплексу [34, с. 111].

У період з 1991 року і до сьогодні сформувалася своєрідна національна система державного управління захисту економіки. Для виконання функцій із забезпечення захисту економіки в системі виконавчої влади відповідно до законодавства утворюються міністерства і державні органи забезпечення національної безпеки. Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування в частині делегованих їм повноважень утворюють систему державного управління у сфері захисту економіки. Інституційно-правове регулювання здійснюється державними органами, як правило, внаслідок реалізації повноважень, наданих законами чи підзаконними актами, або внаслідок реалізації повноважень відповідним державним органом. При розробці законодавства про захист економіки передбачається, що регулювання повинно сприяти конкуренції. Фактична конкуренція між учасниками ринку є найбільш активним фактором регулювання. Дослідники зазначають, що забезпечення захисту національної економіки безпосередньо здійснюється за допомогою окремих функцій контролю. Вони мають вміщувати в себе такі елементи:

- розробку порогових значень індикаторів загроз та механізмів їх виявлення й опрацювання;
- проведення постійної аналітико-моніторингової діяльності щодо стану економіки та тенденцій у соціально-економічних процесах, накопичення і потенціалу загроз;
- діяльність держави щодо виявлення та запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам економічній безпеці країни та регіонам [35, с. 160].

У сучасних умовах державотворення дослідники характеризують систему державного управління у сфері захисту національної економіки як економічну незалежність, що забезпечується через можливість здійснення державного

контролю над національними ресурсами та спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі. Стійкість і стабільність національної економіки передбачає захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих чинників. Спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни характеризує здатність до саморозвитку та прогресу [36, с. 47].

Отже, генеза системи державного управління у сфері захисту економіки представлена етапами розвитку його механізмів, зокрема щодо створення умов безпечного функціонування всіх галузей економіки, серед яких виділяємо наступні:

- 1) період забезпечення захисту економіки Київської Русі і Галицько-Волинського князівства;
- 2) формування і розвиток державного апарату козацької Гетьманщини у сфері захисту козацької економіки і національного господарювання;
- 3) формування національних кооперативних рухів з метою спільного громадського захисту економічних інтересів у період ХІХ – початку ХХ століття;
- 4) захист економіки українських урядів доби національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр.;
- 5) боротьба за економічні права в умовах входження України до іноземних держав у першій половині ХХ століття;
- 6) державна монополія на забезпечення економічної безпеки і економічних основ тоталітаризму у другій половині ХХ – 1991 р.;
- 7) формування сучасних основ системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах незалежної України.

1.2. Стан наукової розробки проблеми державного управління у сфері захисту економіки

Сучасні тенденції наукових досліджень у сфері державного управління засвідчують наявність достатньо гострих проблем в українському суспільстві і державотворенні загалом, оскільки актуалізація наукових розробок, наприклад, проблем державного управління у сфері захисту економіки демонструє наукову увагу до цих аспектів з метою пошуку удосконалення державно-управлінських механізмів тієї сфери, яка перебуває у полі загроз.

З історичних причин масштабні дослідження в галузі економічної безпеки були започатковані в США на початку XX століття в умовах світової економічної кризи. У другій половині двадцятого століття до цих досліджень поступово приєдналися всі найбільш розвинені країни [37]. На думку дослідників (Lima de Miranda K., Snower D.J.) [38], інтерес до економічної безпеки в колишньому Радянському Союзі був результатом його проблемного переходу до ринкової економіки, тоді як це дослідження зосереджувалося на різних аспектах зовнішньої політики західних країн. Отже, розуміння економічної безпеки значною мірою залежить від соціально-економічних умов її розвитку.

Тому, диференціація цих умов згодом призвела до іншого тлумачення концепції економічної безпеки [39]. Як і безпека загалом, економічна безпека різко змінила свій зміст і характеристики. На початку свого розвитку поняття економічної безпеки включало особистість, регіональний і національний рівні, але зі зміцненням позицій капіталізму означені рівні доповнив корпоративний [40, с. 485]. Відтак, до кінця двадцятого століття існувало вже п'ять рівнів економічної безпеки: міжнародний, національний, регіональний, корпоративний та індивідуальний [41]. На сучасному етапі до них додався глобальний рівень (на відміну від міжнародного, суб'єктами якого є країни, тут йдеться про міжнародні неурядові структури, транснаціональні корпорації та організації, створені та функціонуючі під егідою різних держав) [42].

Безпека – це стан відсутності небезпеки, що є однією з найважливіших потреб суб'єктів [43, с. 92]. Ця філософська категорія, яка є не тільки загальнонауковою, але й досить конкретною, чіткою і точною, не є чимось змістовним, матеріальним, а служить абстрактною формою для вираження стійкості та стійкості певних сутностей (об'єктів), їх відношення до внутрішнього та зовнішнього середовища. Як стверджує О.Я. Іванків [44], категорію економічної безпеки можна розглядати з різних сторін.

Філософи, правознавці, економісти, політики та науковці галузі публічного управління та адміністрування по-різному трактують складне поняття «безпека», намагаючись адаптувати його до своїх сфер. У психологічному тлумаченні – це відчуття, сприйняття та переживання потреби захистити основні інтереси суб'єкта; у правовому тлумаченні – це встановлена законом система правових гарантій безпеки, забезпечення життя, прав і свобод людини чи суспільства; у філософсько-соціологічному тлумаченні – це стан зростання та термінів життєдіяльності суб'єкта (об'єкта), його структур, коли забезпечується збереження їх якісної відмінності, оптимального балансу свободи та необхідності. Підходи до визначення поняття безпеки ґрунтуються на трактуванні безпеки як здатності протистояти деструктивному впливу або як відсутності загроз цінностям та інтересам, що підлягають захисту [45]. Повноцінне залучення України до європейської асоціації передбачає створення та дотримання умов зміцнення економічних і комерційних зв'язків, що сприятиме поступовій інтеграції національної економіки в європейський ринок. Наявність значних регіональних диспропорцій у соціально-економічному зростанні в Україні потребує диференційованих підходів у розробці заходів регіонального розвитку, покликаних сприяти створенню зони вільної торгівлі та зміцненню економічного та галузевого співробітництва України та ЄС. Отже, виникає необхідність моніторингу та оцінки прогресу економічних реформ в регіонах України в контексті євроінтеграційних процесів з метою визначення сильних і слабких сторін, обґрунтування пріоритетів і заходів їх досягнення та можливості їх належної корекції з метою підвищення

спроможності регіону працювати у сфері європейської інтеграції [43, с. 93; 133 с. 60].

Сучасна наука пропонує велику кількість інструментів для встановлення показників стану та динаміки різноманітних процесів, що відбуваються в житті суспільства. Але дослідження щодо вимірювання прогресивних зрушень в економічній сфері регіонів з огляду на досягнення основних цілей Угоди про асоціацію Україна-ЄС наразі відсутні. Враховуючи велике значення проблеми, пов'язаної з імплементацією основних положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та Порядку денного асоціації, існує потреба у розробці методів, які дають змогу кількісно оцінити прогрес у проведенні відповідних економічних реформ у регіонах України [43, с. 93].

Відповідно до позиції вчених [46], економічну безпеку слід розглядати як стан національної економіки, що забезпечує її стійкість до внутрішніх і зовнішніх чинників, які порушують звичайний хід суспільного відтворення, підривають досягнутий рівень життя і підвищують соціальної напруги, що загрожує існуванню держави.

Відповідно до іншої точки зору [47], економічна безпека передбачає певний стан економіки, що характеризується економічним суверенітетом і конкурентним середовищем. Суб'єкти економічних відносин, у тому числі органи державної влади та суб'єкти господарювання, забезпечують стійке економічне зростання та сталий економічний розвиток. Загалом це має наслідком належне задоволення потреб людей, суспільства і держави та раціональне ведення економіки; захист національних і міжнародних економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз і впливу негативних факторів, а також цілісності економічного простору.

Історично люди завжди об'єднувалися для найбільш ефективного і цивілізованого забезпечення власних потреб у безпеці, харчуванні тощо. У свій час Т. Гоббс стверджував, що держава є виходом із вічної боротьби всіх проти всіх. Проте сьогодні перед інститутом держави, покликаним передусім лобювати інтереси власного населення, постає неоднозначна проблема: чи активно підтримувати процеси глобалізації, дозволяючи тим самим власному населенню

отримувати певні вигоди (насамперед, матеріальні), від цього, або гальмування входження економіки країни в глобалізований світовий простір, намагаючись зберегти її суверенітет, національні традиції тощо. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умови правильного трактування поняття «національна безпека держави» та встановлення компонентів, які забезпечують цю безпеку. Науковці І. Філіпішин, Л. Олійник та І. Власенко (2017) [48] вважають, що особливість і складність забезпечення економічної безпеки країни полягає в тому, що її ефективність значною мірою залежить від людського чинника. Стан економічної безпеки держави можна досліджувати з позицій стабільності. Так, С. Козловський, І. Хаджинов, І. Власенко та Л. Маринчак (2017) [49] вважають, що «економічна стійкість системи – це здатність економічної системи після певного збурення (зміни параметрів економічної системи, її показники) швидко повертатися до стану, не гіршого за попередній, підтримувати свій стан скільки завгодно довго, а також покращувати свій стан до величини збурення у разі позитивних змін економічних параметрів системи».

Отже, економічна безпека є важливою складовою системи захисту економіки, яка забезпечує доступ до ресурсів, фінансів і ринків, підтримує прийнятний рівень добробуту та державної влади та забезпечує динамічний баланс інших компонентів захисту економіки [50]. Деякі економісти вважають економічну безпеку основою функціонування суспільства. Підкреслюючи її надзвичайну важливість, вони стверджують, що зовнішні та внутрішні фактори можуть призвести до ситуації, коли економічна безпека відіграватиме роль національної безпеки, оскільки визначатиме позицію країни у світовій економіці [51].

Враховуючи особливості концептуалізації проблеми захисту економіки у публічному адмініструванні, потрібно звернути увагу на той фактор, що даний процес набув свого наукового оформлення у різноманітних наукових напрямках. Зокрема, дослідники під елементами системи захисту економіки розуміють дії захисту національної економіки, якщо вони не спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та встановлення більш сприятливих ринкових пропорцій обміну, означають, що у цьому випадку має місце захист національно-державного

господарства. У цьому контексті на погляд Фрідріха Ліста, єдність нації – умова безпеки національної економіки [52, с. 254].

Проблемі побудови ефективної системи захисту економіки як однієї з головних її складових забезпечення національної безпеки присвячені роботи таких дослідників, як О. І. Барановського, В. М. Гейця, М. М. Єрмошенко, В. А. Ліпкана, В. І. Мунтіяна, В. К. Сенчагова, Г. П. Ситника та інших науковців, у працях яких представлені теоретичні основи забезпечення національної безпеки, принципи державного управління захистом економіки, поняття та зміст національних інтересів. До дослідницьких питань, які мають важливе теоретичне та практичне значення, П.Й. Бернацький [53, с. 24] відносить проблему обґрунтування пріоритетних національних економічних інтересів країни та створення системи забезпечення економічної безпеки, що забезпечить їхню реалізацію. Виділення економічних національних інтересів як одних із найважливіших у структурі національних інтересів країни є основою ефективного сталого розвитку її економічної системи У роботах Г.А. Пастернака-Таранушенка, О.Ф. Новікової та інших вчених зазначено, що економічні інтереси – це спрямованість на отримання економічних переваг особи, суспільства та держави, забезпечення умов існування та розвитку економічної незалежності та добробуту [54; 55].

У розвитку наукової думки щодо захисту економіки одним з головних напрямів стало бачення взаємозв'язку економічної безпеки та соціально-політичної та національно-етнічної стійкості доводить І.Г. Мішина, що трактує її зі сторони економічних відносин, горизонтальних і вертикальних, між різними суб'єктами з приводу досягнення такого рівня розвитку економіки, при якому здійснюється ефективно задоволення потреб і гарантований захист інтересів, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [56, с. 3]. Окремі науковці захист економіки розглядають як складну поліструктурну науку про безпеку соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство) [57, с. 45; 58, с. 336; 249, с. 50].

У цьому контексті важливо звернути увагу на концептуальне трактування системи захисту економічних інтересів дослідниками-економістами. На думку О.Д. Буковської, захист економіки у системі державного управління представляє собою державний вплив на стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави [59]. Так само і С.І. Юрій [60] наголошує, що захист економіки представлений спроможністю держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій. Одночасно і В.І. Мунтіян [61] вважає, що захист економіки представлений станом захищеності економічних інтересів особи, суспільства і держави, розвитку достатнього оборонного потенціалу, що сприятиме стійкому й ефективному функціонуванню економіки в режимі розширеного відтворення, як створення передумов для підтримки і покращення рівня життя громадян, задоволення корінних національних інтересів у виробничо-економічній, фінансовій, зовнішньоекономічній, технологічній, енергетичній, продовольчій та інших субекономічних сферах.

До мегарівня відносять міжнародну економіку, а також в комплексному її уявленні глобальну або світову, особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку. Україна, на жаль, ще знаходиться далеко не на перших позиціях; це в свою чергу визначає умови функціонування національної економіки. До макрорівня відносять національну економіку, економічну безпеку якої забезпечує стале зростання всіх макроекономічних показників. В українській економіці в теперішній час продовжується зниження за всіма основними економічними показниками. До мезорівня відносять економіку регіонів. Цей рівень, на погляд таких вчених, як В.В. Третяк та Т.М. Гордієнко, є найбільш перспективним для економічних перетворень. Особливістю економіки цього рівня є максимальна наближеність ресурсів і результатів до населення. Вдалі економічні

перетворення у кожному регіоні сприятимуть зростанню економіки країни у цілому. Вважаємо такий вплив більш ефективним і оперативним за дію комплексних загальнодержавних заходів. До мікрорівня класично відносять економіку підприємства. Це базовий рівень економіки регіону та країни, де майже всі економічні перетворення, по суті, направлені на поліпшення функціонування окремого підприємства, їхніх об'єднань та підприємців. Сутність економічної безпеки розкривається в системі критеріїв, показників та порогових значень. При цьому, перш за все, необхідно класифікувати загрози. Під загрозами економічної безпеки розуміють чинники, які роблять неможливими чи значною мірою ускладнюють процес реалізації національних інтересів, чим створюють загрозу для життєзабезпечення нації, її соціально-економічної та політичної системам. Відповідно, за твердженням фахівців [62, с. 7], саме виявлення загроз та їх усунення повинно бути пріоритетними елементами економічної політики держави.

Розуміння захисту економіки дослідник С. Пирожков [63, с. 14] викладає як: «сукупність умов, за яких країни зберігають свої економічні інтереси; задовольняють у довгостроковому періоді потреби суспільства і держави; генерують інноваційні зрушення в економіці для забезпечення стабільного економічного розвитку; протистоять зовнішнім економічним загрозам та повністю використовують національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці». На думку дослідників, таке твердження сьогодні набуває актуальності, оскільки захист економіки варто розглядати не лише як стан захищеності національних інтересів, наявність інструментів впливу на економічні процеси для гарантування добробуту в довгостроковому періоді, а й як забезпечення конкурентних переваг на світовому ринку. Система захисту економіки повинна відповідати таким критеріям, як збереження економічної незалежності країни, що призводить до самостійного прийняття рішень щодо розвитку власного господарства та збереження досягнутого рівня життя населення з перспективою його подальшого поліпшення. Водночас у загальному баченні під захистом економіки дослідники [64, с. 36] розуміють такий стан країни, в якому саме народ через сформовану

систему державного управління може суверенно, без утручання та тиску ззовні визначати шляхи та форми свого економічного розвитку.

Спираючись на соціально зорієнтований підхід вчені стверджують, що захист економіки традиційно розглядається як найважливіша якісна характеристика економічної системи, що зумовлює її спроможність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами, розвиток народного господарства, послідовну реалізацію національно-державних інтересів. Прихильники обліково-статистичного підходу систему захисту економіки вважають станом економіки країни, який, по-перше, за обсягом і структурними параметрами є достатнім для забезпечення існуючого статусу держави, її незалежного від зовнішнього тиску політичного і соціально-економічного розвитку, і, по-друге, спроможний підтримувати рівень легальних прибутків, що забезпечує абсолютній більшості населення добробут, який би відповідав стандартам цивілізаційних країн. Дослідники, які використовують функціональний підхід до визначення сутності даного феномену, виходять із того, що система захисту економіки постійно відтворюється і забезпечується в результаті функціонування даної системи, її реагування на зовнішні і внутрішні загрози, нейтралізуючи їх. Вони стверджують, що безпеку економічної системи треба розглядати не лише в статиці, але й у динаміці, не лише як характеристику її взаємодії з оточуючим середовищем. Дослідники вказують на те що у визначенні системи державного управління економічної безпеки як стану захищеності у більшій мірі фіксується суспільно необхідний результат, воно характеризує безпеку як дещо, що вже досягло певного рівня, а не як саме процес [65, с. 25].

Водночас проблематика управління системою захисту економіки розробляється західними вченими. Істотний внесок у розуміння її сутності структури внесли Altins von Geusau, Westing A.H., Goodwin C.D., Cable V., De Souza P.J. [66; 67; 68; 69].

Отже, вказані вчені у своїх працях прослідковують певну закономірність між впливом державного управління і станом економічних показників у процесі здійснення державної політики. Проте цей напрям поглядів не у повній мірі

відображає взаємозалежність всіх чинників на зазначений стан – вплив ефективності управлінського механізму у цьому контексті має головне значення, якому в економічних дослідженнях відводиться другорядне місце.

На підтвердження цієї позиції слід навести підходи Л.М. Акімової [70], яка слушно зазначає, що захист економіки через ефективність державного управління вимагає врахування специфічних, адресних особливостей об'єкта дослідження (наприклад, галузі) в умовах появи негативних явищ із рисами невизначеності й ризику, що спричиняє відхилення стану економічної захищеності від запланованого.

У дослідженнях зі сфери публічного управління та адміністрування зазначається, що серед основних складових елементів захисту економіки, які виділяє С. Батажок (політика розподілу і перерозподілу суспільного продукту в сфері кінцевого споживання; політика зайнятості та охорони праці; політика соціально-економічного захисту; політика соціально-економічного узгодження та оптимізації класових інтересів), найважливіше місце посідає політика соціально-економічного захисту [71, с. 36–37]. До її внутрішніх системних складових вчені відносять: 1) політику подолання бідності; 2) політику у сфері забезпечення та реалізації соціально-економічних стандартів та гарантій; 3) політику у сфері соціально-економічного страхування; 4) політику у сфері соціально-економічного забезпечення та обслуговування; 5) політику у сфері надання цільової (адресної) допомоги. Отже, соціально-економічна політика є важливою складовою економічної захищеності держави. Разом із цим, на погляд Т.О. Іваненко [72, с. 29], важливою складовою реалізації соціально-економічної політики є політика соціально-економічного захисту, яка безпосередньо впливає та формує систему соціально-економічного захисту населення.

Складові цієї системи, будучи у свою чергу, також досить складними структурами, можуть бути представлені у вигляді окремих самостійних підсистем, взаємодія яких формує державну політику в економічній сфері. Цікавим є підхід С.В. Козловського [73, с. 40], який вважає, що особливе місце в забезпеченні захисту економіки займає науково-інтелектуальна складова, яка віддзеркалює

економічно інтелектуальну сферу діяльності держави та рівень її розвитку. Означений показник найбільш повно відображається і розкривається через Індекс людського розвитку, який розраховується спеціалізованими установами ООН та регулярно публікується у відкритому друці.

Із цього приводу у зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато підходів до тлумачення системи захисту економіки у публічному адмініструванні і функціонуванні органів влади держави за допомогою таких характеристик:

- стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз-факторів;
- економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;
- самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;
- національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси [74, с. 40; 250. с. 198].

З точки зору державного управління систему забезпечення функціонування системи захисту економіки дослідники [242, с 174] визначають як сукупність взаємопов'язаних заходів, форм та інструментів, за допомогою яких держава регулює функціонування економіки. Визначальне значення має сукупність окремих елементів системи: ціль, пріоритети, принципи, функції, механізм та підсистема забезпечення.

Серед наукових напрямів щодо розуміння ролі державного управління у системі захисту економіки існує окремий напрям, присвячений захисту економіки регіональних державних утворень, серед яких першочергово для даного дослідження наукове значення мають підходи вчених щодо захисту економіки в Європейському Союзі.

У цьому напрямі М. Стоун зазначає, що регіональний захист економіки є частиною ієрархії проблеми, яка стосується як внутрішньої, так і глобальної або міжнародної безпеки. Наслідки неврахування регіональної безпеки можуть стати катастрофічними для будь якої держави [75]. Отже, на глобальному рівні захист економіки часто асоціюється із глобальною інтеграцією, взаємозалежністю країн і формуванням єдиних цінностей щодо захисту державного суверенітету та національної безпеки, економічної рівності й солідарності та формуванням регіонального об'єднання країн, міжнародних транснаціональних і транскордонних регіонів. Забезпечення системи захисту економіки регіонів в умовах глобалізації найчастіше асоціюється з формуванням систем національної безпеки й захистом державного суверенітету від загроз і небезпек, пов'язаних із міжнародними санкціями, військовими конфліктами, анексіями тощо. А. Оцпек відзначає, що система захисту економіки в Європейському Союзі розглядається з двох позицій:

- 1) як місце ЄС у світовій економічній системі та цілі інтеграції для підвищення конкурентоспроможності країн-членів ЄС;

- 2) у контексті економічної рівності та солідарності в Європі в разі настання значних і непередбачених викликів.

Зокрема, значна частина міжнародних загроз зумовлена природними та стихійними лихами й потребами формування єдиних механізмів захисту та фінансування. ЄС та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) фінансують із своїх бюджетів значну частину видатків, пов'язаних із наслідками природних катастроф, розвитком інфраструктури та економічним зростанням у всіх частинах Європи [76; 77, с. 84].

У цьому аспекті слушним є твердження Г.П. Клімової [65, с. 27] про те, що забезпечення захисту економіки визначається безліччю факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що впливають на діяльність суб'єктів економічної безпеки, а також можливостями самих суб'єктів до аналізу стану своєї економічної безпеки і перспектив її зміцнення.

Європейська економічна інтеграція України в умовах глобалізації світового господарства об'єктивно посилила взаємозв'язок і взаємозалежність процесів, що відбуваються в національній економіці та за її межами. Разом із перевагами участі в міжнародному поділі праці зросла ймовірність несприятливого впливу зовнішніх факторів на вітчизняну економіку. Як наслідок, при визначенні пріоритетів економічного розвитку країни та розробці програми економічної політики більше уваги необхідно приділяти забезпеченню захисту економіки України як держави-учасниці міжнародних економічних відносин. Поняття захисту, запозичене з теорії міжнародних відносин, іманентно відноситься до систем, у яких функціонують суб'єкти прийняття політичних рішень; це робить аргументи про «безпеку» галузей, підприємств тощо штучними. Поняття «національна безпека» з'явилося в політичному лексиконі порівняно недавно. Вперше термін «національна безпека» був використаний у посланні 1904 року президента США Теодора Рузвельта Конгресу (1908 р.), де він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами «національної безпеки» Сполучених Штатів. У 1947 році Конгрес США прийняв закон «Про національну безпеку» (1947), згідно з яким була створена нині існуюча Рада національної безпеки [78].

Американський дослідник А. Вулферс зазначав: «Безпека, об'єктивно, передбачає відсутність загрози набутим цінностям. Суб'єктивно, це означає відсутність побоювань, що ці цінності будуть пошкоджені». З цього визначення випливає, що безпека є необхідною умовою накопичення цінностей. Таким чином, це одна з умов успішного функціонування будь-якої системи, а отже, необхідна умова формування та функціонування інституту держави, окремих регіонів і галузей, суб'єктів господарювання тощо. Відповідно до концепції Дж. Кейнса, який сформувався в середині 1930-х років, головними загрозами економічній безпеці

країни є не зовнішні конкуренти, а внутрішні фактори, зокрема безробіття та економічна депресія [79]. Тому основним завданням уряду було активне регулювання економічної діяльності шляхом субсидування депресивних галузей, розміщення державного замовлення та надання дотацій, запровадження прямого адміністративного контролю за конкуренцією. На думку І. Ніколаєва та ін. [78], захист економіки країни загалом може бути гарантований лише за умови, що ступінь залежності країни за встановленими показниками (критеріями) не перевищує певного порогу, який може загрожувати національному суверенітету. Іншою умовою є бажання та здатність влади створити такі механізми реалізації та захисту національних інтересів вітчизняної економіки, які б підтримували на належному рівні соціально-політичну стабільність суспільства.

Водночас Д. Гордієнко [78] вважає, що економічна безпека – це стан захищеності національної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, за якого вона здатна забезпечити поступальний розвиток суспільства, його економічну та соціально-політичну стабільність за наявності несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів. Особливість цього визначення полягає в тому, що автор розглядає цю категорію з позиції зовнішніх і внутрішніх факторів, а не інтеграції цих факторів.

Розгляд проблем забезпечення економічної безпеки є доцільним з точки зору узгодження конфлікту інтересів. Так, З. Варналій [80] дотримується дещо іншої точки зору: «Економічна безпека – це сукупність форм і методів узгодження різноманітних інтересів суб'єктів господарювання, що дозволяє вирішувати конфлікти з найменшими витратами та найменш руйнівним методом для економіка». Найбільш повне визначення економічної безпеки з позицій макроекономічного розвитку дає В. Геєць [81], який вважає, що стан економіки, суспільства та інститутів влади є економічно безпечним, коли здійснюється реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, забезпечується прогресивний соціально-економічний розвиток країни.

Оскільки в Україні наприкінці 2018 року в окремих регіонах держави було оголошено воєнний стан, розглядати категоріальний апарат дослідження

вбачається своєчасним саме з цього моменту. Так, Б. Губський [82] вважає, що економічна безпека – це здатність і готовність економіки забезпечувати належні умови життя і розвитку особистості, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, протидіяти впливу внутрішніх і зовнішніх загрози.

Розгляд проблем забезпечення економічної безпеки можливий також з позицій забезпечення сталого розвитку. Проблеми присвячені праці А. Денисова [83], який дає таке трактування цієї категорії: «Економічна безпека — це стан національної економіки, який дозволяє їй залишатися стійким до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у глобальному економічному середовищі та характеризує здатність національна економіка для підтримки стабільного та збалансованого зростання».

Важливою складовою економічної безпеки держави в умовах міжнародної інтеграції є соціальна сфера. Соціальна сфера є найбільш незахищеною сферою, в якій дуже високі ризики від інтеграційних процесів. Цю точку зору підтримує К. Зукровська [78, с. 138], яка дає таке тлумачення: «Економічна безпека держави означає умови для гармонійного розвитку, що дає змогу будувати стійкий добробут громадян держави. з точки зору макроекономічної безпеки – це стабільність зайнятості, низький рівень безробіття, передбачувані перспективи економічного розвитку, у мікроекономічному вимірі – платоспроможність суб'єкта господарювання чи бізнесу в цілому, в обох випадках – здатність збалансувати зобов'язання з огляду на потреби середньострокової перспективи».

Дослідження не буде повним без аналізу існуючих поглядів європейських вчених на цю проблему. Європейські вчені вважають основним вектором забезпечення економічної безпеки оптимальне поєднання економічних факторів розвитку. Так, польський вчений К. Ксіжопольський [84] вважає, що економічна безпека держави – це безперервне функціонування економіки, що означає підтримання основних показників розвитку, а також забезпечення порівняльної рівноваги з економіками інших країн.

Інший польський вчений К. Рачковський [85] має окрему точку зору: «Економічна безпека – це збалансований стан ендо- та екзогенного функціонування національної економіки, при якому виникає ризик дисбалансу. Зменшення цього ризику потребує реалізації певних і затверджених організаційно-правових норм і стандартів, принципів суспільного співіснування».

Слід також зазначити, що для забезпечення захисту економіки України необхідний комплексний аналіз усіх чинників, які впливають на цей процес. Цю ідею підтримує Е. Жураковський [86], виокремлюючи такі механізми забезпечення економічної безпеки: виробничий, податковий, фінансовий, кредитний, митний, інвестиційний, соціальний, інфраструктурний, інституційний, інтеграційний. В умовах стрімких темпів глобалізації та інтеграції роль держави, як регулюючого соціального інституту, стає все більш важливою. Підтримуємо точку зору про те, що поняття захисту економіки держави безпосередньо пов'язане з процесами глобалізації та інтеграції. Так, Ю. Шишков [78, с. 140] під інтеграцією розуміє процес взаємопроникнення і зрощення національних (внутрішньодержавних) відтворювальних процесів у найширшому розумінні їхнього розуміння. «Лінія, що відокремлює інтеграцію від нижчих етапів інтернаціоналізації господарського життя, а інтеграційний комплекс від решти сукупності мікроекономічних зв'язків, проходить там, де виробнича, технологічна, економічна та політико-правова взаємозалежність національних економік переходить у взаємопроникнення і переплетення процесів національного відтворення». Історія економічної інтеграції досить довга. І все ж, об'єктивно виділяються два шляхи економічної інтеграції: створення і розвиток транснаціональних компаній і створення міждержавних об'єднань. Т. Маляренко та С. Вольф вважають, що російське вторгнення в Україні, з цієї точки зору, потенційно передбачає більш фундаментальну трансформацію стратегічної поведінки Росії та ілюструє, як Росія може використовувати різні тактики дестабілізації суспільства та прихованої окупації як частиною її військової доктрини та доктрини безпеки для управління регіональним комплексом безпеки, який має вирішальне значення як для її ідентичності, так і для здатності зберігати статус великої держави та здатності діяти глобально [87]. С. Крупка [88] вважає,

що забезпечення економічної безпеки України в умовах інтеграції можливе на основі функціонування та розвитку ринку капіталу в Україні має стати тиск інвестиційного потенціалу на оновлення та захист зростання підприємства. Ю. Янхуа й Д. Їчен (2012) [89] стверджують, що в традиційній теорії державного управління економікою у понятті захисту економіки фундаментом є припущення про анархію в міжнародній політиці, а суб'єктами безпеки є національні держави. Науковці вважають, що національні держави, здебільшого, досягають економічної безпеки шляхом самообслуговування. Сьогодні, коли економічна безпека стає однією з найважливіших складових міжнародної, регіональної та національної безпеки, Європейський Союз починає відігравати провідну роль у забезпеченні стабільності та безпеки Європейського континенту. Процес розбудови та реформування ЄС необхідно розглядати не лише як розширення меж «спільного ринку», а й як фактор створення нової структури європейської економічної безпеки інтегрованого та взаємопов'язаного характеру. Основним питанням у контексті економічної безпеки у випадку інтеграції України до ЄС є максимізація потенційних переваг від участі в багатосторонній торговельній системі та мінімізація потенційних економічних загроз приєднання до неї [78, с. 141].

Загалом забезпечення системи захисту економіки у наукових підходах дослідників демонструє застосування комплексного підходу до обґрунтування й вибору інструментарію та методів оцінки її рівня в розрізі визначальних складових, які характеризують регіональну суспільну систему на безпекоорієнтованих засадах. З-поміж численних методів оцінювання рівня захисту економіки саме індикаторний підхід дозволяє визначати диференціацію регіонів за рівнем безпеки їх функціонування з урахуванням запропонованих ключових показників. Запропонований Ю.В. Тимчишином [77, с. 87] індикаторний методичний підхід до оцінювання рівня захисту економіки на рівні міждержавних регіонів має прикладне значення та дозволяє визначати рівень диференціації територій як: оптимально допустимий, граничний, небезпечний, загрозовано критичний. У цьому розумінні регіональна суспільна система функціонує під впливом чинників мега-, макро-,

мезорівнів, які знаходяться в тісному взаємозв'язку та взаємозалежності та справляють стимулюючий і дестимулюючий вплив на її розвиток.

Отже, стан наукової розробки проблеми державного управління у сфері захисту економіки представлений науковими напрацюваннями, об'єктом аналізу яких стали уявлення про досліджувану проблему у контексті економічних досліджень (ступінь захисту визначається шляхом вимірювання економічних індикаторів), державно-управлінських досліджень (захист економіки в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз), інституційних досліджень (різномірні складові функціонування системи захисту економіки).

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Науково-теоретична концептуалізація трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки передбачає осмислення ключових термінів і понять досліджуваного явища, які є невід'ємними компонентами розуміння досліджуваної системи. Серед таких теоретичних конструкцій, на наше переконання, першочергове значення мають такі поняття, як «економічна безпека як складова національної безпеки», «економічна загроза», «національні економічні інтереси», «економічний суверенітет», що мають розглядатись з точки зору методологічних основ публічного управління. Дослідження даних засад надасть можливість сформулювати ключове поняття «система державного управління у сфері захисту економіки».

Економічна безпека як складова національної безпеки є одним з ключових компонентів захисту економіки, оскільки відображає певний ступінь ефективності здійснення державного управління.

За визначенням П.Й. Бернацького [53, с. 25], економічна безпека є багатограним, багатоаспектним, системним явищем. Як система вона складається з великої кількості елементів, має ієрархію рівнів організації, здатна генерувати у процесі розвитку нові рівні, при цьому новий рівень обернено впливає на попередні

рівні, перебудовує їх, внаслідок чого система отримує нову цілісність. Система забезпечення економічної безпеки передбачає організацію діяльності держави та суспільства для прийняття та реалізації рішень з питань національної безпеки з урахуванням концептуальних, організаційних та ресурсних аспектів формування та ефективного функціонування системи забезпечення економічної безпеки [90].

Основними елементами вказаної системи є державні та недержавні інституції, які беруть участь у забезпеченні економічної безпеки відповідно до законодавства, а також нормативно-правові акти, що регламентують відносини у сфері економічної безпеки. До таких інституцій, які мають забезпечувати економічну безпеку в Україні, належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки та оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, Прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України [53, с. 25].

В уявленнях дослідників економічна безпека є цементуючим терміном всього механізму захисту економіки. Доказом цього є позиція О.А. Мельниченко [91, с. 1231], який зазначає, що економічну безпеку слід сприймати як умову не лише мінімізації негативних ефектів від наявних та ймовірних загроз для господарюючих суб'єктів, а і сталих темпів їх розвитку за рахунок зваженого використання ринкових механізмів і механізмів державного регулювання суспільних процесів.

У контексті захисту національних інтересів економічна безпека розглядається науковцями на різних рівнях, крім економічної безпеки держави, про яку мова йшла раніше, досліджують економічну безпеку регіону, галузі, суб'єкта господарювання, особистості. Економічна безпека, на думку О.С. Власюка, як соціальне явище і складова частина безпеки національної характеризується поліструктурністю: міжнародна (глобальна та регіональна); національна (державна та недержавна); корпоративна (підприємства, фірми, корпорації тощо); особиста (фізичних та юридичних осіб) [92, с. 137; 219, с. 13].

Для забезпечення сталих темпів розвитку національної економіки важливим є не лише чітке розуміння сутності, рівнів і складових економічної безпеки, а і визначення перспективних напрямів і засобів покращання забезпечення економічної безпеки [91, с. 1231].

Значна кількість досліджень присвячена визначенню сутності економічної безпеки. Систематизація визначень наукового поняття «економічна безпека» була здійснена науковцями. Так, Н.П. Сисоліна виокремлює такі напрями трактування сутності «економічна безпека», розкриваючи багатоаспектність її змісту: 1) стан ефективного використання ресурсів; 2) стан виробничої системи; 3) наявність конкурентних переваг; 4) стан економічного розвитку; 5) гармонізація економічних інтересів; 6) стан захищеності діяльності; 7) стан захищеності інтересів. В.І. Ткачук, О.А. Прокопчук, М.І. Яремова також указують основні підходи до визначення поняття «економічна безпека», але з позиції ознаки певного аспекту, саме: правовий; конкурентний; захист від негативних впливів зовнішнього середовища; захист економічних інтересів; ресурсно-функціональний. В.В. Зайченко і С.В. Коваленко обґрунтовують наявність шести підходів до трактування сутності «економічної безпеки», об'єднуючи попередньо вказані підходи: 1) ресурсно-функціональний; 2) захист від загроз та негативного впливу зовнішнього середовища; 3) захист та реалізація інтересів; 4) стійкість та розвиток; 5) конкурентний; 6) комплексний [92, с. 138].

Сутність державного управління економічною безпекою в системі захисту економіки має свої методологічні особливості. Зокрема, у доктрині існує класифікація методів державного управління економічною безпекою, які можна розподілити на такі складові елементи:

- згідно зі стилем управління – демократичні та диктаторські;
- із позицій закону – правові та неправові;
- із позицій впливу суб'єкта на об'єкт – безпосереднього впливу та опосередкованого впливу;
- із позиції підготовки та прийняття рішень – планування, організації, контролю, підтримки управлінської діяльності;

- за масштабом застосування – загальносистемні (планування, організації, контролю, стимулювання) та локальні (психологічні, опитування та інтерв'ювання);
- із точки зору організації управління – субординації та координації (одноосібний, колегіальний, колективний, комбінований, регламентарний метод прийняття управлінських рішень);
- із позицій науковості – пізнання (пізнавально-програмуючі) та впливу (організаційно-регулюючі);
- із позицій мотивації управлінської діяльності – заохочення, переконання та примусу;
- з позицій комплексності – загальні (нормативно-правові, адміністративні, соціально-психологічні та економічні) й спеціальні – стратегічне планування та цільове програмування, бюджетування, інформування;
- за функціональним призначенням – нормативно-правові, адміністративні (організаційно-розпорядчі), економічні та соціально-психологічні або пропагандистські [93, с. 76].

Окрім вказаних методів є також й інші методологічні засади державного управління, які використовуються для ефективного забезпечення економічної безпеки в Україні, зокрема, принципи. Серед основних принципів державного управління, які забезпечують економічну безпеку України, дослідники [94; 243 с.19] виокремлюють:

- законність – є основоположним принципом державного управління, що визначає рівень демократичності суспільства. Це означає, що всі органи виконавчої влади та їх посадові і службові особи повинні чітко дотримувати норм права. Нормативно-правові акти, що приймаються суб'єктами державного управління, мають відповідати положенням Конституції та законам України. Громадяни повинні мати гарантоване право, згідно з яким ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом;
- демократизм – передбачає формування такої системи управління, яка б базувалася на демократичних засадах її здійснення в інтересах усіх або переважної

більшості громадян, можливості їх максимального залучення до обговорення важливих державно-управлінських рішень, відкритості інформації, рівного доступу громадян до державної служби;

- публічність – цей принцип демократичної правової держави означає відкритість та прозорість функціонування виконавчої влади, забезпечує зв'язок її органів та посадових осіб із суспільством, громадянами;

- єдиноначальність і колегіальність означає розумне поєднання в управлінській діяльності методів одноособового керівництва призначеним або обраним керівником, який наділяється значною службовою компетенцією і несе персональну відповідальність за результати роботи державного органу, та широкої колегії – групи осіб, які мають рівні права і обов'язки або дорадчі права з питань, що належать до компетенції органу виконавчої влади [95, с. 228; 251, с. 59];

- централізація і децентралізація – апарат державного управління повинен бути побудованим на засадах розумного співвідношення концентрації влади і її децентралізації, оскільки порушення даного балансу в будь-який бік призводить до негативних наслідків;

- плановість – полягає в обов'язковому плануванні діяльності будь-якого органу та його структурного підрозділу, у створенні планів соціально-економічного і культурного розвитку окремих населених пунктів, територій, регіонів, галузей народного господарства, проектуванні та реалізації програм вирішення тих чи інших проблем [95, с. 229].

- ефективність – виходячи із загального розуміння ефективності праці, під ефективністю державного управління слід розуміти результат досягнення поставленої мети за максимально можливою економії суспільної праці [94].

Отже, економічна безпека як складова національної безпеки у системі державного управління захистом економіки відіграє центральне значення, оскільки є результатом ефективного функціонування органів державного управління щодо подолання економічних загроз, що зумовлює методологічну характеристику поняття економічної загрози у системі захисту економіки.

Водночас для своєчасного попередження та подолання цих загроз та небезпек необхідно чітко розуміння сутності поняття, взаємозв'язку категорій та їх різновидів. Як правильно зазначає П.Т. Колісніченко [96, с. 59], з чим неможливо не погодитись, ідентифікація загроз економічній безпеці дає змогу розробити конкретні заходи щодо їх усунення.

У методологічному контексті до загроз економічній безпеці держави прийнято відносити лише ті соціально-економічні чинники та явища, які або повністю руйнують об'єкт (повне обмеження доступу до ресурсів, дезорганізація грошового обігу, що провокує руйнування економічної системи країни тощо), або завдають йому значного збитку. Складнощі виникають при віднесенні останніх до числа загроз, адже в умовах конкуренції ризик є невід'ємною складовою функціонування економічної системи держави. При цьому ті явища, які в короткостроковому періоді можна віднести до загроз економічній безпеці держави, у довгостроковому періоді – може виявитися стимулом для економічного розвитку національного господарства, зростання інноваційної активності, більш раціональної енергетичної політики тощо. Економічну безпеку необхідно розглядати як базову складову національної безпеки, її фундамент і матеріальну основу і, разом з тим, як взаємопов'язану систему певних рівнів. Це означає, що стан національної безпеки держави залежить від життєздатності економіки, її ефективності, мобільності, конкурентоспроможності [97].

Як не парадоксально, але до суттєвих загроз економічній безпеці України слід віднести і надмірну відкритість економіки. У стратегічному плані відкритість економіки – правильний курс, про що свідчить світовий досвід країн з розвинутою економікою. Розумна відкритість економіки сприяє підвищенню її ефективності, конкурентоспроможності, мобільності. Водночас будь-які умови, за яких здійснюється входження вітчизняного господарства у міжнародний поділ праці, незрілість ринкових відносин та кризовий стан економіки потребують обережності у визначенні ступеня такої відкритості. Відкриваючи економіку, необхідно враховувати стан захищеності вітчизняного виробництва, фінансів та банківської

системи, грошового обігу, стратегічних галузей та сфер виробництва, що є, власне, функцією економічної безпеки [98].

Загрозами економічній безпеці України, які створюються в умовах глобалізації, на думку , слід вважати реальні або потенційні явища та події, що загрожують функціонуванню і розвитку економічної, соціальної та політичної системи, а також життєво необхідним потребам та інтересам людини, суспільства і держави. При цьому загрози економічній безпеці від сфери їх виникнення розрізняють внутрішні і зовнішні загрози [99, с. 58].

Ступінь впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на стан економічної безпеки держави постійно змінюється в зв'язку з динамічними умовами функціонування суспільства, національної економіки та світової економічної системи в цілому. Зазвичай, вирішальний вплив на стан економічної безпеки держави справляють внутрішні загрози, але в окремих випадках деструктивний вплив зовнішніх загроз може значно перевищувати небезпеку від внутрішніх загроз, а комплексний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз, як правило, призводить до посилення загальної загрози [100].

Кризові тенденції, що характеризують розвиток економіки України, зумовили визначення внутрішніх загроз для економічної безпеки України як таких, що набагато перевищують небезпеку зовнішніх і можуть призвести до дезінтеграції України, до загальнонаціональних техногенних та екологічних катастроф, соціального вибуху або істотного обмеження можливостей керівництва держави щодо вирішення внутрішніх проблем і дій на міжнародній арені. В умовах тісного взаємозв'язку та взаємозалежності внутрішніх і зовнішніх загроз наявність внутрішніх загроз економічній безпеці держави детермінує зростання зовнішніх загроз, наприклад, неефективність державного регулювання в умовах глобалізації породжує появу та реалізацію зовнішніх загроз економічній безпеці держави [62; 97].

Під загрозою економічній безпеці розуміють сформовані в суспільстві економічні та інші умови, здатні безпосередньо або опосередковано впливати на економічну безпеку суб'єкта господарювання (галузі економіки, економічної

теорії, національної економіки загалом) у теперішньому або найближчому майбутньому. Загрозами економічній безпеці України слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможлиблюють реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи. Класифікація чинників економічної безпеки за різними критеріями наступна:

- за сферою дії – зовнішні та внутрішні;
- за характеристикою суб'єкта – мотиви та можливості (мотивація може стати джерелом конфліктів);
- за ресурсною невідповідністю – дефіцит ресурсів та надлишок ресурсів;
- за стабільністю існування – стратегічні і тактичні;
- за рівнем поширення – одиничні та масові;
- за масштабом дії – національні та міжнародні;
- за елементами економічної системи – учасники економічних відносин, економічні методи, економічні важелі, економічні норми, економічні інструменти;
- за відображенням форм конфліктів у чинному законодавстві – відображені та невідображені у законодавстві, а також критичні та не критичні;
- за зв'язком з іншими факторами – автономні, комбіновані та синергетичні. Під час здійснення державного управління економічною безпекою повинен застосовуватися комплекс показників, які дають змогу здійснювати моніторинг та аудит у процесі реалізації державної політики управління економічною безпекою [93, с. 77].

Отже, на наше переконання, економічна загроза як категорія є визначальною детермінантою оптимізації механізму державного управління системи захисту економіки, що спрямований на захист національних економічних інтересів.

При цьому можливість виникнення кризових ситуацій, зміни рамок умов роблять необхідним використання, насамперед, методології проектного менеджменту як методології управління змінами Практичні кроки з запровадження

державної доктрини економічної безпеки мають починатися з мезо- та мікрорівня, де здійснюється процес створення суспільного продукту. Довгострокові національні інтереси мають на увазі збереження загальної стабільності у світі, здатність протистояти локальним збройним конфліктам; збереження нормальних відносин з усіма державами та переведення цих відносин на рівень партнерства; подальше поглиблення процесу реформування Збройних Сил України аж до сучасного рівня з метою забезпечення безпеки та виконання міжнародних зобов'язань України [101, с. 53].

З точки зору державного управління національні економічні інтереси України полягають в удосконаленні національного законодавства про економічну безпеку як складової частини національної безпеки держави; дане твердження дослідники пояснюють тим, що зараз політична складова спирається на недостатньо надійний економічний базис; прийняття адекватних законів у сфері енергетики та природокористування, які перешкоджають недобросовісному використанню ресурсів; боротьба із тінізацією економіки [101, с. 53].

Варто зазначити, що національні економічні інтереси як складова концептуалізації системи державного управління захистом економіки спрямовані на реалізацію економічного суверенітету.

За визначенням вчених, поняття економічного суверенітету значною мірою збігається з поняттям економічної безпеки. По суті мова йде про один і той самий предмет, але він розглядається в різних ракурсах: про економічний суверенітет ми говоримо як про складову частину державного суверенітету (суверенітету держави), а про економічну безпеку – як складову частини національної безпеки. Можна взяти за основу поняття економічної безпеки, що обґрунтовано у фундаментальній колективній монографії «Глобалізація і безпека розвитку», де «економічна безпека характеризується таким станом національної економіки, що дозволяє зберігати стабільність до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розширеного відтворення й має можливість задовольняти потреби індивідуума, родини, суспільства, держави» [102, с. 448]. У цьому випадку сукупність названих у зазначеній характеристиці «стабільності», «здатності» і «можливості» можна

розглядати як складові частини економічного суверенітету. Розглянуті вище загрози економічної безпеки – суть зазіхання на економічний суверенітет. У той же час, як справедливо наголошує Ашуркова О.О. [103, с. 13], правове забезпечення економічного суверенітету може слугувати і правовим забезпеченням значної частини складових економічної безпеки, протистояти багатьом загрозам економічної безпеки.

У цьому контексті економічний суверенітет та забезпечення економічної безпеки для України є основою забезпечення стратегічного розвитку на основі національних інтересів. Забезпечення економічної безпеки є гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку і зростання добробуту громадян. Основними напрямками зменшення загроз економічному суверенітету у контексті забезпечення економічної безпеки мають бути:

- безперервне економічне зростання держави, збільшення темпів зростання ВВП, прискорення темпів зростання промислового виробництва;
- приборкання інфляції, зменшення рівня безробіття, підвищення стійкого рівня розвитку економіки;
- зростання добробуту населення;
- скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, підтримка стійкості національної валюти тощо [104].

Саме тому варто погодитись із дослідниками [105, с. 155] у необхідності упровадження нової парадигми суверенної економічної політики, орієнтованої на побудову в Україні динамічної конкурентоспроможної інноваційно-орієнтованої економіки, що стає одним із найважливіших завдань, вирішення якого сприятиме стійкому соціально-економічному розвитку країни, забезпеченню її незалежності та територіальної цілісності.

Отже, за результатами аналізу теоретико-методологічних засад дослідження системи державного управління у сфері захисту економіки слід зазначити, що понятійна структура дослідження представлена теоретико-пізнавальними категоріями, принципами, способами, а також спеціальними прийомами дослідження, котрі сформувалися у процесі методологічної дифузії на перетині

економічної науки і науки державного управління. Такий міждисциплінарний методологічний апарат надав можливість осмислювати обґрунтовані управлінські рішення щодо захисту економіки. Методологічні основи дослідження базуються як на загальнонаукових, так і різноманітних спеціальних методах наукового пізнання особливостей функціонування системи державного управління у такій специфічній сфері, як захист економіки і обумовлюються змістом та особливостями даної предметної сфери. Охарактеризована методологія надала можливість об'єктивно дослідити і науково обґрунтувати весь спектр особливостей функціонування і перспектив розвитку системи захисту економіки у сучасних надскладних умовах захисту суверенітету і територіальної цілісності України, зокрема з урахуванням перспектив інтенсифікації євроінтеграційних процесів.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-методологічних аспектів трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки надало можливості виокремити узагальнення, закономірності та сформулювати висновки, основні з яких наведені нижче.

По-перше, генеза системи державного управління у сфері захисту економіки представлена сімома періодами, серед яких 1) період забезпечення захисту економіки Київської Русі і Галицько-Волинського князівства, у рамках чого захист економіки здійснювався воєнно-дипломатичним шляхом та шляхом закріплення економічних прав і привілеїв у міжнародних договорах; 2) формування і розвиток державного апарату козацької Гетьманщини у сфері захисту козацької економіки і національного господарювання, коли відбулася трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки у контексті державних гарантій приватної власності, торговельних преференцій та іншими публічно-адміністративними методами, що зазнало нівелювання у наслідок втрати української державності; 3) формування національних кооперативних рухів з метою спільного громадського захисту економічних інтересів у період ХІХ – початку ХХ століття, коли захист економіки відбувався у двох формах – окремими

законодавчими актами імперської влади та самоорганізацією українського населення; 4) захист економіки українських урядів доби національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр., коли відбулися найбільші трансформаційні процеси. Узагальнення особливостей механізмів державного управління захисту економіки в умовах Національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр., потрібно зазначити, що державні інституції ЗУНР, УНР, Гетьманату і Директорії здійснювали політику централізації економічних процесів в умовах воєнного стану. Державний апарат намагався створити чітку і дієву систему забезпечення національних економічних інтересів, відбудовував центральні і місцеві органи влади у сфері економіки з урахуванням відповідних преференцій для прибутковості підприємств. Водночас, централізація і національно орієнтована державна політика у сфері економіки надавала можливості концентрувати економічні ресурси, але в умовах короткострокової перспективи планування економіки не вдавалося реалізувати системність її заходів в умовах постійної зміни влади та воєнного вторгнення більшовицької Росії. Системні елементи державного управління у сфері забезпечення захисту економіки України в умовах Національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. стають перспективою подальших досліджень з урахуванням сучасних умов воєнної загрози і обмеженості ресурсної реалізації економіки України; 5) боротьба за економічні права в умовах входження України до іноземних держав у першій половині ХХ століття, коли захист економіки став монополією держав-загарбників і відстоювання економічних прав українського народу призвело до трагічних наслідків, спричинених репресіями; 6) державна монополія на забезпечення економічної безпеки і економічних основ тоталітаризму у другій половині ХХ – 1991 р., коли захист економіки реалізовувався в основному у формі протидії кримінальним правопорушенням, що були формалізовані у кримінальному законодавстві. Водночас паралельно з цим впроваджувалися цілі державні програми щодо побудови соціалістичної моделі господарювання; 7) формування сучасних основ системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах незалежної України, коли трансформація методів і форм

державного управління у цій сфері стала пріоритетом державної політики і важливим напрямом державотворення загалом.

По-друге, характеристика стану наукової розробки проблеми державного управління у сфері захисту економіки засвідчує наявність трьох основних течій у наукових дослідженнях: 1) економічна течія, яка характеризує особливості державного управління у сфері захисту економіки на основі вимірювання економічних індикаторів, дослідники з цієї сфери вважають ефективною функціонування даної системи на рівні соціально-економічної сталості; 2) державно-управлінська течія, представники якої обстоюють твердження про ефективність державного управління у сфері захисту економіки у розрізі збалансованого функціонування органів державної влади, здатних забезпечувати захист економіки в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз; 3) інституційна течія, серед яких дослідники зі сфери державного управління, економіки та інших наук, об'єктом дослідження яких є різнорівневі складові функціонування системи захисту економіки: як на рівні різних галузей економіки, так і на рівні держави та міждержавних об'єднань.

По-третє, теоретико-методологічні засади дослідження системи державного управління у сфері захисту економіки представлені міждисциплінарним методологічним апаратом, що сформувався на перетині економічних і державно-управлінських дисциплін. Концептуалізація досліджуваного феномену охоплює набір понять і категорій, які є її системоутворюючими елементами і стали продуктом міждисциплінарного синтезу – результатом складного теоретичного взаємопроникнення, що призвело до формулювання унікальної термінології.

Доведено, що методологія державного управління у сфері захисту економіки базується на реалізації забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки, яка спрямована на подолання економічних загроз, котрі посягають на національні економічні інтереси і тим самим можуть надати руйнівних наслідків економічному суверенітету. На наше переконання, економічна загроза як категорія є визначальною детермінантою оптимізації механізму

державного управління системи захисту економіки, що спрямований на захист національних економічних інтересів.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ

2.1. Особливості функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки

Однією з головних функцій держави є забезпечення безпеки і захисту у різних сферах суспільного буття, що на явно демонструється в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Водночас державне управління у сфері захисту економіки є частиною забезпечення національної безпеки і оборони, зокрема економічної і продовольчої безпеки. Вчинення масштабних правопорушень окупаційних військ щодо економіки – ілюстрація потреби інтенсифікації державного управління щодо захисту економіки, приміром протидії незаконному вивозу зерна тощо. Саме тому держава здійснює значні зусилля у сфері захисту економіки посередництвом організаційно-правових, фінансово-економічних та інших заходів, сукупність яких забезпечить економічну безпеку та конкурентоспроможність національної економіки в складних умовах воєнної агресії проти України та реалізації державно-управлінського євроінтеграційного вектору загалом.

Дослідження особливостей функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки засвідчує значну наукову дискусію, в основному пов'язану з класифікацією функціонального розмаїття, причому дана класифікація значно різниться у середовищі різних супутніх галузей наукових знань: державного управління, юриспруденції та економіки.

Приміром, дослідниця державно-управлінських особливостей функціонування сфери захисту економіки З.В. Гбур звертає увагу на той факт, що Конституція України (ст. 17) встановлює : захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки України є

найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [106]. Проте висвітлення основних функцій щодо забезпечення економічної безпеки держави відсутні. У вітчизняному законодавстві можливо виділити функції держави у сфері господарсько-правового регулювання, які забезпечують економічну безпеку держави, такі як: 1) соціальна спрямованість – основним завданням держави є забезпечення добробуту народу України; 2) забезпечення економічної, інформаційної, інноваційної, енергетичної безпеки держави. Наведені функції мають загальний аспект і прямо до забезпечення економічної безпеки держави не відносять. Отже, законодавством не закріплено окремі функції, які б розкривали їх зміст у даній сфері [107, с. 17; 244 с. 121].

Захисна функція виражається здатністю захищати державну економічну систему від внутрішніх і зовнішніх загроз. Реалізація цієї функції безпосередньо пов'язана з формуванням економічного ресурсного потенціалу та його ефективним використанням. У цих умовах захист національних інтересів будь-якої країни світу вимагає адекватного реагування на виклики та загрози сучасності, тобто на ефективну політику національної безпеки [108, с. 66].

Існує значна кількість інших поглядів щодо виокремлення ними основних функцій держави у сфері забезпечення економічної безпеки України. Так, І. О. Ревак [109, с. 245–246] зазначає: «Прикладне значення механізму гарантування економічної безпеки держави розкривається через функції, які він виконує. Безумовно, функція – це не що інше, як дія, діяльність, здійснення чи виконання певних операцій, що відбувається відповідно до зазначеного плану, алгоритму, припису тощо, тобто має чітко виражену траєкторію та сферу застосування». До основних функцій цього механізму можна віднести: інформаційну, попереджувальну (превентивну), практичну, прогностичну, регульовальну, захисну, контрольну.

Вчені зі сфери публічного управління та адміністрування наводять різні класифікаційні підходи щодо функціональної складової системи державного управління у сфері захисту економіки. Приміром, К.В. Дубич [110, с. 84] наводить наступну класифікацію функцій:

1. Захисна – відсторонення економіки країни від внутрішніх і зовнішніх загроз, і пов'язана з наявністю достатнього ресурсного потенціалу країни.

Для того щоб ця функція ефективно працювала, не обхідно виконання таких умов як наявність і ефективне використання соціально-економічних ресурсів країни, підвищення рівня управлінських і кадрових ресурсів у країні, ліквідація (мінімізація) зовнішніх ризиків.

2. Регулятивна – має на увазі два варіанти запобігання загрозам – регулювання «зверху вниз» і «знизу вгору». Перший варіант заснований на розвитку досконалого механізму державного регулювання економіки і існуючих ринкових відносин. Держава або підсилює ринковий механізм, або обмежує його можливості і на прями відносин ринкового саморегулювання. Другий варіант передбачає використання внутрішньогосподарських механізмів регулювання ринку і механізмів ринкового саморегулювання. Тут важливу роль відіграють умови зовнішнього і внутрішнього середо вища господарюючих суб'єктів і основні характеристики ринку, до яких відноситься, перш за все, конкуренція і рівень цін.

3. Превентивна – забезпечення економічної безпеки, спрямоване на прогнозування, попередження і усунення виникнення внутрішніх і зовнішніх загроз, викликів, ризиків, критичних ситуацій в соціально-економічних процесах. Для якісного прогнозування ризиків і вироблення ефективних заходів слід мати чітку, своєчасну і загалом якісну інформацію. Тому превентивна функція механізму забезпечення економічної безпеки заснована на інформаційній складовій.

4. Інноваційна – створення і застосування інноваційних рішень і заходів для подолання загроз в економіці України.

5. Соціальна – досягнення найвищого рівня і якості життя населення країни шляхом розвитку особистості, суспільства і держави для задоволення різноманітних потреб.

З урахуванням наведених наукових підходів та формулювань фахівців [111, с. 69] у різних галузях юридичної науки потрібно узагальнити функціональні

характеристики системи державного управління у сфері захисту економіки, зокрема:

1) функції державної політики у сфері економічної безпеки безпосередньо пов'язані та зумовлюються загальними функціями держави;

2) оскільки державна політика реалізується в основному органами публічної адміністрації, то її функції можна виокремити, основувшись на функціях цих суб'єктів адміністративно-правових відносин;

3) адміністративно-правова природа реалізації державної політики у сфері економічної безпеки впливає також із того, що відповідні державні органи мають організаційно-владні повноваження щодо реалізації певних нормативно-правових приписів у визначених управлінських формах та за допомогою нормативно визначених методів управлінського впливу;

4) функції державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки можна розглядати, по-перше, як загальні напрями діяльності держави щодо створення стабільної системи економічної безпеки, яка включає нормативно-правову основу, перелік органів, які уповноважені здійснювати реалізацію нормативних приписів, систему визначених принципів, форм та методів реалізації політики тощо, а по-друге, як окремі групи однорідних дій суб'єктів публічної адміністрації щодо впорядкування, розвитку та захисту суспільних економічних відносин, забезпечення реалізації соціально-економічних прав і свобод громадян, а також створення умов для подальшого розвитку і зростання національної економіки;

5) функції державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави відображають, у тому числі, сутність і призначення публічного управління в цій сфері, що вказує на адміністративно-правову природу її реалізації [111, с. 69].

Проте, інші науковці вважають, що державне управління у сфері захисту економіки побудоване на захисті існуючих форм власності. Так, Т.В. Романова [112, с. 40] акцентує увагу на тому, що державне управління і регулювання економіки можливе лише за умови її цілісності, яка досягається шляхом реалізації повного спектра функцій, об'єктивно закладених у державну форму існування

соціуму. Державне регулювання економіки як реалізація економічної, однієї з найважливіших функцій держави, спрямоване на забезпечення нормального формування та ефективного функціонування і розвитку економіки країни, на захист існуючих форм власності та створення умов для їх розвитку.

Вважаємо слушним такий підхід, оскільки форма власності зумовлює її організаційне і правове забезпечення, що здійснюється інструментами державного управління.

У цьому контексті варто звернути увагу на думку О.П. Миколенко [113, с. 32], яка зазначає, що для країн з ринками, що формуються, і відповідними інститутами найбільш значущими виявилися права власності, незалежність судової системи, хабарі та неформальні платежі, професійне керування компаніями. Наголошується, що саме рівень захисту прав власності та довіра є універсальними ключовими детермінантами. Вони забезпечують трансформацію фізичного, фінансового та інтелектуального капіталу в активи підприємства та приносять прибутковість, а також економічне зростання у довгостроковій перспективі.

До цього слід додати, що зростання ризиків для розвитку світової економіки призвело до трансформації торговельної політики, зміни у використанні інструментів регулювання зовнішньої торгівлі, що впливає на економічну безпеку країн як важливішу складову їх національної безпеки. Участь держави в регулюванні економічних процесів стала фактом життя [114, с. 105; 247, с. 19]. Широкий спектр інструментів, що використовуються національними урядами для забезпечення розвитку національних економік і конкурентоспроможності їх виробників, стимулювання їх економічної активності, визначає сутність сучасного неопротекціонізму, середовищем якого може бути будь-яка сфера, тобто наукова, технологічна, промислова, інвестиції, торгівля, міграція тощо. Гнучкість інструментів політики неопротекціонізму допомагає зменшити асиметричний розподіл вигод від глобалізації та забезпечити адекватну відповідь на глобальні дисбаланси [115, с. 431; 246, с. 29].

Сучасна держава фактично втратила монополію на формування та реалізацію зовнішньої політики. Водночас зростає роль недержавних акторів, які активно

використовують різноманітні інформаційні технології та численні комунікаційні механізми. У світі розгортається все більше інформаційних кампаній, які спрямовані як на досягнення зовнішньополітичних цілей, так і на підтримку процесів, що відбуваються в країнах. Держави, використовуючи різні моделі публічної дипломатії, впливають на поведінку недержавних акторів. Більшість країн поводяться на міжнародному рівні як компанії, які борються за вплив і владу, дотримуючись міжнародного права, договорів і угод. Однак бувають випадки, коли загроза суперництва стає еквівалентом життєво важливих національних інтересів, а дипломатія стає основним інструментом, за допомогою якого здійснюється міжнародна співпраця на багатосторонній основі. При цьому завдяки публічній дипломатії просуваються національні інтереси на міжнародному рівні, зміцнюється безпека країн. Зовнішньоторговельна складова безпеки залежить від ефективності зовнішньоекономічної діяльності країни, яка, у свою чергу, значною мірою визначає умови формування рівня конкурентоспроможності. Дослідники зазначають [115, с. 432], що достатньо високий рівень конкурентоспроможності є запорукою безпечного середовища. Врахування конкурентних переваг та потенційних напрямів їх посилення дозволить підвищити рівень ефективності зовнішньоекономічної діяльності, досягти достатнього рівня відкритості економіки, а також оптимального рівня її спеціалізації в системі міжнародного поділу праці, що в свою чергу сприятиме підвищенню рівня зовнішньоторговельної безпеки країни.

У сучасних спеціалізованих дослідженнях науковців [38, с. 173] основні елементи захисту економіки представлені наступними складовими:

- прогнозування та оцінка реальних і можливих загроз економічній безпеці;
- розробка основних напрямів діяльності в цій сфері;
- зовнішні та внутрішні правові норми;
- розвиток, підготовка та підтримання в готовності сил і засобів;
- адекватне планування застосування сил і засобів у разі прямого впливу руйнівних факторів (загроз);

- формування та вдосконалення органів управління та техніки управління як системою економічної безпеки суб'єкта, так і іншими його органами, частинами, підрозділами, технічними системами;
- планування діяльності органів управління та суб'єкта економічної безпеки в умовах безпосереднього впливу деструктивного чинника (загрози);
- підготовка персоналу економічної безпеки до діяльності в умовах дії руйнівного чинника за його наявності;
- резервування відповідних матеріальних запасів та інших стратегічних запасів для забезпечення економічної безпеки;
- планування та проведення заходів цивільного захисту суб'єкта, пов'язаних з його економічною безпекою тощо;
- негайне оснащення території та технічними засобами;
- забезпечення захисту таємної інформації;
- застосування науки для забезпечення економічної безпеки суб'єкта;
- координація діяльності органів управління суб'єкта у разі впливу деструктивних чинників;
- належне фінансування та контроль за ефективним витрачанням виділених коштів;
- взаємодія з іншими суб'єктами для забезпечення колективної економічної безпеки.

Відповідно до іншої точки зору [116], економічна безпека країни має таку внутрішню структуру:

- економічна незалежність (здатність країни контролювати національні ресурси, певний рівень ефективності виробництва та якості продукції, глобальна конкурентоспроможність продукції на рівних конкурентних засадах, кооперація та обмін науково-технічними досягненнями на міжнародному рівні);
- стабільність і міцність національної економіки (захист усіх форм власності, створення безпечних умов і гарантій для підприємців, управління факторами для уникнення дестабілізації);

- здатність до розвитку та прогресу (створення сприятливого інвестиційного клімату, постійна модернізація виробництва; професійна та загальна підготовка працівників, їх навчання тощо).

Відповідно на національну економіку впливає рівень економічного розвитку галузей народного господарства та підприємств. Отже, заходи, які вживаються для підвищення економічної безпеки, можна розглядати на двох різних рівнях на:

- національному рівні: прискорити урядові переговори, спрямовані на протидію дискримінаційним законам і політиці Заходу; регулюють діяльність антидемпінгових суб'єктів з метою захисту торгівлі; надавати консультаційну допомогу підприємствам; створити механізм раннього попередження та надавати консультативні послуги щодо міжнародних торгових суперечок;

- корпоративному рівні: повністю підготуватися до антидемпінгових розслідувань; забезпечити справедливість і конкурентоспроможність торгівлі; ініціювати процеси диверсифікації. Безсумнівно, це виправдовує взаємодію з виявленням потенційних загроз та забезпеченням економічної безпеки.

З цією метою в умовах надзвичайної ситуації, як приміром зараз – в умовах російського повномасштабного воєнного вторгнення, увага органів публічної влади зосереджується на питаннях формування та реалізації цілісної державної політики, спрямованої на мінімізацію її негативних довгострокових наслідків для населення та економіки, можливе відтермінування загострень інфекцій, соціальних протистоянь, негативних економічних явищ, пов'язаних із втратою ресурсів, скороченням виробництва товарів, наданням послуг, відсутністю доходів та зменшенням купівельної спроможності, врешті втратою ринків збуту та забезпечення як в межах держави, так і поза ними. Необхідно мати на увазі й те, що в умовах тривалої надзвичайної ситуації, відбувається згортання поточних та перспективних програм соціально-економічного розвитку, відбувається перерозподіл ресурсів. Якщо перші ефекти надзвичайної ситуації COVID–19 вразили динамічністю та масштабами, то похідні її наслідки, які також будуть негативними для економічного розвитку держави – глобальністю та тривалістю кризового стану більшості сфер та галузей економіки. Адже впродовж тривалого

часу країна не може функціонувати за умови повної зупинки економіки. Непередбачуваність та затяжність кризи внаслідок війни безумовно спричинить збільшення фінансування, скорочення валютних резервів, збільшення зовнішнього боргу, відтік інвесторів, що послабить і так далеко неміцну економічну систему країни.

Ще одним важливим питанням є ліквідація наслідків надзвичайної ситуації [117, с. 164]. Практично уряди всіх держав повідомили про виділення додатково коштів, часом безпрецедентних за розмірами фінансові допомоги, для подолання економічних наслідків пандемії: 2,2 трлн. дол. (США), 25 млрд. євро (Італія), 212 млрд. злотих (Польща) та ін. Уряди зарубіжних держав намагаються підтримати «на плаву» бізнес, який також постраждав від коронавірусу, обіцяючи допомогу малому та середньому бізнесу, зокрема податкові пільги, позики для великих корпорацій. В Україні також були прийняті рішення, спрямовані на підтримку бізнесу. Проте, міські голови великих міст були незадоволені «половинчастими рішеннями» влади, якими «створили несправедливі умови для бізнесу; забезпечили окремому великому бізнесу надприбутки за рахунок податків до бюджетів всіх рівнів», «надали 165 відстрочку по сплаті податку на землю і нерухомість бізнесу, що не працює, і тому, що працює», «позбавили у березні громадян коштів від оренди паїв, забезпечивши таким чином прибутки агрохолдингам» [118]. Важливими залишаються питання контактування клієнтів та працівників бізнесових структур, які вони мають відповідати вимогам інфекційного контролю. У цьому аспекті важливими є рекомендації ВООЗ.

Отже, надзвичайна ситуація тісно пов'язана з соціально-економічною системою країни, критичність якої зумовлена багатьма чинниками. Тобто перезапустити економіку необхідно у взаємозв'язку із забезпеченням здоров'я населення. Тому, переходити від жорсткого карантину до економічної активності потрібно поступово та виважено і сприятиме в цьому напрацьована новим урядом поетапна дорожня карта [117, с. 165].

У забезпеченні економічної безпеки національної економіки існує два підходи, які формують відповідні безпекові моделі, із точки зору характеру

стратегічної мети та засобів її досягнення, що значною мірою обумовлюються позиціями країни у гео економічному просторі: захисний (концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і захисті від екзогенних загроз; знаходиться в основі захисної моделі безпеки, яка зазвичай формується в периферійних країнах) та наступальний (зосереджений на зовнішніх аспектах безпеки, спрямований на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів гео економічного та геополітичного впливу держави; визначає наступальну модель економічної безпеки, яка, як правило, реалізується країнами-центрами). Вчені зазначають, що національні системи економічної безпеки мають бути органічно інтегрованими до багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, яка передбачає її підтримку на наступних рівнях: мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному [119, с. 24].

Потрібно погодитися із дослідниками [120] у тому, що кожна окрема система має комплекс властивостей, які регулюють її функціонування так, щоб в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх змін були збережені її сталість, безпека та стабільність. За відсутності хоча б однієї із вказаних ознак, система втрачає свої системоутворюючі властивості, її цілісність і структура порушуються.

Окрім організаційних системоутворюючих функціональних основ система державного управління у сфері захисту економіки побудована на регуляторній політиці, що виражається у нормативно-правовому забезпеченні захисту економіки. Основними етапами побудови цієї системи вчені [121, с. 24] визначають такі:

- обґрунтування національної концепції або доктрини економічної безпеки як її фундаментальної основи;
- розробка та прийняття базового законодавчого акту, що регламентує питання економічної безпеки;
- модернізація інституційної бази управління економічною безпекою на національному рівні;

- формування галузевих та просторових підсистем національної економічної безпеки, впровадження ефективного зворотного зв'язку між всіма складовими і підсистемами економічної безпеки;
- розробка та імплементація дієвої системи оцінки рівня економічної безпеки;
- розробка довгострокової стратегії економічної безпеки, що базується на обранні найбільш прийнятної для країни безпекової моделі;
- розробка середньо- та короткострокових програм та планів забезпечення економічної безпеки, у тому числі на галузевому та регіональному рівнях;
- впровадження прозорого механізму контролю за імплементацією стратегії захисту економіки та функціонуванням всієї безпекової системи.

Моніторингово-прогностична функція виражається у декількох елементах у системі механізму забезпечення захисту економіки:

1) Виявлення та аналіз чинників, що визначають загрози економічної безпеки. Цей процес відбувається на підставі даних конкретних кількісних значень індикаторів економічної безпеки не тільки економічної сфери, а й у суспільстві. Такий підхід зумовлює і визначає зростання вимог до державної статистики в комплексності та глибини охоплення об'єктів статистичного спостереження, якісної та оперативної інформації. Отже, визначальним пунктом є створення організаційно-інформаційної бази;

2) Прогнозування появи та розвитку факторів, які визначають загрози економічній безпеці. Щоб реалізувати механізм державної стратегії, потрібно виробити кількісні та якісні параметри, тобто певні порогові значення, які представляють стан економіки та вихід за межі яких викличе загрозу економічній безпеці і потребуватиме реалізації заходів щодо захисту економіки;

3) Встановлення та розробка критеріїв та параметрів, тобто порогових значень в економічній безпеці держави. Дані параметри повинні розроблятися як для національної економіки у цілому, а також для кожного конкретного суб'єкта, тому що економічне становище різне у всіх регіонах, особливо тих, що постраждали у наслідок російського воєнного вторгнення[122, с. 86].

Найважливішим блоком є інститути незалежної соціальної експертизи та контролю, призначення яких здійснюватиме моніторинг інституційної бази економіки. Інститути соціальної експертизи та контролю в державі мають бути наділені широкими правами. Головним моментом їхнього функціонування є своєчасне отримання об'єктивної інформації про якість життя, матеріальні та духовні результати праці, рівень соціальної безпеки країни. Для цієї мети в механізмі державного управління має бути створена відповідна система соціально-економічного моніторингу індивідуальних, групових та громадських інтересів та отримуваних вигод у результаті проведених реформ і втрат від трансформації національної економіки.

Щоб здійснювати функцію забезпечення захисту економіки, держава повинна відстежувати межі між безпечною і небезпечною зонами у розвитку різних сфер економіки, зокрема шляхом обліку та дотримання порогових значень індикаторів. Іншими словами, порогові значення індикаторів економічної безпеки надають національним інтересам у галузі економіки кількісну визначеність. Крім того, облік порогових значень індикаторів є важливим інструментом системного аналізу результатів науково-технічного прогнозування та соціально-економічного програмування. Теорія національної безпеки має практичне значення лише в тому випадку, якщо вона органічно включає в свою структуру комплекс характеристик, що описують граничні стани об'єкта, і тим самим дозволяє ухвалити управлінські рішення, здійснити організацію діяльності суб'єктів системи захисту економіки. Система співвідношення індикаторів економічної безпеки та їх порогових значень має особливе значення при макроекономічному та мікроекономічному аналізі стану національної безпеки в умовах розвитку ринкової та перехідної економік. Формуючи системи захисту економіки, не можна залишити осторонь питання економічних показників та їх порогові значення, тому що за визначення їх кількісних параметрів особливе значення має правильний вибір вихідного індикатора, необхідного для розрахунків державно-управлінських рішень. Показники та критерії економічної безпеки при формуванні системи управління забезпечують основу для:

- оцінки якісного стану сфери економічної безпеки;
- моніторингу процесів економічного розвитку, у тому числі негативних, і відповідно виявлення виникають загроз;
- прийняття управлінських рішень;
- оцінки ефективності прийнятого управлінського впливу та заходів щодо його реалізації;
- внесення коректив у діяльність суб'єкта та об'єкта управління [123].

Окрім цього, важливим елементом системи функціонування забезпечення захисту економіки є охоронювана функція системи державного управління у сфері захисту економіки, яка безпосередньо залежить від ресурсної спроможності держави загалом. Відповідно, рівень спроможності системи захисту економіки країни залежить від її геополітичного та економічного географічного статусу, відносного положення продуктивних сил на її території та придбання стратегічних ресурсів, зокрема фінанси. У контексті загального впливу глобалізації на національну економіку, забезпечення захисту економіки країни та формування ефективного національного механізму управління є одним із пріоритетних завдань [124, с. 55].

Отже, на наш погляд, особливості функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки полягають у таких проявах:

- реалізація системоутворюючої функції, спрямованої на інституціоналізацію основних суб'єктів, що забезпечують захист економіки України та створюють можливості її адаптації під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників;
- система державного управління у сфері захисту економіки побудована на регуляторній політиці, що виражається у нормативно-правовому забезпеченні захисту економіки;
- моніторингово-прогностична функція державного управління у сфері захисту економіки спрямована на виявлення загроз національній економіці та прогнозування кількісно-якісних змін економічних показників в умовах невизначеності;

- стимулююча функція державного управління у сфері захисту економіки покликана створити умови для позитивного економічного зростання за рахунок конкурентоздатності національної економіки;
- охоронювана функція державного управління у сфері захисту економіки спрямована на реалізацію заходів щодо внутрішньої і зовнішньої безпеки економічних відносин, зокрема гарантування власності тощо.

2.2. Адаптивний потенціал інституційного механізму функціонування системи державного управління сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції

У межах національної системи за державою залишається незмінна інституційна роль ринкової економіки: здійснювати правосуддя, стежити за верховенством та дотриманням закону, виконанням контрактів, захищати права власності, здійснювати демонополізацію, бути постачальником суспільного блага, регулювати «температуру» інституційного середовища – запобігати її перегріванням – те, без чого ринок та суб'єкти не можуть ефективно взаємодіяти. Немає іншого суб'єкта міжнародних відносин, який міг би вчасно рекапіталізувати банки, компенсувати зниження попиту з боку домогосподарств та нефінансових корпорацій. Держава виконує важливу стабілізаційну роль у нестабільному глобальному середовищі завдяки інституційному статусу, що зберігається. І чим менш усталеною і більш невизначеною є модель соціально-економічного розвитку, тим більша потреба у державному управлінні.

Не дивлячись на рекомендації наднаціональних органів знижувати заходи протекціонізму, посткризове відновлення не обходиться без активного втручання держави, захисту внутрішніх ринків та створення сприятливих умов для національних виробників. «Державні інститути різних країн світу сприяють підвищенню конкурентоспроможності своїх національних суб'єктів. Основний інструмент – модернізація регулювання фінансового сектора». На цій основі навіть

виникла міжкраїнова конкуренція регуляторних та інституційних новацій [113, с. 91].

Інтеррегіональне співробітництво як нова форма міжнародної взаємодії регіонів має на меті, насамперед, реалізацію соціально-економічних інтересів регіону на основі міжнародних галузевих і міжгалузевих проектів, що в результаті сприятиме зміцненню економічної безпеки як на регіональному, так і на державному рівнях. Ефективність інтеррегіонального співробітництва залежить від здатності регіонів-учасників об'єднатися для протистояння загрозам, які зумовлені не лише внутрішніми суперечностями в соціально-економічній сфері кожного окремого регіону, а й економічними та інституціональними суперечностями у відносинах «міжнародні угруповання – держава», «держави – держава», «держави – регіон», «регіон – регіон». Якщо інтереси окремих системних елементів чи підсистем не збігаються, то виникають суперечності, які, своєю чергою, генерують загрози економічній безпеці. Так, економічна безпека регіону-учасника інтеррегіонального співробітництва визначається ступенем узгодженості інтересів окремих підприємств, що беруть участь у реалізації міжнародних проектів, а також відповідністю галузевого спрямування цих проектів інтересам регіону. Водночас захист економіки інтеррегіонального співробітництва залежить від рівня узгодженості інтересів усіх регіонів-учасників, відповідності їхніх інтересів національним інтересам кожної з країн-партнерів та спільній меті, на досягнення якої спрямовано комплекс інтеррегіональних проектів [125, с. 5].

Так, економічну безпеку О.М. Бондаревська [126] пропонує розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: глобального, міжнародного, національного, регіонального, рівня окремо взятої господарської структури, особи, а саме:

1. Глобальний рівень — сукупність заходів, спрямованих на забезпечення сталого світового економічного розвитку, метою якого є досягнення максимальної безпеки та високого рівня життя для кожної особистості незалежно від нації або національності.

2. Наднаціональний (міжнародний) рівень – стан світової економіки, за якого забезпечуються взаємовигідне співробітництво країн у вирішенні національних і глобальних проблем людства, вільний вибір і здійснення ними незалежної стратегії соціально-економічного розвитку за активної участі в міжнародному поділі праці. Міжнародна економічна безпека забезпечується за допомогою створеної світовим співтовариством системи міжнародних економічних організацій – МВФ, МБРР, ВТО тощо. Важливу роль у вирішенні проблем економічної безпеки відіграють партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів та послуг, облік взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини з менш розвинутими країнами.

3. Макроекономічний рівень (економічна безпека країни) — сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до розвитку. У процесі інтернаціоналізації виробництва, включення національної економіки у світове господарство економічна безпека країни взаємопов'язана з міжнародною економічною безпекою.

4. Регіональний рівень — здатність регіональної влади забезпечити конкурентоспроможність, стабільність, стійкість економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни.

5. Мікроекономічний рівень (економічна безпека підприємства) — стан найбільш ефективного використання його ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування.

6. Особистісний рівень — стан життєдіяльності людини, за якого забезпечується правовий та економічний захист життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків [127, с. 100; 248, с. 236].

У таких умовах на даному етапі в Україні відбуваються процеси адаптації економіки у європейський простір, і тому головною особливістю зміцнення захисту економіки України є впровадження інновацій в умовах глобалізації для того, щоб бути конкурентоспроможною країною [128, с. 17]. Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну пришвидшило цей процес, оскільки енергетична залежність України від російських і білоруських енергоносіїв

становила надзвичайно високий рівень небезпеки та загроз українській економіці. Відтак, це зумовило пошук механізмів адаптації інституційного механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах посилення євроінтеграційних процесів.

Найбільшою загрозою економічній безпеці України за цих умов є експортна орієнтованість зовнішньої торгівлі з країнами ЄС на основі традиційних однорідних товарів за умови ненасиченості вітчизняного ринку диференційованою продукцією. Однак на думку В.І. Воробйова [129], вирішальним чинником у вирішенні цього питання має стати докорінна структурна перебудова народного господарства на підставі постійного моніторингу індикаторів економічної безпеки.

У цій частині варто акцентувати увагу на основних пріоритетах економічної безпеки України в умовах євроінтеграції, виокремлені В.А. Ліпканом [130], серед яких: коригування моделі інтеграції української економіки до ЄС через пріоритетний розвиток внутрішнього ринку, проведення політики зменшення частки експорту у ВВП за збереження значної ролі зовнішньої торгівлі у процесі відтворення; застосування ефективної імпортової політики з використанням процедур прийнятих у рамках СОТ, які не суперечать чесній конкуренції та зростанню конкурентоспроможності національного капіталу; положення в рамках переговорів щодо створення зони вільної торгівлі положень про вільне функціонування ринкових інститутів, стабільних та недискримінаційних правових рамок для суб'єктів господарювання обох сторін, гарантування правових норм у торговельно-економічній сфері, чітко визначених прав власності, застосування відповідних нормативів походження товарів та інших правил, які діють у рамках аналогічних угод; підтримання високотехнологічного експорту через сприяння просуванню української продукції на зовнішній ринок; спрощення та прискорення процедури експортного контролю; створення системи моніторингу стану економічної безпеки України.

Очевидно, що в умовах продовження процесів глобалізації в світі та євроінтеграційних зусиль досягти помітних успіхів в реалізації своїх конкурентних переваг і у вирішенні на цій основі завдань економічного і соціального розвитку

суспільства може лише країна з ефективною економікою і ефективними інституціями, які реалізують свої функції в межах адекватної державної економічної політики. Формування обґрунтованої та виваженої стратегії і тактики забезпечення цілеспрямованого впливу держави на процес формування сучасної моделі розвитку економіки з метою забезпечення і підвищення її конкурентоспроможності та сприяння економічній безпеці підприємництва вимагає формування відповідних підходів, моделей, механізмів ефективної взаємодії держави, економіки і суспільства при реалізації певних рішень національного значення в сучасних умовах [131, с. 139].

Констатація вченими стану української економіки дозволило всі галузі господарського комплексу умовно поділити на три групи: експортні, конкурентоспроможні та відсталі галузі. Природно, що саме останні потребують розробки комплексу заходів щодо їх підтримки, головним методом останньої є протекціонізм, який повинен відповідати таким ознакам: помірний, вибірковий, обмежений за часом, убутній пропорційно зростанню конкурентоздатності продукції, враховуючи інтереси споживачів. Такий стан речей є передумовою застосування низки заходів щодо поліпшення становища держави як на міжнародному, так і на національному рівні на основі стабілізаційного розвитку реального сектору економіки. Технологічна безпека як складова економічної безпеки держави є передумовою конкурентоспроможності вітчизняних товарів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Наступною складовою економічної безпеки реального сектору економіки є інвестиційна безпека. На погляд вчених, це стан економіки, що забезпечує створення і збереження сприятливого інвестиційного клімату, високу віддачу від інвестицій, акумулювання вільних коштів у фонді нагромадження і їх ефективне використання, залучення прямих і портфельних закордонних інвестицій без виникнення фінансової залежності від іноземних інвесторів, мобільність економічних ресурсів, зростання матеріаловіддачі, фондівіддачі, продуктивності й інтенсивності праці. В умовах повномасштабної війни в Україні інвестиційний клімат в Україні не є привабливим. На це впливає чимало об'єктивних чинників.

Один із них – податкова система. У межах дослідження розроблено комплекс заходів, спрямованих на реформування податкової системи з метою підвищення інвестиційної безпеки країни. Ще один чинник – відтік капіталу, цей процес відбувається в різних формах, але незалежно від цього має негативний вплив на економіку і потребує розробки програми повернення капіталів (у межах нашої держави він набуває ознак легалізації капіталів). Останній чинник – «доларизація» економіки. Фактично і другий, і третій чинники існують внаслідок недовіри до уряду та національної грошової одиниці, тому запропоновано основні напрями регулювання грошового обігу держави, серед яких: активізація попиту на гривню шляхом держзамовлення; відновлення довіри до гривні; структурна перебудова фінансової системи [123, с. 170].

На сьогодні, у сучасних умовах російсько-української війни, що триває вже дев'ятий рік і перейшла у фазу повномасштабного воєнного вторгнення РФ, коли економічна безпека стає одним з найважливіших компонентів міжнародної, регіональної та національної безпеки, Європейський Союз починає відігравати провідну роль у забезпеченні стабільності та безпеки європейського континенту. Процес розбудови і реформування ЄС необхідно розглядати не тільки як розширення кордонів «спільного ринку», а й як чинник створення нової європейської архітектури безпеки, яка має комплексний та взаємопов'язаний характер і різні виміри – економічний, воєнний, політичний. Але незважаючи на те, що Європейський Союз є одним зі світових економічних і політичних центрів, він може не мати далекосяжних зовнішньополітичних інтересів у сфері безпеки. Створення нової європейської архітектури безпеки розглядається через призму самоусвідомлення ЄС своєї ролі у зазначеній сфері. Україна хотіла б вже сьогодні бути залученою в якості спостерігача до участі в його роботі з асоційованими членами. Іншою важливою тенденцією у галузі Європейської безпеки – є процес розбудови в рамках Євросоюзу спільної європейської політики безпеки та оборони, який супроводжується передачею оборонних структур та функцій Західноєвропейського Союзу до ЄС. Налагодження співробітництва з Європейським Союзом в рамках його оборонного компонента, відкриває для

України великі перспективи. Започаткування плідного партнерства з ЄС у цій сфері з огляду на визнану роль нашої держави як контрибутора європейської безпеки може стати відправним пунктом для подальших позитивних зрушень у ставленні ЄС до України і одним з головних чинників інтеграції нашої держави до цієї впливової інституції [134, с. 25].

Відтак, в умовах дезінтеграції української економіки, що глобально посилилася під час нападу Російської Федерації на Україну у 2014 році і повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, адаптивний потенціал інституційного механізму функціонування системи державного управління сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції має бути зосереджений на подоланні асиметрії в економіці країн-членів ЄС і України.

З огляду на вищезазначене, слід звернути увагу на думку Є.В. Нікішина [135, с. 62], який слушно зазначає, що загальним підсумком інтеграції в ЄС для країн Східної та Центральної Європи є те, що асиметрія партнерства, яка виражалася в перевагах «ядра» ЄС за рівнем продуктивності праці, впровадження інновацій у промисловість, секторальної підтримки пріоритетних для економічної і продовольчої безпеки держав ЄС галузей, низькою енерго- і ресурсоемності продукції, зберігається на користь «ядра». Необхідна масштабна модернізація економіки країн, які недавно вступили в ЄС, оскільки цей процес стримується відсутністю переданих та власних технологій, браком коштів, прямою протидією з боку іноземних компаній такій модернізації. Крім того, за твердженням автора, відсутність коштів на модернізацію власного виробництва обумовлена високим негативним сальдо імпорто-експортних операцій. Обсяги вивезеної продукції значно перевищують обсяги прямих іноземних інвестицій, кредитів і позик. Ставка на іноземні компанії, як джерело інновацій, виявилась теж необґрунтованою гіпотезою, оскільки застосування інновацій зводиться, здебільшого, до принципу «ноу-хау». Власна науково-дослідницька діяльність перестала забезпечувати промислове виробництво високотехнологічними розробками, а наукові кадри – значною мірою втрачені для вітчизняного виробництва. Означені негативні процеси у воєнний стан та тривалості кризових явищ – лише посилюються.

Ще однією особливістю, яка не згадується в наведених вище міркуваннях, це регулюючі основи економічної дипломатії, яка на думку Л.Х. Тихончук [136], також реалізує важливі спеціальні функції державного управління. Економічна дипломатія повинна бути заснована на принципах діяльності наднаціональних організацій. У таких умовах, на нашу думку, необхідно уточнити визначення поняття «економічна дипломатія», що спиятиме виявленню пріоритетів трансформації механізмів, форм та інституцій, які здійснюють координацію торгових процесів на міжнародному рівні. Вважаємо [137], економічна дипломатія є системою заходів, яка здійснюється органами державної влади на основі інтеграції механізмів регулювання торгових відносин щодо існуючої глобальної інституційної системи координації торговельної діяльності.

До основних кількісних параметрів належать рівень відкритості національної економіки, рівень покриття імпорту експортом, рівень критичного експорту, рівень критичного імпорту, сальдо зовнішньоторговельної діяльності, товарна структура експорту та імпорту, товарна структура критичного імпорту, частка іноземних інвестицій у ВВП. Захист суб'єктів господарювання досягається шляхом проведення ефективної політики в галузі забезпечення безпеки, системою організаційно-правових та технічних заходів, з метою протидії загрозам діяльності та інтересам суб'єктів господарювання за сукупністю у економічному потенціалі держави [138, с. 42].

Тому у євроінтеграційних процесах захист економіки базується в першу чергу на адаптивному потенціалі. Адаптація до швидких змін передбачає швидку та рішучу трансформацію дій із забезпечення економічної безпеки як ситуативну реакцію мінімізацію негативного впливу та адаптування наслідків дії нових непередбачених небезпек та загроз та переведення цих дій (при виявленні в цих змінах явища системності чи постійності) в зміни до стратегії економічної безпеки, тобто адаптації системи економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності до нових економічних умов. Успішна адаптація організації до зовнішнього середовища залежить від здатності вищого керівництва інтерпретувати обставини з якими зіткнулася організація і прийняти відповідні рішення і дії. Відповідно

успішна адаптація – результат вибору, зробленого людиною. За визначенням Е. Тоффлера [139, с. 343], ми або не реагуємо на зміни, що відбуваються навколо нас, або реагуємо недостатньо швидко та ефективно, така реакція є футурошоком – шоком перед майбутнім, перед необхідністю здійснення нових змін. Управління змінами в системі економічної безпеки інноваційного підприємства, на думку В.Г. Алькема [140, с. 20], розуміють також як заміщення одного рішення іншим внаслідок впливу зовнішніх та внутрішніх чинників небезпек і загроз у процесі поточної економічної діяльності. У цій частині необхідною складовою прогностичного процесу управління змінами є вміння якомога точніше прогнозувати зміни, запроваджувати превентивні заходи, спрямовані на мінімізацію негативного впливу дій, що виникли та можуть з'явитись і у майбутньому, а також оперативно реагувати на зміни, що відбуваються.

Тому варто погодитись із О.О. Сосновською [141, с. 115] у тому, що динамічність глобального ринкового середовища та високий рівень адаптації до нових умов, як чинник конкурентоспроможності сучасних економік, засвідчує необхідність постійної модернізації систем їх економічної безпеки. Це вимагає відповідної структуризації системи захисту економіки загалом, від якості якої залежить можливість мінімізації впливу деструктивних чинників на його діяльність, шляхом формування стійких функціональних підсистем, що протидіють загрозам, котрі є об'єктом захисту економіки.

1. Адаптація системи управління економічної безпеки підприємства. *Ефективна економіка: електр. наук. фах. вид.* 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> (дата звернення: 21.06.2021).

Ярославський А.О. Формування механізму управління економічною безпекою підприємств: дис

У сучасному світі існує чимало ознак для класифікації загроз, однак, у контексті адаптаційних можливостей системи державного управління захистом економіки, найбільш суттєвими, на думку О.Ю. Чубукової, О.В. Ольшанської [142], А.О. Ярославського [143], такі:

- за можливості прогнозування: прогнозовані (тобто такі, які можна передбачити і підготуватись до їх настання) та непередбачені (тобто такі, настання яких передбачити не можна; в таких випадках адаптація системи управління може супроводжуватись великими часовими або матеріальними витратами);

- за можливості запобігання: форс-мажорні (вплив яких не можна ліквідувати або мінімізувати) та передбачувані (які можуть бути передбачені на стадії планування бізнесу, процесів і технологій для мінімізації або повного запобігання можливого збитку у випадку реалізації фактора ризику);

- за природою їх виникнення: економічні: кон'юнктурні (ринкові зміни), політичні (зміна влади, введення ембарго), правові (законодавче регулювання діяльності, ліцензування), техногенні (аварії та катастрофи), екологічні (виснаження ресурсів, кліматичні зміни), конкурентні («чорний PR», недобросовісна конкуренція), контрагентські (невиконання зобов'язань, шахрайство);

- за значимістю або істотністю збитку: несуттєві (що не впливають на ринковий стан компаній), істотні (втрата значної частини матеріальних і фінансових ресурсів), значні (втрата конкурентних переваг, можливе банкрутство), катастрофічне [143, с. 50], приміром, неефективність адаптивного балансу фіскальної політики та економічних процесів.

Доречі, одним із головних питань є те, як держава повинна використовувати фінансову політику – необхідно прагнути до синхронізації податкової системи та системи соціального забезпечення чи можна діяти винятково виходячи з національних потреб, чи оптимально вводити обмеження на величину основних бюджетних показників і обсяги державних запозичень або це буде лише погіршувати економічне становище країни в періоди рецесії. Важливим є також аналіз стабілізуючої ролі фінансового сектора. Отже, в умовах активізації євроінтеграційних процесів в Україні особлива увага в сфері захисту економіки повинна надаватись такому її напрямку, як фіскальна політика. Окремі особливості фіскальної політики дозволяють стверджувати, що продумані податкова й бюджетна політики можуть досить ефективно виконувати функції

макроекономічної стабілізації в короткостроковому й середньостроковому періодах. Однак, застерігають фахівці [144, с. 133], фінансова політика не завжди є гнучким інструментом макроекономічної стабілізації в рамках інтеграційних об'єднань. Більше того, систематичне використання даного інструмента стабілізації призводить до нагромадження державної заборгованості та формування стійкості бюджетного дефіциту.

Водночас, важливим є те, що несуттєві та істотні загрози не вимагають адаптації системи управління економічної безпеки; а за настання значних – адаптація необхідна; за джерелом виникнення: зовнішні та внутрішні.

Серед найнебезпечніших зовнішніх загроз, які можуть нанести шкоду економіці або ж зробити її розвиток неможливим, підтримуючи позицію науковців [142;143, с. 52], можна виокремити:

- недосконалість чинного законодавства. В Україні закони та нормативні акти часто суперечать один одному, змінюються та вводяться у дію заднім числом, що призводить до суперечок в рамках одного й того ж питання різними сторонами конфлікту, що, в свою чергу, суттєво ускладнює стабільну діяльність підприємства;
- недобросовісна конкуренція – негласна форма діяльності підприємств, зокрема: економічне шпигунство, підробка продукції конкурентів, обман споживачів, махінації з діловою звітністю, корупція тощо;
- криміналізація економіки. У зв'язку з тим, що злочинний світ швидко проникає в різні види підприємницької діяльності, а саме: виробництво і збут продукції, інвестування тощо, підприємство стає вразливим і зазнає збитків від злочинно діючих постачальників, посередників, покупців, різних сервісних структур і навіть від власних охоронних служб;
- зміна валютного курсу. У зв'язку з тим, що в Україні має місце доларизація економіки і розрахунок відбувається за схемою «долар – гривня – доллар», то у такій ситуації курс впливає не тільки на експортно-імпортні операції підприємства, визначаючи їх прибутковість або збитковість, а й на діяльність підприємств, зорієнтованих на внутрішній ринок. Так, підприємствам-експортерам товару вигідне зниження курсу своєї національної валюти і не вигідне її

підвищення, підприємствам-імпортерам, навпаки, вигідне підвищення курсу валюти національної і невідгідне її зниження;

- поява нових технологій (Інтернет) – поряд із позитивними моментами він є джерелом загроз економічній безпеці підприємства, а саме: злом паролів доступу, крадіжка конфіденційної інформації, відмова в обслуговуванні, дія вірусних програм тощо;

- відсутність або поверхневе ставлення до маркетингової стратегії підприємства. Маркетинг є системним механізмом, який забезпечує довгострокову стратегічну стабільність підприємства на ринку, одержання прибутків і підвищення економічної безпеки підприємства, а не засіб швидкого вирішення поточних проблем, як вважає більшість керівників;

- забезпечення сировиною та комплектуючими – проблема, тісно пов'язана з відсутністю попиту на готову продукцію, зростанням взаємних неплатежів на високою дебіторською заборгованістю;

- невизначеність цілей. Правильно обрана місія підприємства – глобальна ціль створення та функціонування підприємства, є запорукою його успішного розвитку;

- невмотивована поведінка персоналу підприємства, яка, в свою чергу, приводить до зниження продуктивності праці.

У результаті, на думку багатьох аналітиків до основних завдань фінансової політики України в період сучасних перетворень можна віднести: забезпечення умов для формування максимально можливих фінансових ресурсів; установлення раціонального, з погляду держави, розподілу і використання цих ресурсів; організацію регулювання й стимулювання економічних і соціальних процесів фінансовими методами; розробка інструментів фінансового механізму і його розвиток відповідно до мінливих умов економічного середовища; створення ефективної концепції фінансової політики в системі регулюючих заходів державного впливу на економіку. Держава для впливу на економічний розвиток, досягнення стійкого розвитку економіки об'єктивно змушена застосовувати весь набір наявних у неї інструментів і методів фінансової політики: грошово-кредитне

регулювання, міжбюджетне й бюджетно-податкове регулювання тощо, а також ураховувати цілу низку факторів: соціальних, політичних, демографічних, екологічних, технологічних, інфраструктурних [145]. Причому, якщо розглядати євроінтеграційний шлях розвитку України й можливість переходу національної економіки до інноваційного типу, акцент у формуванні фінансової політики все більше зміщується в бік бюджетно-податкового регулювання. Висновки й пропозиції подальшого розвитку. Отже, для ефективного розвитку фінансової політики важливо забезпечити погодження її монетарної та фіскальної складових. Фінансова політика повинна бути спрямованою на задоволення інтересів широких верств населення. Успіх фінансової політики перебуває в площині макроекономічного зростання на основі розвитку реального сектора економіки, що приводить до розширення бази оподаткування, і зміцнення стратегічних позицій України на міжнародній арені. При аналізі проблеми адаптації фінансової політики до умов глобалізаційних і євроінтеграційних процесів, основну увагу необхідно приділити наступним аспектам, які вкрай важливі з погляду підтримки стабільності фінансової системи й усієї економіки країни [144, с. 135].

Відтак, адаптивний потенціал інституційного механізму функціонування системи державного управління сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції повинен охоплювати: обґрунтування економічних та інституціональних передумов розвитку співробітництва України з країнами ЄС, що передбачає дослідження європейської регіональної політики в частині розвитку співпраці регіонів різних країн, аналіз правової бази із забезпечення міжнародного співробітництва регіонів в Україні та країнах ЄС, оцінку основних тенденцій співпраці регіонів у зовнішньоторговельній, науково-технічній, інвестиційній сферах; оцінку стану економічної безпеки за основними складовими, які будуть найбільш чутливими до ефектів міжнародного співробітництва (зовнішньоекономічна, виробнича, науково-технологічна, інвестиційна); визначення сутності внутрішніх і зовнішніх загроз та ступеня їх впливу на складові економічної безпеки регіонів; обґрунтування очікуваних параметрів економічних інтересів та критеріїв рівня захищеності економіки за сферами життєдіяльності; характеристику конкурентних

переваг регіонів-учасників співробітництва, пріоритетних сфер і галузей реалізації спільних проєктів; сценарії розвитку співробітництва та його впливу на стан економічної безпеки учасників залежно від ступеня реалізації зовнішніх і внутрішніх загроз [146, с. 220; 245 с. 191], що спричиняє прямий вплив функціонування фінансової складової на результативність забезпечення фінансово-економічної безпеки загалом.

У цьому процесі структура системи державного управління захистом економіки, що базується на концептуальному та функціональному забезпеченні, пріоритетними з цих елементів визначено планування та прогнозування і знаходиться під впливом умов поглиблення інтеграційних процесів функціонування та впливу зовнішнього середовища [147, с. 212].

Система державного управління захисту економіки у процесі європейської інтеграції, окрім міжнародного і національного рівня, виражена також і на регіональному рівні. Ефективними засобами зниження рівня загроз економічній безпеці регіону в процесі інтеррегіонального співробітництва є: посилення конкурентних переваг регіону на основі реалізації міжнародних проєктів, зокрема наукомістких у межах інноваційних кластерів; формування сприятливого інвестиційного клімату з використанням диференційованого підходу до визначення умов інвестування залежно від об'єкта; покращення інформаційного забезпечення через створення регіонального банку міжнародних проєктів, проведення моніторингу результатів реалізації спільних проєктів та інформування громадськості; розвиток інноваційної та фінансової інфраструктури; підвищення ефективності діяльності державних інституцій за рахунок розширення повноважень місцевих органів влади у сфері міжнародного співробітництва [125, с. 7; 146, с. 221;].

Отже, адаптивний потенціал інституційного механізму функціонування системи державного управління сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції полягає у наступних складових:

- інституційний контур захисту економіки у євроінтеграційних процесах представлений сукупністю державних інституцій, котрі забезпечують баланс

національних економічних інтересів у процесі адаптації національної економіки в інтегрованому середовищі;

- функціональне призначення інституційного контуру захисту економіки у процесах євроінтеграції полягає у формуванні адаптивної управлінської стратегії і тактики подолання асиметрії економічного потенціалу в системі виникнення загроз економічній безпеці;

- захист економіки в умовах євроінтеграційних процесів спрямований на адаптивний потенціал системи державного управління, квінтесенцією якого є подолання загроз шляхом прогнозування та проектування, коли економічна дипломатія є одним із головних інструментів реалізації захисної функції.

2.3. Правовий механізм функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки

Законодавчі основи функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки є основоположним фундаментом ефективності економічної політики, оскільки умови, порядок та напрями її реалізації першочергово сформульовані у положеннях нормативно-правових актів, тому їх аналіз є невід'ємною частиною пошуку напрямів забезпечення ефективності функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики.

Саме тому, механізм захисту економіки необхідно розглядати як побудовану на законодавчій основі єдність спеціальних інститутів та органів, які відповідно до інтересів суспільства, людини та держави виконують завдання забезпечення економічної безпеки країни та реалізують у законодавчо визначених формах державне управління та, як слушно ще раніше зазначали зарубіжні дослідники, зокрема К.Н. Левелін [148] та інші, практично реалізують у своїй діяльності функції забезпечення національної безпеки. Економічні інститути під час виконання зазначених завдань відіграють специфічну роль, оскільки вони покликані одночасно здійснювати регулюючий вплив на національну економіку. У той же час правові інститути – повинні не лише забезпечувати правомірність використання економічних методів і важелів впливу на загрози економіці країни, а також реалізовувати охоронну функцію права. Правові інститути протидії загрозам національній економіці представлені, насамперед, діяльністю правоохоронних органів, які володіють монополією на використання найжорсткіших заходів юридичної відповідальності у разі скоєння кримінальних правопорушень.

Питання захисту економіки України безпосередньо пов'язане із проголошенням незалежної держави. Хоча формування нормативно-правового підґрунтя розпочалось ще з прийняттям Декларації про державний суверенітет, у якій проголошено економічну самостійність УРСР як суверенної незалежної держави: право українського народу на володіння, користування та розпорядження

національного багатства України, створення власної банківської, фінансової, митної та податкової системи, створення національного банку України (далі НБУ), а за потреби і зовнішньоекономічного банку, формування державного бюджету, захист усіх форм власності [149, с. 51].

У цьому контексті варто погодитися з А.Т. Чубенко [150, с. 89] у тому, що сьогодні забезпечення захисту економіки в Україні є визначальним чинником реалізації системи національних економічних інтересів, спроможності держави захищати національні економічні інтереси від зовнішніх і внутрішніх загроз, здатності національної економіки зберігати й поновлювати процес суспільного відтворення. Існує безпосередній зв'язок між рівнем економічної безпеки та рівнем громадської безпеки, обороноздатності та зрештою – життєздатності будь-якої сучасної держави. Зокрема, агресія щодо України призвела до потреби в терміновому перегляді стратегічних засад, на яких ґрунтувалася система не лише вітчизняної, а й європейської безпеки донині. З огляду на це, Україні необхідно запропонувати адекватні ситуації термінові заходи щодо забезпечення енергетичної, економічної та інформаційної безпеки. Належний захист економіки держави є інтегральною характеристикою стану економічної системи, що передбачає характеристику стану низки підсистем – взаємопов'язаних структурних складових: макроекономічну, інвестиційну, інноваційну, фінансову, соціальну, зовнішньоторговельну, енергетичну, продовольчу, демографічну безпеку.

Водночас проблема визначення захисту економіки з погляду права досить складна і тривалий час розглядалася у межах економічних наук. Невипадково зазначається, що «економічна безпека тісно пов'язана з такими показниками економіки, як «економічне зростання» та «стійкість соціально-економічної системи». Сучасну економічну безпеку можна представити як складову національної безпеки у такому стані врегульованих правом суспільних відносин, за якого можливе безперервне та ефективне відтворення, розподіл та споживання благ на користь особистості, суспільства та держави.

Тому, з позиції розуміння конституційних норм, викладених у ст. 17 Конституції України («Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності

України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу»), поняття захисту економіки можна як достатній рівень стану економіки країни, за якого можливо забезпечити існуючий статус держави, політичний та соціально-економічний розвиток, незалежний від зовнішнього тиску, а також підтримання достатнього рівня легального доходу для більшості населення. До цього ж, конституційно-правове вираження захисту економіки інституціоналізоване з головними елементами безпеки – суверенітету і територіальної цілісності України.

У таких умовах забезпечення захисту економіки має будуватися з урахуванням принципу ефективності. Його суть полягає в тому, що досягнення цілей та завдань забезпечення економічної безпеки має досягатися за найменших витрат сил і засобів. Моніторинг загроз економічній безпеці, їх локалізація та усунення негативних наслідків вимагає залучення відповідних сил та засобів, і як вид соціально-корисної та необхідної діяльності має здійснюватися ефективно.

Відтак, правовий механізм функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки має повною мірою співвідноситися з визначеною державою економічною політикою. При цьому найбільш складним у цьому плані є питання про межі втручання держави в економіку. Адже в цьому разі необхідно уникнути згубного впливу держави на економічні процеси, досягти обґрунтованого поєднання державного управління і регулювання з автономією господарських суб'єктів і властивої їм саморегуляцією. Тут цілком доречно взяти до уваги позицію, яка полягає в тому, що держава в цьому питанні не має орієнтуватися тільки на процеси саморегуляції, властиві ринковим відносинам. Держава покликана вирішувати такі економічні проблеми, перед якими ринковий механізм виявляє неспроможність або недостатню ефективність. Це перш за все захист соціально-економічних прав людини, більш справедливий розподіл доходів, запобігання негативним наслідкам діяльності природних монополій, згладжування структурних і регіональних диспропорцій, підтримка підприємництва, ефективний розвиток міжнародних зв'язків. На думку А.І. Денісова, С. Лекаря та інших дослідників [83], вирішення цієї амбітної проблеми можливе шляхом створення

єдиної державної стратегії економічної безпеки, а також розробки узгоджених галузевих стратегій із забезпечення продовольчої, інноваційної, екологічної безпеки тощо. Крім того, необхідно внести зміни в чинні нормативно-правові акти з метою подолання наявних прогалин і колізій, а також узгодження цих програмних документів зі стратегічними напрямами соціально-економічного розвитку держави, що мають бути визначені на державному рівні до 2030 року. Разом із тим створення надійної та ефективної системи правового забезпечення економічної безпеки України визначає напрями та характер розвитку всього комплексу економічних перетворень у країні, забезпечуючи прогресивну економічну динаміку та зростання добробуту населення. Забезпечення захисту економічних інтересів країни можливе лише за умови консолідації зусиль влади, суб'єктів господарювання та суспільства [152, с. 190].

Отже, правовий механізм функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки, на наше переконання, представлений двома складовими: міжнародно-правовою та національно-правовою.

Сучасний вимір інституційного забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства перебуває у площині множинних складових, до яких належать: інститути, взаємодія між якими визначає характер інституційної матриці, та інструменти, використання яких стає важелем впливу як на національну безпеку, так і на сферу безпеки інших країн. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища. Найбільш важливими процесами, що визначають тенденції розвитку міжнародного безпекового середовища, і несуть найбільші загрози міжнародній економічній безпеці, є:

- конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн;

- загострення конкурентної боротьби за ринки збуту; загострення боротьби за ресурси;
- погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи, підвищення рівня фінансиалізації світової економіки;
- зростання нерівномірності розподілу фінансових ресурсів, конкурентна боротьба за фінансові ресурси, мінливість міжнародних потоків капіталу;
- зростання рівня глобальної заборгованості; поглиблення розриву між багатими і бідними країнами;
- зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами;
- неконтрольована та вимушена міжнародна міграція;
- розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей;
- зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку; негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя [153, с. 331].

Крім безперечно позитивного впливу глобалізації на економічний та науково-технічний прогрес, важливо враховувати об'єктивні та неминучі «хвороби зростання». Високий ступінь відкритості національних економік істотно підвищує їхню взаємозалежність у торговому, кредитно-фінансовому та валютному плані, що у свою чергу посилює їхню вразливість із боку зовнішніх шоків. Насамперед це стосується фінансової сфери, де масові та швидкі міжнародні перетікання позичкового капіталу є об'єктивною неминучістю. Наприклад, сприяючи ефективності фінансових ринків, фінансова глобалізація теоретично сприяє економічному зростанню. Але практика 1990-х років виявила низку негативних моментів фінансової глобалізації. Так, зростання потоків капіталу, серед яких переважають спекулятивні, що призводить до підвищення волатильності макроекономічних показників країн-реципієнтів і, в першу чергу, країн з ринками, що розвиваються, фінансова система яких недостатньо розвинена і не має необхідних «вбудованих стабілізаторів». Зміни у настроях інвесторів, спричинені

зниженням довіри до тієї чи іншої країни, призводять до масового відпливу з неї капіталу і, як наслідок, до кризи. Потужні наднаціональні структури значно послаблюють національні суверенітети стають самодостатніми, такими, що самоорганізуються і само розвиваються системами, що особливо характерно для кредитно-фінансової сфери. Втративши зв'язок із відтворювальними циклами, рух світових фінансових потоків призвів до бурхливого розростання важкокерованого спекулятивного капіталу та деформував національні фінансові та кредитні відносини. При цьому розпад світової фінансової системи на реальну та віртуальну дозволяє по-новому поглянути і на проблеми з точки зору правової протидії деструктивним для національної економіки наслідкам.

Тому міжнародно-правова складова даного механізму відображається у адаптивному потенціалі механізму державного управління у сфері захисту економіки і охоплює сукупність правових норм, що забезпечують захист національних економічних інтересів в умовах європейської інтеграції, а також в умовах приєднання України до Угоди про СОТ.

Приміром, дослідники зауважують, що позитивне сальдо при експорті сільськогосподарської продукції стало можливим завдяки приєднанню України до Угоди про СОТ. Аналіз її змісту дозволяє погодитися з фахівцями, які виділяють принципи торговельної системи СОТ: недискримінація, прозорість та передбачуваність. Приєднання України до СОТ сприяло захисту економічних інтересів держави, оскільки забезпечило спрощення зовнішніх торговельних процедур, недискримінаційний режим на ринках СОТ, зменшення тарифних та нетарифних обмежень доступу українських товарів на ринки країн – членів СОТ. Натомість Україна взяла на себе зобов'язання переглянути захисні заходи та використовувати субсидії і компенсаційні заходи за правилами Угоди про СОТ. Спрямованість на захист економічних інтересів України простежується і в Угоді про асоціацію, аналізуючи яку, потрібно наголосити, що сторони підтвердили свої права та обов'язки, передбачені Угодою про СОТ та додатками до неї. Також Угодою про асоціацію закріплено преференційний режим для торгівлі українськими сільськогосподарськими товарами (ст. 40 Угоди про асоціацію),

зокрема з 2016 р. запроваджено зону вільної торгівлі, тобто безмитні тарифні квоти на певну сільськогосподарську продукцію. Квоти за деякими видами продукції збільшено та введено додаткові річні квоти [154, с. 165]. Проте, аналізуючи результати дії зони вільної торгівлі фахівці наголошують, що квоти за деякими видами тваринницької продукції майже не вичерпуються, що вимагає перегляду внутрішньої економічної політики [155, с. 185].

Відтак, згаданими Угодами передбачено «традиційні» форми і способи захисту економічних інтересів суб'єктів господарювання. Також такі заходи містяться у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (розділ V). Проте підстави та порядок їх застосування потребують самостійного розлогого аналізу. Ю.М. Павлюченко [155, с. 186] зазначає, що правову основу захисту економічних інтересів України як учасника європейського аграрного ринку складають положення Угоди по СОТ та Угоди про асоціацію. У рамках першої з них закладено засади експорту сільськогосподарською продукцією на умовах недискримінації, прозорості, передбачуваності та ревалентності умов торгівлі між країнами; другою Угодою запроваджено зону вільної торгівлі з ЄС та преференційний режим для української продукції.

В умовах міжнародно-правових інтеграційних режимів багаторівнева модель забезпечення міжнародного захисту економіки передбачає підтримку економічної безпеки на наступних рівнях: мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному. До основних напрямів модернізації архітектури міжнародної економічної безпеки віднесено: розвиток різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами; переформатування регіональних безпекових інститутів і створення регіональних галузевих (фінансово-інвестиційних, зовнішньоекономічних, соціальних, екологічних тощо) ініціатив; посилення безпекових функцій інтеграційних об'єднань; виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та

природоохоронній сферах; посилення економічної складової безпекових функцій міжнародних організацій загальної компетенції [153, с. 337].

На національному рівні захист економіки здійснюється насамперед на підставі положень Конституції України, у якій статтею 17 визначалось гарантування економічної та інформаційної безпеки найважливішою функцією держави. Та найголовніше – Основний закон став правовою основою для формування цілісної інституційної системи економічної безпеки, яка налічує інститути державної влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, суто економічні інститути, визначальний з яких власність. Окрім того, була створена правова база для утворення та функціонування Ради національної безпеки та оборони України (далі РНБО), яка відповідно до Закону України «Про Раду економічної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року отримувала широке коло повноважень, одне з ключових, вживати заходів економічного характеру «відповідно до масштабу потенційних та реальних загроз національним інтересам України». Однак до складу РНБО, на момент створення, очільники міністерств, що відповідають безпосередньо за розв'язання економічних питань, не входили. Водночас волею Конституції України та іншими законодавчими актами було запроваджено гривню національною валютою України, що надалі завдяки ефективним заходам НБУ та співпраці з іноземними фінансовими партнерами, а саме прив'язки дол. США до купонокарбованця, сприяло у подальшому до стабілізації гривні: наближення офіційного та комерційного курсу дол. США, підтримання курсу гривні щодо іноземних валют та прискорення руху грошей, а отже сприяло покращанню стану кредитно-фінансового ринку України. Поліпшення макроекономічних показників, проведення реформ з метою прискореного розвитку промисловості, ваучерна приватизація, розпаювання колгоспних земель та, головне, співпраця з міжнародними інституціями, що надали «порцію фінансової довіри» для зростання економічної стабільності української держави, сприяли розумінню вагомості значення економічного виміру національної безпеки у посланні Президента України до ВР України від 23 лютого 2000 р. У ньому визначались завдання для досягнення реального економічного зростання з

метою розв'язання насамперед соціальних питань, посилення фінансової та технологічної безпеки, здійснення довгострокових пріоритетних заходів для успішного ведення енергетичної, продовольчої та екологічної політики [149].

На національному рівні захист економічних інтересів України забезпечується ГК України, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та деякими іншими, норми яких закріпили завдання державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та напрями державної економічної політики у цій сфері [155, с. 186].

Також і Закон України «Про основи національної безпеки України» від 16 червня 2003 р. дав тлумачення сутності національної безпеки, конкретизував загрози національним інтересам України й економічним зокрема, у сферах боротьби з корупцією, фінансової, банківської, соціальної та інвестиційної політики, захисту інформаційних технологій, енергетики, функціонування природних монополій та довкілля. Серед пріоритетів національних інтересів визначним стало «створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення, збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку» [156]. Серед загроз в економічній сфері виокремлювались: «істотне скорочення внутрішнього валового продукту, неефективність антимонопольної політики держави», стрімке зростання тіньової економіки, домінування у діяльності управлінських структур особистих інтересів над національними. І хоча на основі цього закону не було розроблено економічної стратегії, він став першим загальнодержавним нормативно-правовим актом у якому було відведено значну увагу [149] елементам та складовим правового механізму захисту економіки.

Цьому сприяє проведення державної економічної політики. З аналізу ст. 9 ГК України випливає, що закріплення національних економічних інтересів відбувається в економічній стратегії, оскільки вона включає визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації, враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання, які реалізуються та захищаються через

економічну тактику. До напрямів економічної політики, закріплених у ст. 10 ГК України, входить і зовнішньоекономічна політика, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника. При цьому державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності спрямовується на захист економічних інтересів України, прав і законних інтересів суб'єктів цієї діяльності, створення рівних умов для розвитку всіх видів підприємництва у сфері зовнішньоекономічних відносин... (ст. 380 ГК України). Подібні положення містяться у ст. 8 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Отже, захист економічних інтересів держави не обмежується тільки формами і способами, закріпленими у законодавстві щодо порушених прав та інтересів суб'єктів господарювання. До захисту економічних інтересів можна включити певні заходи, які не мають примусового характеру та правовідновлювальної дії, але сприяють настанню економічного ефекту для суб'єктів господарювання та України загалом. Тут доречно навести думку М.М. Єрмошенка, який зазначив, що критеріями механізму реалізації і захисту економічних інтересів у зовнішньоекономічному секторі виступають позитивне сальдо зовнішньоекономічної діяльності, наявність тільки критичного (необхідного) імпорту та деякі інші [157]. Реалізація та захист економічних інтересів України досягається через визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного розвитку України, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного розвитку, законодавчих актах [155, с. 184].

Окрім розглянутих, нормативно-правову базу регулювання питань економічної безпеки України розширили Закони України «Про Службу безпеки України», «Про Національний банк України», «Про місцеві державні адміністрації». Потрібно зауважити, що систему нормативно-правових актів щодо забезпечення економічної безпеки України у 2000-2010 рр. суттєво доповнило та деталізувало прийняття Кримінального, Цивільного, Податкового та Бюджетного кодексів. Важливим кроком до ефективної оцінки та вимірності економічної

безпеки стала розробка Міністерством економіки України Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, у якій визначені критерії та індикатори економічної безпеки, їх граничні та порогові значення, розроблено алгоритм обрахування інтегрального індексу економічної безпеки. У 2013 р. було прийнята нова редакція Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Відтоді інтегральний індекс економічної безпеки розраховується на основі дев'яти субіндексів – складових економічної безпеки. Окрім того, документ доповнено переліком індикаторів та джерел вхідної інформації за складовими економічної безпеки [158]. Створення і використання Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України постало альтернативою і водночас доповненням рейтингу міжнародної конкурентоспроможності держав, який визначається Світовим економічним форумом (СЕФ) і ранжуванням країн за індексом глобальної конкурентоспроможності, вираховується на основі дванадцяти усталених параметрів [159; 149].

Хоча у 2021 р. Кабінет Міністрів України прозвітував про окремі успіхи у соціально-економічному розвитку держави, а саме: системне підвищення пенсій, «авіаційний безвіз» з ЄС, перевиконання доходів Держбюджету на 5% [160], зростання золотовалютних резервів до дев'ятирічного максимуму в еквіваленті 31,614 млрд. дол. США [161], рекордні збір врожаю зернових та ВВП у доларовому еквіваленті, розв'язання питання забезпечення сталого розвитку економіки України та протидії її дестабілізації потребує комплексу невідкладних заходів. Це завершення початих реформ, зокрема, посилення захисту приватної власності, подолання компромісності земельної реформи; зміни правоохоронної системи. Серед необхідних та пріоритетних реформ і заходів – велика приватизація, реформа корпоративного управління державних підприємств, подолання низького рівня економічної грамотності населення, дерегуляції економіки, інноваційна модернізація промисловості, підвищення рівня регіональних інституцій, подальша економізація зовнішньої політики для розширення географії та зростання потужності українського експорту, зростання ефективності інститутів економічної

дипломатії. Однак, на думку послів країн «Великої сімки», яку ми всеціло поділяємо, головною проблемою залишається не ухвалення ключових законодавчих актів, а їх імплементація завдяки копіткій праці і безкомпромісній позиції фахівців-патріотів для досягнення відчутних результатів всіма українцями [162; 149, с. 56].

Зазначені вище елементи правового механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки являють собою єдиний комплекс, у якому вилучення або нівелювання однієї зі складових є недопустимим. Проте повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації поставило на порядок-денний питання не тільки про захист економіки означеними інструментами у мирний час, а її фізичне збереження у наслідок руйнування цілих галузей, порушення ринкових зв'язків, логістики та інших інфраструктурних економічних елементів. Зазначені особливості зумовлюють перегляд економічного законодавства загалом.

Висновки до Розділу 2

Дослідження особливостей побудови і функціонування організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки надає можливість здійснити висновки, узагальнення і рекомендації, головні з яких наводяться нижче.

По-перше, особливості функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки представлені системоутворюючою функцією, регуляторною політикою, моніторингово-прогностичною функцією, стимулюючою і охоронною функціями. Означена сукупність функцій забезпечує збалансованість механізму і водночас справляє взаємопідтримуючий ефект, коли сфера захисту економіки стає сукупністю державно-управлінських заходів щодо забезпечення економічної безпеки та конкурентоспроможності національної економіки в надскладних умовах воєнної агресії проти України.

По-друге, адаптивний потенціал інституційного механізму функціонування системи державного управління сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції представлений інституційним контуром державних інституцій, які покликані забезпечувати баланс національних економічних інтересів у процесі адаптації національної економіки в євроінтеграційних процесах. Цей механізм є основою адаптивної управлінської стратегії і тактики, яка спрямована на подолання асиметрії економічного потенціалу в середовищі системних загроз економічній безпеці, що досягається шляхом прогнозування та проектування у подальшій побудові засад економічної дипломатії.

По-третє, правовий механізм функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки представлений двома складовими: міжнародно-правову і національно-правову. Міжнародно-правова складова уміщує у собі інституціоналізований механізм, що охоплює міжнародні акти (Угода про СОТ, Угода про Асоціацію України і країн ЄС тощо), спрямована на баланс економічних інтересів держав і сукупно створює правові основи захисту міжнародної економіки, у яку інтегровані національні економіки і таким чином досягається синергетичний захисний ефект. Водночас національно-правова складова передбачає ієрархізоване законодавство (Конституція України – закони – підзаконні акти), яке спрямоване на винятково національний інтерес у системі зменшення впливу загроз на національну економіку. Новітнім і вкрай важким викликом у правовій архітектурі правового механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки є війна Росії проти України, що триває з лютого 2014 року і переросла у фазу повномасштабного воєнного вторгнення Росії у лютому 2022 року, коли загрози економіці України набули максимальних масштабів. У таких умовах перегляд концептуальних засад організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки є надзвичайно важливим напрямом розвитку державного управління загалом.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІКИ

3.1. Зарубіжний досвід трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм

В умовах широкомасштабної російської агресії проти України важливим напрямом державної політики у багатьох країнах стала розробка дієвих механізмів захисту економіки, посягання на яку здійснюється Російською Федерацією зокрема у рамках політичного тиску на особливо економіку європейських країн, яка в тій чи іншій мірі узалежнена від поставок російських енергоносіїв. У таких умовах різні країни випрацьовують різноманітні моделі організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки, що становить важливий досвід для України зокрема.

На наше переконання, найбільш показовим з точки зору загроз і реалізації відповідних механізмів трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки є досвід країни-сусіда – Польської Республіки, економіка якої прийняла на себе значний тягар у зв'язку із російською воєнною агресією проти України. Загалом, вторгнення в Україну є життєво важливим тестом на стійкість відносин Польщі зі своїми сусідами, а також можливість впливати на зовнішню політику ЄС, що може вплинути на економічну безпеку країни. В останні роки однією з головних подій, що викликають невизначеність щодо майбутніх євроінтеграційних процесів в Європі – це так званий Brexit. Результати британського референдуму 23 червня та вихід у 2016 році зі структур Євросоюзу суттєво вплинув на стійкість економік у колі членів Євросоюзу, включаючи Польщу, зони євро та навіть усього європейського регіону. Британське рішення можна розглядати як початок третьої кризи, що йде за економічною та міграційною кризою. Ступінь, в якій окремі країни чи окремі галузі страждають від наслідків

Brexit залежить, зокрема, від форми майбутніх відносин Великобританії з Європейським Союзом. Проблема Brexit викликає занепокоєння та викликає розбіжності у діалозі про невизначеність і майбутнє всього Європейського Союзу. Дослідники зазначають [163, с. 448], що безперервна міграційна криза, проблема розподілу бюджетних коштів та інші проблеми політичного та економічного характеру породжують припущення про черговий вихід інших учасників ЄС.

Хоча дискусія все ще перебуває в теоретичній сфері, польські підприємства повинні взяти до уваги і враховувати сценарій, за якого вони зіткнуться не тільки з наслідками Brexit, але й наприклад, Polesxit, що, безперечно, значно знизило б нашу систему захисту економіки.

Загрози економічної безпеки Польщі також витікають із міжнародних економічних відносин, що, крім переваг міжнародного поділу праці та міжнародної економічної торгівлі також створюють зовнішній потенціал для економічних небезпек. Це можна визначити на різних рівнях, а також у різних суб'єктивних та об'єктивних системах. Так, на погляд польських дослідників [164; 163], найбільш загальний сигнал появи джерел загроз економічній безпеці Польщі – дисбаланс в економічному обміні із зарубіжними державами (дефіцит). У Польщі наступною ключовою галуззю, що створює загрози економічній безпеці, є енергетика. У даний час експлуатуються природні ресурси, характерні для польської структури і моделі економіки. Запаси нафти стають дедалі вичерпаними в усьому світі, як і вугілля у Польщі. Тому проблема джерел придбання енергії у майбутньому стає пріоритетом з погляду захисту економіки. У Польщі дослідники також відзначають важливою необхідністю створення спільного вільного ринку газу, враховуючи той факт, що припинене будівництво газопроводу «Північний потік-2» між Росією та Німеччиною не збільшувало потужність транспортування газу до Європи, а було спробою Росії монополізувати цей ринок.

У таких умовах польська держава створює юридично сприятливе середовище для бізнесу. Звісно ж, що у цьому випадку збільшення повноважень для податкової інспекції, яка використовує передову податкову техніку, можуть посилити захист економіки. Однак існує твердження проте, що податковий тиск не може бути

здійснено тільки в окремій країні ЄС, тому що це може фактично створити негативний ґрунт для транскордонних компаній, котрі впливають на надходження інвестицій у Польщу, у чому потрібна політико-правова узгодженість на рівні Європейського Союзу [165]. У зв'язку з необхідністю підтримання належного рівня економічної безпеки країни, пріоритет формування організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки полягає в тому, щоб зрозуміти ці явища та підготувати відповідну відповідь у рамках спільної економічної політики.

Вищезазначене виразилося у формуванні бюджетної політики Польщі, значний сегмент чого визначає пріоритети захисту економіки. Так проект бюджету Польщі на 2023 рік відображає наслідки війни в Україні та пов'язану з нею високу інфляцію та зростання цін на енергоносії, що обмежить економічне зростання Польщі. Незважаючи на ці чинники, заплановане урядом економічне зростання у 2023 році прогнозовано як позитивне, а інфляція буде однозначною. Податкові надходження також очікуються вищими, ніж 2022 року. На думку експертів [166], динамічна ситуація, пов'язана з війною в Україні та її значний вплив на польську економіку, може вплинути на зміни представленого урядом проекту та збільшити державні витрати, спрямовані на захист польської економіки.

В умовах оптимізації організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки польська державна політика головним пріоритетом визначає забезпечення економічного балансу між надходженнями і видатками у соціальній сфері, що пов'язано з масовими міграціями, спричиненими війною Російської Федерації проти України. Політичні і правові елементи механізму захисту економіки у частині її соціального сегменту спрямовані на побудову систем соціального захисту на майбутнє і можуть включати [167]: поєднання гарантованої підтримки мінімального доходу, спрямованого на захист окремих осіб і домогосподарств від несприятливих потрясінь, регуляторних реформ, які поступово знімають обмеження на практику найму та звільнення у компаніях, і остаточно підтримати створення офіційних робочих місць у приватному секторі та скорочення неформального сектора;

посилене охоплення та захист уразливих груп; та цифровізація для покращення якості та кількості надання послуг.

Окрім польського досвіду, для формування інституційних і законодавчих основ щодо підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки в Україні важливе місце слід відвести досвіду країн Балтії, котрі мають схожий сценарій вжиття організаційно-правових заходів щодо захисту власної економіки в умовах подолання наслідків, спричинених російською агресією проти України. Характерною тенденцією державного управління захистом економіки у країнах Балтії слід виокремити нерівнозначність загроз і політики їх подолання.

Приміром, у Литві слабкі місця малих та середніх підприємств (далі – МСП) можна визначити як загрози. В основному вони виявляються не у відсутності державної підтримки МСП, а у відсутності ефективних субпідрядних відносин між великими компаніями та МСП, відсутністю ефективної та сприятливої правової бази для розвитку МСП, значною частиною доданої вартості, що створюється великим бізнес сектором. Литовські дослідники [168, с. 295] виділяють такі внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці Литви. Внутрішні загрози: 1) рівень безробіття; 2) низька мобільність робочої сили; 3) низька мобільність капіталу; 4) нерозвиненість ринку землі. Таким чином, політика забезпечення захисту економіки будується на пом'якшенні впливу цих загроз на економіку, у контексті чого необхідно підвищити мобільність усіх видів ресурсів на внутрішніх ринках ресурсів.

Важливо також відзначити, що наразі у Литві до зовнішніх загроз належать: 1) агресивна політика Росії та міграційний наплив; 2) значний переговорний тиск постачальників енергоресурсів; 3) недостатній розвиток інфраструктурних галузей; 4) недостатній розвиток моделі зовнішньоекономічної діяльності. Основною функцією державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності фахівці виділяють надання інформації про економічний потенціал Литви іноземним державам та установам, а також інформування підприємців про економічний розвиток за кордоном. Державна економічна безпека Литви в першу чергу [169]

формується напруженістю між державами між урядом Литви та Російською Федерацією та меншою мірою Білоруссю та Китаєм.

Потрібно зазначити, що у основі організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки Литви лежить Закон Литовської Республіки «Про охорону об'єктів, що мають значення для забезпечення національної безпеки» від 10 жовтня 2002 р. № IX-1132 (з останніми змінами від 12 січня 2018 р. № XIII-992) [170]. Важливим елементом механізму трансформації системи державного управління є положення закону про те, що сам закон спрямований на забезпечення об'єктів, що мають значення для захисту економіки держави (підприємств, об'єктів, майна та галузей економіки), а також майна і території в межах зон охорони підприємств, об'єктів і майна, важливих для забезпечення національної безпеки, закон спрямований на захист від усіх факторів ризику, які можуть становити загрозу інтересам національної безпеки, та усунути причини та умови виникнення таких факторів. Тобто даний нормативно-правовий акт створює правове поле для динамічних управлінських заходів щодо захисту економіки та надає можливість органам державної влади приймати самостійні рішення у цій сфері шляхом встановлення так званих охоронних зон відносно об'єктів економіки.

Приміром, стаття 4 вищезазначеного закону встановлює, що охоронні зони встановлюються Урядом, оцінивши специфіку підприємств, об'єктів і майна, що має значення для забезпечення економічної національної безпеки, а також необхідність захисту з урахуванням факторів ризику. При підготовці або перегляді управлінських документів міністерства Литовської Республіки та муніципальні адміністрації повинні брати до уваги охоронні зони, встановлені Урядом Литви.

Механізм реалізації захисту національної економіки у Литві є достатньо динамічним і він засвідчує трансформацію його організаційно-правових основ в умовах невизначеності щодо загроз національній економіці. Такі інструменти закладені у частині 2 статті 4 вищезазначеного закону [170], які надають Уряду Литви право під час прийняття рішення відносно застосування захисних заходів щодо економіки в умовах коли виявлені обставини і факти, що підтверджують

невідповідність інвестора інтересам національної економічної безпеки та встановлюють, що для захисту інтересів національної економічної безпеки необхідні додаткові заходи, які також додатково оцінюючи статус інвестора, його діяльність, поведінку та наміри, а водночас і рівень серйозності та прояву загрози, яку створює його діяльність. У таких умовах Уряд тим же рішенням має право призупинити в охоронній зоні діяльність такого інвестора або юридичної особи, придбані інвестором цінні папери, які створюють загрозу інтересам національної економічної безпеки до усунення такої загрози інтересам національної безпеки.

Потрібно зазначити, що охарактеризований організаційно-правовий механізм є доволі важливим в умовах оперативного реагування на загрози і прийняття рішень та вжиття заходів щодо здійснення захисту економіки і може бути адаптований в українських реаліях, особливо в умовах воєнного стану. Водночас слід зазначити, що у іншій прибалтійській країні – Латвійській Республіці – застосовується механізм не централізованого регулювання, а навпаки – регулювання на рівні муніципалітетів.

Такий механізм побудований на системі виявлення прерогатив загроз і дозволяє не лише скласти список прерогатив, а й створити упорядковану систему переваг та напрямів підвищення економічної безпеки території. Як зауважують латвійські дослідники, для виявлення проблемних сторін економічної безпеки території необхідно, з одного боку, спиратися на аналіз динаміки показників, з іншого боку, на аналіз стану регіону стосовно інших регіонів з аналогічним рівнем соціально-економічної безпеки загалом. Отже, дослідники допускають [171], що негативна динаміка показника щодо його минулого значення і одночасне погіршення стану регіону за певним показником щодо відносно аналогічних регіонів свідчать про наявність так званої «проблемної» зони. Це дозволяє використовувати динаміку показників для виявлення прерогатив у чинниках соціально-економічної безпеки з точки зору необхідності впливу на неї муніципальних чи державних політик.

Проте, поляризований управлінський підхід зовсім не говорить про відсутність загроз економіці Латвії і потребу формування дієвого організаційно-

правового механізму забезпечення захисту економічних процесів у процесі трансформації державного управління в умовах дезінтеграції міжнародної політики. Вразливість походить головним чином через торговий вплив на Росію, зокрема донедавна висока залежність Латвії від імпортованого російського газу. Побічні ефекти війни Росії в Україні вже проявилися у різкому зростанні цін на енергоносії та продовольство, збоях у постачанні, припливі біженців і посиленні бюджетного тиску. Приміром, у травні 2022 року інфляція прискорилася до 16,8 відсотка в річному обчисленні – найвищого рівня з 2009 року – через різке зростання цін на продукти харчування, житло, комунальні послуги та транспорт. Зростання цін на енергоносії та продовольство спонукало фіскальну відповідь у розмірі приблизно 1,1 відсотка ВВП, щоб пом'якшити вплив на населення. За 2022 рік уряд також надав вирішальну підтримку майже 32 000 українських біженців у Латвії [172].

З метою подолання загроз національній економіці на загальнодержавному рівні Латвії було підготовлено і затверджено Національний план відновлення та стійкості (NRRP), котрий визначає пакет реформ та інвестиційних заходів, розроблених країною в контексті відповіді Європейського Союзу (ЄС) на кризу, спровоковану пандемією коронавірусу. В абсолютних цифрах Латвія вирішила використати 1 826 мільйонів євро гранту в рамках Фонду відновлення та стійкості (RRF), але відмовилася від кредиту. Ці ресурси становлять 0,3% від усього RRF, що дорівнює 6% валового внутрішнього продукту (ВВП) країни у 2019 році (RRF становив 5,2% від ВВП ЄС-27 у 2019 році). За допомогою цих ресурсів Латвія, природно, проводить національні реформи та інвестиції, спрямовані на подальше просування динамічної латвійської економіки, одночасно усуваючи низку структурних недоліків. Латвія також прагне досягти основних цілей, таких як наближення до вищого рівня життя, зелений перехід і цифрова трансформація. Заходи за поточним планом мають бути завершені до 2026 року. Після схвалення плану Радою Латвія отримала 237 мільйонів євро попереднього фінансування у вересні 2021 року [173].

Дуже невизначене середовище вимагає посиленого управління NRRP, що є основою програми структурних реформ уряду. Більш тривалі перебої в глобальних ланцюгах постачання та зростання вартості матеріалів, ймовірно, ускладнять виконання NRRP. Довгі затримки із завершенням і різке зростання вартості капіталу та робочої сили створять тиск на бюджет. Тому, уряд розробляє потужні плани на випадок надзвичайних ситуацій. Зменшення прогалин в ефективності процесу управління державними інвестиціями та підвищення прозорості державних закупівель знову набувають актуальності для досягнення ефективності грошей. Структурна трансформація Латвії залежить від своєчасного досягнення основних етапів і цілей NRRP [172].

Водночас в Естонії щоб забезпечити економічну безпеку та стабільність, Уряд швидко та прозоро проводить більш глибоку перевірку значних для естонської економіки іноземних інвестицій. Покращення міжнародної позиції Естонії підтримується знаннями іноземних мов населенням Естонії, що полегшує міжнародне спілкування та дає конкурентну перевагу як підприємцям, так і працівникам. Урядові програми, приміром «Естонія 2035» [174], спрямовані на підвищення ефективності співпраці з метою розвитку. Естонські урядові програми розвивають широку концепцію безпеки та спрямовані на покращення кризової готовності суспільства та стійкості до гібридних загроз у наслідок російської воєнної агресії проти України. Естонія докладас значних зусиль для розвитку міжнародних відносин на основі міжнародних економічних договорів, зміцнення Європейського Союзу та НАТО, і розвивати дружні відносини з союзниками з метою забезпечення всебічної безпеки як Естонії, так і союзників.

Загалом захист економіки в Естонії забезпечується за рахунок організаційно-правового механізму: засобів правового захисту від корупції, податкового шахрайства, ухилення від сплати податків тощо. У державних програмах [175] встановлено, стабільне функціонування, прозорість та надійність фінансової системи мають бути забезпечені на такому рівні, коли країна та її економіка можуть нормально функціонувати. Для цього впроваджуються необхідні правові та контрольні заходи, вживані для запобігання та вирішення міжнародних або

національних фінансових криз та пом'якшення їх наслідків. Водночас у програмах забезпечення захисту естонської економіки зазначається, що для забезпечення стабільності фінансової системи важливо не допускати проблеми, пов'язані з платоспроможністю наявних в Естонії кредитних та інших фінансових установ, а також збої у платіжних та розрахункових системах. З метою недопущення фінансових криз, у Естонії впроваджена система антикризового управління, в якій беруть участь як національні банки, так і Європейський банківський союз загалом, включаючи резервне фінансування. Для захисту економіки застосовуються організаційні, інформаційні та фізичні заходи безпеки і охорони, інформаційні системи, які забезпечують функціонування електронних комунікацій. Держава здійснює постійний моніторинг стану засобів зв'язку, систем зв'язку та їх інфраструктури, а також варіанти дублювання та забезпечення безпечного функціонування цих систем за умов кризи. Естонія здійснює розвиток та використання альтернативних рішень для надання комунікаційних послуг установам, важливим для функціонування держави у ситуаціях, коли послуги, що надаються комерційними операторами, не функціонують [176, с. 16].

Отже, трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки в Естонії базується на організаційно-правових основах оперативного реагування та побудови моделі антикризової стійкості системи державного управління. Особлива увага надається захищеності банківського сектору, зокрема платоспроможності кредиторів і забезпечується залученням банківського сектору і міжнародних фінансових установ за одночасного суворого державного контролю з недопущення фінансового шахрайства у сфері сплати податків. Такий підхід є достатньо конкретною перспективою для імплементації даних механізмів державного управління в українську практику.

Інша країна-сусід України – Молдова – також здійснює організаційно-правові заходи з трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки. Молдовські вчені [177] зазначають, що економічна безпека Республіки Молдова може бути забезпечена шляхом вирішення наступних проблеми:

- демографічна криза;

- енергетична безпека;
- прямі іноземні інвестиції у національну економіку;
- викорінення корупції;
- забезпечення комерційного балансу;
- розвиток сучасної системи освіти, що забезпечує конкурентоспроможну робочу силу та ін.

Іншими словами, мають бути створені внутрішні та зовнішні умови, які призведуть до зростання, ефективної динаміки народного господарства, економіки, що задовольняє потреби суспільства, держави, розвиток особистості та забезпечити конкурентоспроможність на зовнішніх ринках. Для цього необхідно розробити Стратегії забезпечення економічної безпеки, забезпечення пом'якшення існуючої економічної вразливості Республіки Молдова. У той же час, О. Барбанеагра [178, с. 43] вважає, що зміцнення економічної безпеки Республіки Молдова може бути досягається через стратегічне партнерство, або стратегічний вектор зовнішньої політики, а саме через європейську інтеграцію Уряд Республіки Молдова може розробити економічну систему, що ґрунтується на інноваціях, конкурентоспроможності, співпраці з міжнародними інститутами тощо. Відтак, за консолідованим поглядом вчених для Республіки Молдова європейська інтеграція є ключовим інструментом у процесі забезпечення економічної безпеки.

Отже, весь комплекс заходів щодо захисту економіки країни має здійснюватися, насамперед, у прикордонній зоні країни. Тим не менш, молдавська економіка демонструє деякі ознаки відновлення: зростання інвестиції в основний капітал, збільшення зовнішньої торгівлі, збільшення державних доходів та витрати та ін. Зростання реальної заробітної плати та економічне зростання [179, с. 184]: сільське господарство, промисловість, транспортні послуги тощо, грошові перекази з-за кордону – привели до підвищеного споживання. Варто зазначити, що вплив зовнішніх загроз та більшості внутрішніх загроз на економічну безпеку Республіки Молдова проявляється, насамперед, на державному кордоні з окупованою частиною молдовського Придністров'я. У таких умовах формування організаційно-правових механізмів трансформації системи державного управління

у сфері захисту економіки Молдови має суттєве значення за умов постійної воєнної загрози, особливо враховуючи агресивну російську політику проти України.

Водночас у сусідній із Молдовою Румунії у Стратегії національної безпеки зазначено, що «... сильна, конкурентоспроможна економіка, макростабільна, динамічна в з точки зору ритмічності росту та функціональної адаптивності є важливою опорою безпеки, що забезпечує умови для економічної та соціальної безпеки, більшість населення підтримує демократичні установи та необхідну основу для просування ініціатив, спрямованих на процвітання та безпеку нації» [180]. Крім того, у Стратегії національної безпеки Румунії говориться про те, що для досягнення сучасного та стійкого розвитку, закріплення статусу функціональної ринкової економіки, а також здатності справлятися з конкурентним середовищем ЄС має бути задіяна, зокрема, у таких областях:

- модернізація фіскальної системи;
- удосконалення та повна сумісність системи державних закупівель відповідно до положення законодавства Співтовариства;
- істотне скорочення неформальної економіки [180].

Виходячи з міркувань румунських науковців [181], основними причинами, що визначають виникнення чинників економічного ризику національної безпеки є фіскальна політика держави та спосіб збирання доходів державного бюджету та, відповідно, використання державних коштів з урахуванням можливості зайнятості державних видатків, а й дотримання законодавства про державні закупівлі. Інші вчені [182] доповнюють викладене вище «глобалізацією», що розглядається як динамічний процес лібералізації, відкритості та міжнародної інтеграції на різних ринках, від ринку праці до фінансового ринку і від ринку товарів та послуг до ринку нових технологій – що означає зняття будь-яких бар'єрів від вільного руху капіталу, товарів та послуг чи робочої сили.

Отже, для України суттєве значення має також концептуальний стратегічний підхід політики США у рамках реалізації посольської місії в Румунії, де виражені конкретні механізми захисту спільних економічних інтересів та захисту економіки Румунії, зокрема [183, с. 6]. Так, в одній із стратегічних цілей місії зазначено

наступні напрями: сприяти економічному процвітання для підвищення безпеки країни, забезпеченню конкурентоспроможності, а також інвестиційні та торгові можливості для компаній США. Для цього США сприяє румунському уряду у наступних напрямках: Румунія розвиває більш привабливу, прозоре та стабільне інвестиційне середовище за допомогою предметних консультацій з приватним сектором та продовження економічних реформ; Румунія зміцнює свою економічну безпеку, протидіючи зловмисним впливам та іншим загрозам економічній безпеці. Отже, в контексті імплементації для України досвід організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки цінний зокрема механізмами фіскального балансу та спільних із США заходів щодо зменшення зовнішніх загроз та формування інвестиційно привабливого клімату.

Відмінними є організаційно-правові складові механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки у Республіці Болгарія. Болгарські вчені [184] визначають зайнятість і безробіття як предиктори економічної безпеки в контексті соціального виклику національній безпеці. Будь-яке зниження та пов'язані з цими показниками негативні тенденції, такі як низька зайнятість, неучасть повного трудового потенціалу у суспільному виробництві, високий рівень безробіття, низька мінімальна та середня заробітна плата, низька якість праці неминуче призводять до підриву економічної безпеки держави. Особливу увагу дослідники [185; 186] надають рівню зайнятості в економіці Республіки Болгарія; середньомісячна заробітна плата працівників за трудовими та трудовими відносинами; середньооблікова чисельність працюючих за трудовими та трудовими відносинами; безробітних та коефіцієнтів безробіття населення за віком, статтю, тривалість безробіття, способи пошуку роботи та безробіття за статистичними зонами та регіонами в Республіці Болгарія.

Водночас і хорватський підхід до захисту економіки продемонстрований інституціоналізованими елементами організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління. У Хорватії функціонує Агенція безпеки та розвідки (далі – SOA) [187], одним із завдань якого є захист економічної

системи. SOA збирає та аналізує інформацію, важливу для бізнесу, яка може вплинути на національну безпеку та економічні інтереси Республіки Хорватія. Відповідно до Стратегії національної безпеки, економічна безпека є найважливішим елементом національної безпеки. Це впливає на суверенітет, захист національних ресурсів і стратегічних секторів, рівень життя, політичну та соціальну стабільність. Захист економічної системи в галузях і компаніях стратегічного значення має найвищий пріоритет, тому SOA стежить за ситуацією в цих секторах і компаніях, щоб захистити хорватські економічні інтереси. SOA контролює процеси, пов'язані з безпекою, бізнесом і фінансами, які можуть вплинути на позиціонування та стабільність хорватських економічних суб'єктів за кордоном, приділяючи особливу увагу тим, які працюють у нестабільних регіонах.

Створення окремої Агенції з проблем захисту економіки у Хорватії зумовлене наявністю значної кількості факторів небезпек і загроз економічній безпеці держави. Зокрема, Республіка Хорватія, що має значну частину ВВП, що відноситься до сектору туризму та транспорту, особливо чутливі до тенденцій світової економіки та безпеки. Хорватська економіка стикається з проблемами підвищення конкурентоспроможності, потреби підвищення ефективності державного сектора, збільшення інвестицій у дослідження та розвиток, скорочення зовнішнього боргу та управління переважно державними компаніями та державним майном. Сільське господарство є сферою, в якій Республіка Хорватія має безліч невикористаних потужностей, таких як необроблювані землі, великий імпорт та невелика частина зрошуваних земель, а також великі площі, незахищені від повінь. Соціальні умови характеризуються зростанням бідності, соціальної нерівності, фінансової заборгованості громадян та структурного безробіття [188, с. 9].

Окрім Хорватії, організаційно-правові механізми трансформації державного управління у контексті захисту економіки активно розвиваються і у Словаччині. Економічна криза, падіння та порушення соціальної стабільності і безпека Словацької Республіки істотно залежить від економічних чинників. Словацька Республіка є однією з найвідкритіших економік світу, водночас не має своїх

достатніх сировинних ресурсів. Тому будь-який значний економічний та соціальний спад у країні є додатковим чинником загрозливого впливу на внутрішню стійкість держави та її здатність сприяти інтересам безпеки.

Для подолання кризових явищ в економіці Словацька Республіка використовує всі доступні економічні та фінансові інструменти для підтримки першочергово фінансової стабільності і постійно оптимізує захисні механізми в економічній та фінансовій сферах [189]. В інтересах довгострокової стійкості державних фінансів, подібний механізм державного управління призведе до вирівнювання державних доходів та витрат з макроекономічними та стратегічними цілями політики. Уряд підтримує ефективність державних витрат у секторі безпеки через регулярні моніторинги витрат та надходження інвестицій. Дана програма розвиватиметься більш ефективно у контексті до боротьби з ухиленням від сплати податків та зборів, а також управління державним боргом і ліквідністю. Словацька Республіка формує державну політику для отримання іміджу відповідального та конструктивного члену єврозони і використовуватиме потенціал загальноєвропейської валюти на зміцнення своєї економічної та фінансової стабільності та міжнародної конкурентоспроможності.

У Стратегії безпеки Словацької Республіки [189] в цілях захисту національної економіки визначено, що Уряд Словацької Республіки активно використовує всю енергетичну політику інструментів, підтримує енергоефективність та енергозбереження. Стійкість державного сектору до можливих спроби зриву поставок сировина для енергетики зростає завдяки значному прогресу в диверсифікації транзитних маршрутів та джерел сировини для енергії, а також зростаючого використання поновлюваних джерел енергії, водночас Словацька Республіка приділяє особливу увагу безпеці та надійності енергопостачання.

Отже, зарубіжний досвід організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки надає широке поле для імплементації в український механізм державного управління. Аналізовані механізми було взято у тих державах, які мають унітарну форму та перебували у

так званому соціалістичному таборі до припинення СРСР і мали приблизно тотожні з Україною стартові позиції у розбудові системи захисту економіки.

Окрім східноєвропейських країн, загалом у У Європейському Союзі термін «економічна безпека» означає об'єднання в світову економічну систему. Аналіз досвіду таких західних країн, як Нідерланди, Бельгія, Данія, Люксембург і Швейцарія у забезпеченні захисту економіки, показує, що їхня головна стратегічна мета – захист національних економічних інтересів полягає у забезпеченні сталого економічного зростання та модернізації економіки в відповідно до умов конкурсу в світовий ринок. Ці країни не мають здатність суттєво впливати на формування структуру світової економіки, тому їм доводиться пристосовуватися до умов світового господарства, змінити існуючі структури національних економік та пропорції їх розвитку [190, с. 26]. Водночас, так звані «малі країни» Євросоюзу визначають формування ефективної структури та спеціалізації економіки як стратегічні цілі.

Незважаючи на концепцію економічної безпеки Європейського Союзу, спрямовану на зміцнення економіки країн-союзників через інтеграцію та активну політику сусідства ЄС зі східними європейськими країнами і Україною зокрема, Південний Кавказ, Центральна Азія та Середземноморський регіон, доцільно розглядати окремі країни так званої старої Європи окремо з погляду забезпечення захисту економіки у контексті трансформаційних процесів у державному управлінні, програм та концепцій. Приміром, у Німеччині немає спеціального закону щодо концепції захисту економіки. Державна програма економічної безпеки реалізується переважно через закони регулювання найважливіших сфер ринкової діяльності та надання державі важливі контрольні функції (White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr) [191].

Відсутність акцентованого законодавства у сфері захисту економіки Німеччини, на наше переконання пов'язана із високим економічним рівнем розвитку цієї держави. Приміром, за соціологічними даними, майже шість із десяти німців турбуються про фінанси своєї сім'ї та загальний соціально-економічний рівень благополуччя, з курсом зростання у 2022 році до восьми з десяти серед

німців, чия родина втратила роботу під час COVID-19. При прогнозі у наступному десятилітті економічна безпека є найбільш загальна проблема, яку назвали 69% респондентів у Німеччині. У розрізі цих даних про захист економіки, німці висловлюють незначний ступінь впевненості у тому, що вони можуть покладатися на свій уряд, якщо їм потрібна фінансова підтримка. У 2021 році 43% німців зазначали, що вони впевнені чи дуже впевнені, що грошова допомога і послуги, що надаються державою, будуть достатньою мірою підтримувати їх через фінансові труднощі, показник набагато вищий, ніж у інших країнах ОЕСР – у середньому 36%, але 61% німців зазначають, що вони розраховуватимуть на сім'ю та друзів у економічній підтримці [192].

Варто зазначити, що Німеччина завжди мала економіку, яка залежала від експорту, проте протягом 2000-х років внесок експорту у ВВП Німеччини зріс приблизно з третини до майже половини – і з того часу залишається приблизно на цьому рівні. Навіть Соціал-демократи та Зелені – умовно ліві партії – поділяють наполегливість колишнього канцлера А. Меркель щодо збереження конкурентоспроможності Німеччини, яку вони, у свою чергу, вважають значною мірою залежною від збереження успіху Німеччини як країни-експортера. Хоча ця стратегія принесла прибутки німецьким компаніям і деякі вигоди для німецьких робітників, вона також зробила Німеччину надзвичайно вразливою до зовнішніх потрясінь [193], як показала війна в Україні, іншими словами, це також питання національної економічної безпеки.

Завдяки сильній міжнародній орієнтації та великій частці промисловості німецька економіка вразлива до зворотного розвитку глобалізації у сфері торгівлі товарами. Кризи останніх кількох років виявили деякі недоліки глобалізації, які раніше недостатньо враховувалися економічними моделями. До них відноситься нерівний розподіл здобутків глобалізації. Це особлива проблема в таких країнах, як Сполучені Штати Америки, оскільки глобалізація прискорює структурні зміни, які неминуче породжують загрози у національній економіці. З 1990 року і до світової фінансової кризи у центрі уваги було підвищення ефективності глобалізації. У наступні роки фокус змістився на вразливість до збоїв різного роду.

Співвідношення між ефективністю та крихкістю зараз перебалансовується: якщо позитивні тенденції збережуться, майбутній приріст товарів від глобалізації може бути не таким високим, як у минулому, але зростання буде менш чутливим до перебоїв. Компанії в Німеччині вже демонструють, що вони сприймають зміни та адаптуються до нових умов. Особливо у контексті санкцій проти російських енергопостачальників унаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну. Це є добрим знаком для мінімізації очікуваних втрат добробуту, однак, якщо маятник глобалізації повністю відхилиться в інший бік і країни шукатимуть свого економічного захисту в перебільшеному ізоляціонізмі, ризики для німецької економічної моделі посиляться. Матеріали останніх досліджень Американського інституту сучасних німецьких досліджень [194] засвідчують, що перехід Німеччини до такої політики може призвести до втрати ВВП на 9,7 відсотка в довгостроковій перспективі.

Водночас подібну трансформаційну політику у сфері захисту економіки вже активно проводить інший член Євросоюзу – Франція. У Франції основним законодавчим актом, у якому розглядаються окремі положення економічної безпеки є Закон Французької Республіки «Про національну безпеку» 1964 року. Економічна політика Франції націлена на зниження вразливості економічної системи та збереження економічної незалежності шляхом запобігання та зведення до мінімуму ризиків, пов'язаних з економічною залежністю від зовнішнього світу.

Загалом у Франції механізми державного управління у сфері захисту економіки почали формувати в п'ятдесятих роках ХХ століття. Наприкінці 90-х років уряд Франції прийняв серію нормативно-правових актів щодо покращення економічного стану безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Це було необхідно у зв'язку із інтеграцією Франції в країни Європейського Союзу. Економічна безпека у Франції наприкінці ХХ століття регулювалась в трьох напрямках. По-перше, законом було визначено захист майна підприємств, їх інтелектуальної власності, а також захист систем інформації та управління, які належать підприємствам, тобто захист всіх активів підприємств. Наступним напрямом стало впровадження безперервного моніторингу конкурентів на

внутрішньому та зовнішньому ринках та визначення критеріїв, за якими підприємства поступаються конкурентам. Останнім напрямом було регулювання кризових явищ в економіці державою з одного боку та фахівцями підприємств з іншого. За свідченням М.П. Денисенко [195, с. 17], особливу увагу приділяли виявленню та своєчасному уникненню загроз, що виникали внаслідок неефективних управлінських рішень через відсутність необхідної інформації, потрібної для керівництва підприємством. Підтримку економічної безпеки французьких підприємств на належному рівні забезпечувала система, яка мала два рівні. При Міністерствах були створені управління з підтримки економічної безпеки національних підприємств. В їх обов'язки входило захист підприємств та своєчасне забезпечення керівництва необхідною інформацією щодо можливих економічних загроз.

Важливим також є досвід колишнього надпотужного члена Європейського Союзу – Великобританії, у якій захист економіки здійснюється у сфері організаційно-правового механізму, побудованого на спеціалізованому законодавстві. Закон Великої Британії про національну безпеку та інвестиції (NSIA) набув чинності 4 січня 2022 року [196]. Він був розроблений, щоб реалізувати наміри, що лежать в основі ряду останніх політик національної безпеки та економічної політики, запобігаючи неналежному іноземному володінню або контролю над ключовими сферами економіки та інфраструктури Великобританії, а також крадіжці інтелектуальної власності. Закон було розроблено для захисту від іноземних суб'єктів з потенційно зловмисними намірами (такими як заплановані інвестиції Китаю в Hinkley Point C і заплановане залучення Huawei до мережі 5G у Великій Британії) або комерційних організацій, які можуть мати намір позбавити активів британський бізнес (наприклад, Advent International придбання Cobham) [197]. З метою реалізації даного закону в Уайтхоллі було створено новий механізм.

Закон запроваджує обов'язкове повідомлення про значні операції за дуже широко визначених обставин. Неспроможність повідомити про кваліфіковану транзакцію робить транзакцію недійсною, з правом уряду втручатися протягом п'яти років після завершення відповідної операції. Існують кримінальні та цивільні

санкції за здійснення операції без отримання необхідного дозволу. Сфера того, що вважається «значним» згідно з NSIA, широка. 17 чутливих сфер включають «військове та подвійне призначення», «транспорт» і «комунікації». Це охоплюватиме, наприклад, купівлю компанії, яка керує заводом з виробництва передової робототехніки, компанії, яка придбає діючий національний порт, або компанії, що виробляє компоненти для мобільних телефонів. Нарешті, дія Закону є екстериторіальною [197]: навіть якщо угода укладена в іншій юрисдикції, вона все одно підпадає під дію NSIA, якщо відповідна компанія або компанії постачають товари чи послуги у Великобританію або використовують британські ланцюжки поставок.

Реалізація положень зазначеного закону покладена на підрозділ безпеки інвестицій (ISU) в структурі Департаменту бізнесу, енергетики та промислової стратегії (BEIS), який є головним підрозділом, створеним для обробки повідомлень NSIA та відповідей на них. Побудований на основі моделі концентратора та спікера, ISU взаємодіє з іншими відповідними державними департаментами та установами, щоб підтвердити, чи є сумніви щодо певної трансакції. Інші департаменти з ключовими інтересами включають Міністерство оборони (зі зрозумілих причин) і Департамент цифрових технологій, культури, медіа та спорту (через переважання цифрового та телекомунікаційного секторів в Законі) [197].

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки засвідчує наявність багатьох моделей для перспектив імплементації та удосконалення даних механізмів державного управління в Україні. Серед всіх механізмів, на наше переконання, найбільш ефективним вважаємо британський приклад, проте удосконалення інституційно-правових основ захисту економіки потребує залучення всіх вище аналізованих підходів, що надасть можливість побудувати інтегровану національну трансформаційну модель.

3.2. Покращення функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики

Повномасштабне російське вторгнення з 24 лютого 2022 року призвело до глобальних руйнувань і змін у економіці України і значних трансформацій у органах державної влади загалом, та у механізмах державного управління у сфері захисту економіки зокрема. Водночас слід зазначити, що російська агресія підвищила інтенсифікацію процесу євроінтеграційних заходів у частині входження української економіки у європейський простір, що виразилося у формуванні спільної українсько-європейської політики з захисту економіки, підтримки енергонезалежності, енергопостачання та підвищенні інституційної спроможності центральних органів виконавчої влади.

Необхідно вказати на ті обставини, що положення стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року [198] містять широкий спектр інформації щодо питань, пов'язаних із вирішенням загроз у сфері економіки. Законодавець визначає, що національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами, що в принципі говорили вчені впродовж багатьох років. Найцікавішим є те, що законодавець ставить збройну агресію Російської Федерації та тимчасову окупацію частини території України як чи не основну причину занепаду економіки держави. Мовби руйнування економіки України є свідомою і цілеспрямованою дією Російської Федерації та одним з методів гібридної війни, оскільки зруйнована економіка продукує незадоволеність владою, трудову міграцію, соціальну напругу в суспільстві та підриває довіру до влади. Погоджуємося з вченими [200, с. 332] у тому, що незважаючи на це, в стратегії економічної безпеки проблема некомпетентності та зловживання службовим становищем серед державних службовців, що як наслідок продукує значну кількість внутрішніх проблем, таких як корупція, нелегальне відмивання коштів, а також інші правопорушення в структурі органів виконавчої влади, не згадується майже нічого.

У таких умовах Україні разом із реалізацією політики виходу з гострої економічної кризи доцільно визначити нову, науково обґрунтовану стратегію захисту економіки. Йдеться про залучення уряду до підтримки економічного динамічного розвитку всіх видів суб'єктів господарювання, які забезпечують гарантований захист національних економічних інтересів, реалізацію соціально орієнтованих політик. Підтримуємо думку дослідників [200] про те, що нехтування системою управління захисту економіки може призвести до катастрофічних наслідків: економічний спад, банкрутство підприємств та підлив системи життєзабезпечення нації із наступною втратою суверенітету. У той же час, незважаючи на різні форми правління регулювання економіки, більшість з них реалізуються саме у правовій формі. Слід наголосити, що правове регулювання економічної системи України має здійснюватися у двох пріоритетних напрямках: по-перше, це нормативна кодифікація чинних правових механізмів, що розвиваються в результаті удосконалення моделі економічного впливу, а другий напрямок економічного розвитку для досягнення балансу інтересів держави та суспільства в рамках європейської інтеграції. Створення ефективної нормативно-правової бази економіки в Україні – цілком досяжна мета. Правове регулювання захисту економічної сфери має бути гнучким та своєчасною та оптимальною реагувати на внутрішні та зовнішні зміни, які зумовляють досягнення суттєвого зміцнення захисту національної економіки.

Потрібно зазначити, що даний процес розпочався ще перед ескалацією російсько-української війни. Вчені наголошують, що проголошений євроінтеграційний курс державної політики зобов'язав Україну забезпечити належне функціонування всіх її інституцій у сфері економічної безпеки, що має гарантувати дотримання верховенства права, реалізації прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, їх ефективний захист. У зв'язку з цим Указом Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 08.11.2019 № 837/2019 [202] визначено необхідність забезпечення створення в установленому порядку та початку діяльності нового органу із запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки та фінансів, що

консолідує відповідні функції податкової міліції, інших правоохоронних органів. Науковці [203] справедливо констатують, що необхідність створення нового органу фінансових розслідувань було також однією з рекомендацій міжнародної організації «Transparency International» у 2018-2020 роках щодо необхідності вжиття Україною заходів для забезпечення покращення своєї позиції в індексі сприйняття корупції, а також отримання макрофінансової підтримки від ЄС. Зокрема, 23.07.2020 між Україною та ЄС підписано угоду щодо отримання 1,2 млрд. євро макрофінансової допомоги від ЄС, відповідно до якої першим траншем Україні надано допомогу у сумі 600 млн. євро, а умовами для отримання другого траншу у сумі 600 млн. євро була поетапна ліквідація податкової поліції та створення нового органу фінансових розслідувань [205]. У ході виконання домовленостей в Україні було створено Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) [204] як центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, прямо чи опосередковано заподіюють шкоду публічним інтересам у сфері фінансів [203, с. 358].

Погоджуємося із В.В. Добровольською [206] у тому, що особливого значення діяльність БЕБ України набуває в складних умовах господарювання через повномасштабну збройну агресію з боку Росії. Саме у період війни зростає вірогідність скоєння злочинів економічного характеру, створення різноманітних перешкод щодо ведення бізнесу, тінізація та відмивання коштів, тиск на підприємців з метою їх отримання, тощо. Тому діяльність контролюючого наглядового характеру такого державного органу як БЕБ є вкрай доцільною, важливою та своєчасною.

Водночас Бюро економічної безпеки України набуло статусу компетентного органу по взаємодії з Європолем. Це прискорить розслідування випадків незаконного виведення коштів за кордон та інших кримінальних злочинів, скоєних у сфері економіки [206, с. 38]. Йдеться про обмін інформацією, спеціальними знаннями, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією про процедури кримінального розслідування, методи попередження

злочинів, участь у навчальних заходах, а також надання консультацій та підтримки в окремих кримінальних розслідуваннях. Вже на початку 2022 року ВЕС звернулася до Європейського поліцейського управління з проханням про набуття статусу компетентного органу. Це передбачає зміну Угоди між Україною та Європейським поліцейським управлінням про оперативно-стратегічне співробітництво. 21 грудня 2022 року Європол вніс відповідні зміни до Угоди. Згідно з ним Бюро економічної безпеки України визначено як один із компетентних органів в Україні, який згідно з національним законодавством несе відповідальність за попередження та боротьбу з кримінальними правопорушеннями. Створення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА), було одним із основних критеріїв виконання Україною Плану дій ЄС щодо лібералізації візового режиму для України. У п'ятому моніторинговому звіті ЄС щодо виконання Україною Плану дій ЄС щодо лібералізації візового режиму для України (08.05.2015) у пункті 2.3.1.3. розділу «Запобігання та протидія корупції» Україні доручено створити Національне агентство з питань розшуку незаконних активів. У шостому моніторинговому звіті ЄС щодо виконання Україною Плану дій ЄС щодо лібералізації візового режиму для України (18.12.2015) у пункті 2.3.1.3. розділу «Запобігання та протидія корупції» Україні доручено забезпечити інституційну спроможність для пошуку, відстеження та управління незаконними активами, прийняти відповідне законодавство та забезпечити повну функціональність АРМА [207]. Також і СБУ та БЕБ є органами, які взаємодоповнюють правоохоронні функції одне одного у сфері захисту та зміцнення економічного потенціалу країни. Поряд з концентрацією кожного з зазначених органів на своїх пріоритетних завданнях їх взаємодія забезпечить створення дієвої системи постійного моніторингу тенденцій розвитку оперативної обстановки в нашій державі та вжиття заходів адекватних гостроті криміногенної ситуації в економічній сфері [208, с. 188].

У контексті таких зрушень цілком підтримуємо думку А.Ю. Гріненка [209, с. 442] про те, що виходячи з нової концепції економічної політики в суспільстві з соціально орієнтованою ринковою економікою, з урахуванням тих економічних і

соціальних потреб, що склалися в суспільстві, та умов життєдіяльності людей, необхідно розробити схему поетапного реформування системи економічної безпеки країни. На підставі регулюючого впливу держави, основою якого є комплекс заходів стосовно стабілізації, вдосконалення і розвитку економічної сфери з урахуванням їх ранжування за ступенем значущості у процесі формування ефективної і розвиненої соціально орієнтованої ринкової економіки та надійної системи забезпечення захисту її національних економічних інтересів, необхідно сформулювати шляхи та етапи реформування національної безпеки.

Отже, слід зазначити, що стратегічні основи державного управління захистом національної економіки на рівні центральних органів виконавчої влади полягають у двох напрямках – захист національної економіки правоохоронними органами і забезпечення захисту економіки іншими органами державної влади у контексті реалізації євроінтеграційної політики.

Даний підхід обумовлений тим, що неможливо відокремити сучасні економічні чинники, здатні забезпечити безпеку, незворотний процес глобалізації, який сприяє як співпраці, так і конкуренції в галузі енергетики, ресурсів та ринків. Процеси глобалізації інтенсифікували економічну, технологічну, культурну та політичну інтеграцію, поряд з демократизацією управління, економічним динамізмом та ринковою економікою та розвитком комунікацій. Вони також збільшилися та ускладнилися економічними відносинами і взаємозалежностями між державами, а також між національними та світовими економіками. Більше того, прискорення глобалізації також підвищило безпеку, взаємозалежність та синергізм; при розумному управлінні це може мати позитивний вплив на стабільність міжнародних відносин. Тому досягнення певного рівня безпеки у контексті глобалізації залежить від здатності держави акумулювати ресурси всередині країни та отримати або зберегти доступ до зовнішньоекономічних ресурсів [210]. Під час трансформації економіки України вітчизняні підприємства зіштовхувались із багатьма нестандартними ситуаціями та питаннями без конфігурації готового вирішення. Тим не менш, можна визначити інструменти, які

можуть обмежити негативний вплив нерегульованого ринку за допомогою його регулювання чи пристосування до нього [211].

Цей негативний вплив нерегульованого ринку обмежується, на наше переконання, системною і злагодженою роботою державних органів влади у сфері захисту економіки.

Одним із пріоритетних органів, що опікується правоохоронною функцією у Європейському Союзі є Європол. Взаємодія МВС України з Європолем визначена Законом України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво» від 12.07.2017 р. № 2129-VIII. З метою виконання положень Угоди про асоціацію України і ЄС у сфері реалізації спільної політики протидії злочинності, наказом МВС України від 29.11.2018 № 968 затверджено «Інструкції про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол», де конкретизовано взаємодію з Європолем [212]. Стратегічними завданнями взаємодії у цей час є: забезпечення передачі єдиного комплексу послуг з оперативної підтримки діяльності правоохоронних органів; поліпшення координації оперативних дій національних правоохоронних органів в Європейському Союзі [213, с. 357].

У сфері захисту економіки з початку російської воєнної агресії проти України агентства ЄС з питань юстиції та внутрішніх справ (JHA, CEPOL, EIGE, EMCDDA, EUAA, eu-LISA, Eurojust, Europol, FRA та Frontex) надають підтримку державам-членам та установам ЄС у відповідь на конфлікт і допомогу у сфері захисту економічних ресурсів України: посягання країни-агресора на фінансові установи України, відмивання фінансів, здобутих унаслідок кримінальних правопорушень та інших економічних загроз.

Для реалізації цього напрямку, мережа юстиції та внутрішніх справ ЄС видала спільний документ [214] про внесок у солідарність ЄС з Україною. У документі висвітлюється широкий спектр діяльності дев'яти агенцій ЄС:

- підготовка звітів та аналізів;

- визначення ключових проблем із фундаментальними правами та шляхів їх подолання;
- підтримка розслідування міжнародних злочинів, ймовірно скоєних в Україні;
- підтримка національних органів влади ЄС, особливо держав-членів, особливо тих, що межують з Україною та Молдовою;
- сприяння виконанню санкцій ЄС.

У контексті того, що бюджетна дисципліна є обов'язковою умовою, особливо в рамках цілі України щодо членства в ЄС, EUAM має на меті посилити потенціал ESBU у:

- розслідуванні та кримінальному переслідуванні злочинів, спрямованих на зловживання міжнародною допомогою чи державним бюджетом;
- арешті активів;
- розслідуванні та переслідуванні фінансової діяльності організованої злочинності [215].

Загалом, з метою пошуку оптимальної моделі створення органу, відповідального за виявлення та управління незаконно одержаними активами, а також забезпечення ефективної взаємодії з європейськими органами кримінальної юстиції Закон України «Про Національне агентство України з питань пошуку, розшуку та управління» активів, одержаних від корупційних та інших злочинів» прийнято у повній відповідності до Рішення Ради Європейського Союзу 2007/845/ЖНА від 06.12.2007, згідно з яким подібні інститути відновлення та управління активами успішно діють у державах-членах ЄС та Директиви ЄС 2014/42/ЄС «Про заморожування та конфіскацію знарядь і доходів від злочинів у Європейському Союзі» від 03.04.2014, яка передбачає необхідність вжиття заходів щодо ефективного розпорядження арештованими активами, а також створення спеціальних установ, відповідальних за управління такими активами з метою їх збереження або збереження їх вартості. Рішення Ради Європейського Союзу 2007/845/ЖНА від 6 грудня 2007 року про співпрацю між відомствами з повернення активів у сфері відстеження та виявлення злочинних доходів або іншого майна,

пов'язаного зі злочинами, зобов'язує держави-члени ЄС створити офіси для розшуку та повернення активів, які можуть бути арештовані в рамках кримінального провадження (або надати аналогічні повноваження існуючим органам), а також забезпечити обмін інформацією про такі активи між державами-членами ЄС [207].

Окрім вищезазначених органів влади, організацій та організаційно-правових засад їх взаємодії у сфері захисту економіки, важливу роль у взаємодії з українськими центральними органами виконавчої влади і правоохоронними органами відіграє така міжнародна організація, як Інтерпол.

Треба зазначити, що хоч основна мета Національного центрального бюро Інтерполу – співробітництво з правоохоронними органами України у боротьбі зі злочинністю, законодавець у законодавстві України не вирішив неврегульоване питання міжнародного співробітництва, зміст якого – виконання запитів на міжнародну юридичну допомогу відповідно до міжнародних договорів, а також не встановив специфіки правового становища суб'єкта взаємодії з правоохоронними органами України у сфері економічних правопорушень. Відсутні також особливості правового регулювання взаємодії Національного центрального бюро Інтерполу з правоохоронними органами України в законах України, які встановлюють їхній правовий статус.

Існує точка зору [216, с. 226], що дану правову прогалину доцільно заповнити внесенням змін і доповнень у Кримінальний кодекс України, проте, на наше переконання, найбільш ефективним буде внесення змін і доповнень до «Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол» [217] і додати окремий розділ: «Національне центральне бюро Інтерпол здійснює обмін інформацією з питань правоохоронної діяльності у сфері економічних правопорушень та координує дії щодо боротьби з економічною злочинністю, яка виходить за межі України або має транснаціональний характер. За запитом правоохоронних органів України, Національне центральне бюро Інтерполу організує та координує міжнародний розшук підозрюваних, обвинувачених

(підсудних) та засуджених осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, судів, здійснюють ухилення від кримінального покарання, а також зниклих безвісти, та на запит Інтерполу – розшук в Україні осіб, які ховаються від досудового розслідування, суду, здійснення ухилення від кримінального покарання, а також зниклих безвісти та інших осіб у випадках, визначених законом. Організує та проводить міжнародне співробітництво щодо забезпечення громадської безпеки та порядку під час підготовки та проведення міжнародних масових заходів, обмін інформацією з Генеральним секретаріатом Інтерполу, органів управління Ради Європи та Єврокомісії, правоохоронними органами та іншими центральними органами виконавчої влади України, а також із компетентними органами іноземних держав у боротьбі з економічною злочинністю. Забезпечує організацію та координацію в межах своєї компетенції роботи представників Національного центрального бюро Інтерполу у закордонних дипломатичних установах України та міжнародних організацій, обмін інформацією зі спецслужбами України з питань боротьби з економічною злочинністю. Надає інформаційно-аналітичну підтримку правоохоронним органам та іншим центральним органам виконавчої влади України».

Дані положення потребують законодавчої інституціоналізації не тільки з огляду на інтереси удосконалення механізмів державного управління захистом економіки України, вони є потенційно корисними для посилення інституційного захисту економіки ЄС. Справді, не можна заперечувати те, що основні зусилля Європейського Союзу зосереджені на боротьбі з економічними та фінансовими злочинами, які здатні до підриву економічного процвітання євросони. Більше того, погоджуємося з італійським вченим М. Каїнієло [151, с. 220], який справедливо зауважує, що протиправні дії, що створюють загрозу функціонуванню таких інституцій, як внутрішній ринок та його економіко-фінансові засади здаються такими серйозними, враховуючи те, як розвивався ЄС (а раніше Спільнота), як сприймається як потенційно руйнівний для всього наднаціонального організму ЄС, може зруйнувати соціальну безпеку і демократію, таким чином ставлячи під загрозу за однією концепцією основних цінностей Європейського Союзу.

У 2022 році виникла явна спільність колективної мети, коли всі держави-члени роблять свій внесок у допомогу Україні у захисті економіки, навіть якщо результати для кожної держави-члена здаються різними. Ця спільність цілей також вражається через різні наслідки, з якими кожна з них зіткнеться в результаті, коли стане особливо очевидно з точки зору узгоджених пакетів санкцій. Спільність цілей держав-членів була ще більш помітною у використанні ними EPF [220, с. 230]. Це фінансовий інструмент, який дозволяє фінансувати ЄС обладнання та інфраструктуру для збройних сил третіх країн, при цьому бюджетні внески, що надаються державами-членами, розраховуються на основі їхньої економіки.

Однак було б помилкою недооцінювати зобов'язання, які ЄС згодом прийняв для ефективної боротьби з тяжкими злочинами, особливо, що тут має значення, основні міжнародні злочини, а також установи, уповноважені притягувати до відповідальності осіб, які вчинили такі правопорушення. Фактично протягом принаймні двох десятиліть ЄС демонстрував явні ознаки на користь ефективної протидії як держав-членів, так і власних органів, проти серйозних форм транснаціональної економічної злочинності, включаючи злочинність, яка, безсумнівно, є найбільш серйозним проявом такого роду злочинів.

Приміром, за даними британських вчених [220, с. 221], у контексті захисту економіки України і ЄС відповідь ЄС на вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року підкреслює потенціал його системи зовнішньої політики для впровадження значущої колективної дипломатії. Він запровадив широкий спектр торгових, фінансових та індивідуальних санкцій проти названих осіб; реалізував різноманітні заходи макрофінансової та іншої фінансової підтримки, включаючи допомогу біженцям у межах та за кордоном України; і, особливо, ЄС надав пакет фінансової підтримки в розмірі 2,5 мільярда євро для прямої військової допомоги Україні за допомогою нещодавно створеного Європейського фонду миру (EPF). Окрім цих заходів, на неформальній зустрічі у Версалі в березні 2022 року лідери ЄС погодилися з необхідністю зменшити залежність Європи від російського газу та посилити її обороноздатність. Примітно, що вторгнення також спричинило

суттєвий перегляд майбутнього складу ЄС, і Україна зараз розпочала процес отримання статусу кандидата на членство (разом із Грузією та Молдовою).

Зазначені тенденції є ключовими для захисту економіки ЄС у процесі євроінтеграції України. Як і у випадку з країнами Західних Балкан, «основи» (верховенство права, незалежне судочинство, боротьба з корупцією, інституційна стабільність) будуть головними перешкодами для вступу, як і деолігархізація економіки.

Загалом, характеризуючи вищезазначені тенденції, науковці [221, с. 631] виділяють низку нових ознак боротьби з економічними злочинами, зокрема правозастосування боротьби з корупцією, як найпоширеніший тип ЄС та Україна:

- активний розвиток законодавчої бази в Україні та незначні зміни до ЄС – законодавство з упором в розвитку аналітичних систем;
- відбувається активний обмін практиками боротьби з економічною злочинністю між ЄС та Україною;
- боротьба з економічними злочинами в ЄС ґрунтується на укладенні двосторонніх договорів про співробітництво та угод про широке міжнародне співробітництво, однак, ЄС і європейське національне законодавство в цілому, як і раніше, вимагає більшої інтеграції, у тому числі з українським;
- транснаціональна економічна злочинність випереджає заходи протидії в країнах ЄС за рахунок корпоративного доступ до ресурсів та передових технологій;
- привласнення майна, корупція та хабарництво залишаються найпоширенішими видами економічної злочинності в Україні та країнах ЄС, проте в Україні рівень боротьби та розкриття корупційних злочинів перебуває на значно нижчому рівні. На відміну від України, боротьба з корупцією в країнах ЄС більш ефективна, але в країнах ЄС вона суттєво відрізняється і потребує більшої уваги з боку державних органів;
- покращення комунікації та співробітництва між установами для вирішити проблеми протидії економічним злочинам у ЄС та Україні;

- зростає обізнаність та довіра з боку світових правоохоронних органів в українських антикорупційних органах, що підтверджує інтегрованість правоохоронних структур у протидію інтеграції української корупції у міжнародну;
- велика кількість корупційних правопорушень та високий індекс сприйняття корупції у деяких країнах ЄС. В цілому, індекс сприйняття корупції зростає зі збільшенням кількості корупційних правопорушень;
- досвід розвинених країн світу свідчить про наявність чотирьох основних організаційних моделей розподілу повноважень між фіскальними та контролюючими органами боротьби з податковими злочинами, проте є держави, які використовують кілька основних організаційних моделей одночасно.

Варто зазначити, що серед інших центральних органів виконавчої влади найбільш щільну співпрацю має реалізувати утворений правоохоронний орган – Бюро економічної безпеки, який тільки розпочинає свою спільну з європейськими державами та інституціями діяльність. Загалом проведення спільних розслідувань, консультування з питань європейської інтеграції, обмін інформацією, співробітництво щодо інституційного розвитку, навчання та тренінги – результати домовленостей Бюро економічної безпеки України з компетентними органами Естонської Республіки та Республіки Польща [222]. Також БЕБ здійснює взаємодію з іншими країнами та Міжнародним валютним фондом тощо. Приміром, питання налагодження співпраці у сфері реалізації санкційної політики відповідно до компетенції БЕБ, проведення спільних розслідувань щодо виведення валютних цінностей та легалізації майна громадянами України за кордоном та інших економічних злочинів, що завдають збитків економіці України, стали предметом співпраці Бюро економічної безпеки України та Федеральної служби публічних фінансів Королівства Бельгії [223].

Окрім окремих двосторонніх угод і практик взаємодії, захист економіки в умовах євроінтеграції, що реалізовується БЕБ, має бути побудований на синхронізації національного законодавства із законодавством ЄС у частині дотримання прав і свобод людини і громадянина. У цьому контексті підтримуємо думку В.І. Шакуна [224, с. 132–133] про те, що під час оперативно-розшукової

діяльності та досудового розслідування працівники Бюро економічної безпеки України повинні керуватися не лише національним, а й міжнародним законодавством, у тому числі правовими позиціями ЄСПЛ. Зокрема, з метою недопущення повторних порушень прав і свобод людини в Україні законодавець повинен вносити зміни в чинний закон або приймає новий відповідно до правових позицій ЄСПЛ. Дотримання працівниками Бюро економічної безпеки України цих позицій, які викладені в рішеннях ЄСПЛ, є невід'ємною складовою забезпечення прав і свобод людини й громадянина в Україні. Однак, слід зауважити, що враховувати правові позиції ЄСПЛ необхідно лише в частині, що поліпшує становище особи, і заборонено застосувати практику ЄСПЛ у частині обвинувачення, що погіршує становище особи [225].

Отже, зважаючи на вищевикреслені закономірності і тенденції, удосконалення ефективності функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики має базуватися на інтегративних векторах управлінської політики. Такі вектори побудовані на тісній інтегративній взаємодії українських державних структур із наднаціональними європейськими структурами (ЖНА, CEPOL, EIGE, EMCDDA, EUAA, eu-LISA, Eurojust, Europol, FRA та Frontex тощо), з якими, із наведених вище матеріалах дослідження, вже здійснено налагодження взаємодії. Провідну роль у цих процесах відіграє новоутворений правоохоронний орган – Бюро економічної безпеки, який спирається у своїй інтеграційній діяльності здебільшого на двосторонні угоди між окремими країнами. Водночас потрібно зазначити, що подібний організаційно-правовий механізм не забезпечує належних результатів взаємодія правоохоронних і інших органів з європейськими структурами у захисті економіки, що виражається у наявних загрозах та деструктивному впливу на економіку України в умовах повномасштабної війни. Потрібно зазначити, що інституціоналізація удосконалення ефективності функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики потребує насамперед удосконалення законодавчих основ даних суспільних відносин, котрі

стануть подальшим каркасом розвитку механізмів державного управління у досліджуваній сфері.

3.3. Напрями підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки

Зарубіжний досвід та міжнародне співробітництво українських центральних органів виконавчої влади і правоохоронних органів засвідчують потребу консолідації ефективних моделей захисту економіки у вітчизняній системі державного управління.

З урахуванням зарубіжного і міжнародного досвіду, враховуючи викладене у підрозділі 3.1. та погоджуючись із вченими [226, с. 177] у тому, що в країнах з високим рівнем розвитку економіки, оцінювання рівня економічної безпеки держави не проводиться, зокрема не використовуються індикатори економічної безпеки та їх порогові значення, натомість рівень економічної безпеки визначається за показником ВВП на душу населення. Зокрема у державах-членах ЄС, США, Японії, де система забезпечення захисту економіки держави передбачає упередження загроз, зокрема зовнішніх, які визнаються пріоритетними, оскільки негативний вплив від них значно більший ніж від внутрішніх загроз. У зазначених країнах внутрішні загрози нівелюються в зв'язку з тим, що фундаментом економічної безпеки цих країн є сильна національна економіка, здатна через ринкові механізми, а також державні інституції, механізми та важелі протистояти негативному впливу змінам ринкової кон'юнктури. Особливості забезпечення захисту економіки держав-членів ЄС полягають в усуненні системних загроз та упередженні потенційних через підвищення макроекономічної стабілізації й підтримки внутрішньої та зовнішньої стабільності, прискорення структурних реформ в економіці, залучення іноземних інвестицій та підтримці малого і середнього бізнесу. Все це вимагає ефективного організаційно-правового забезпечення функціонування відповідних механізмів державного управління.

Інтеграція таких механізмів державного управління реалізується у рамках Хартії про особливе партнерство НАТО – Україна передбачено утворення Комісії НАТО – Україна для консультацій між членами НАТО і Україною з питань безпеки, що становлять обопільний інтерес. Комісія НАТО – Україна є постійно діючим координаційним органом, утвореним для забезпечення узгоджених дій органів виконавчої влади у сфері безпеки, зокрема економічної безпеки. Ключовими завданнями Комісії у сфері економічної безпеки є підготовка пропозицій Кабінету Міністрів України, у випадках, передбачених законодавством України, для прийняття рішень з питань застосування заходів щодо запобігання загрозам економіці держави на підставі досвіду країн НАТО у подоланні негативних чинників, спричинених різними загрозами. Погоджуємося з думкою О. Ортинського [227] у тому, що в умовах інтеграції України і Європейського Союзу аналіз чинної нормативно-правової бази свідчить про підвищення ролі міжнародно-правових актів у забезпеченні економічної безпеки, оскільки зростає роль взаємодії держав у економічній сфері, приймаються узгоджені акти, спрямовані на посилення співпраці в названій сфері.

Дані трансформаційні явища зумовлені, насамперед, тими чинниками, що війна РФ проти України спричинить значні зрушення у світовій економіці, змінюючи ланцюги постачання низки сировинних товарів і продовольства, спричиняючи коливання цін на світових ринках і зниження темпів економічного зростання, тощо. Що стосується України, то за свідченням дослідників [228, с. 50], національна економіка вже зазнала і зазнає значних втрат у результаті війни. Можна сподіватися, що частково ці втрати буде компенсовано за рахунок міжнародної допомоги та репарацій, отриманих від РФ за відповідними рішеннями Міжнародного суду ООН. Проте процес відновлення економічного і людського розвитку України буде вочевидь складним і тривалим, що підтверджується світовим історичним досвідом.

У цьому контексті необхідно врахувати той факт, що актуальні загрози економічній безпеці України мають як сучасний військовий, і структурний характер. Військові руйнування, атаки Росії на об'єкти інфраструктури, окупація

частини української території, бюджетну кризу та ін. виклики оголили вже відомі проблеми у функціонуванні української економіки. До економічної безпеки також відносяться рецесія через наслідки пандемії COVID-19, проблеми з оновленням матеріально-технічної бази виробництва, корупція, екологічні проблеми. Всі вони тільки посилюються під час російської агресії, але державний механізм витримав удар, хоч і за рахунок зростання боргу та фінансової ін'єкції від західних країн-партнерів [229, с. 255]. Надалі для відновлення економічного розвитку та безпеки в Україні важливо зберегти сільськогосподарське виробництво (продовольча безпека, експорт та внутрішнє споживання), сформувані конкретні акценти у розвитку важкої промисловості (насамперед створення військових замовлень, здатних забезпечити виробництво потужностей з відповідним навантаженням), провести реформу законодавчого забезпечення захисту економіки у рамках збалансованого функціонування державних інституцій.

Наразі у науковому середовищі присутні різноманітні підходи щодо формування напрямів трансформації законодавчих основ щодо підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки. Приміром, Д. Кошиков пропонує комплексний підхід удосконалення організаційно-правових основ механізму державного управління захистом економіки. Вчений зазначає, що процеси формування державної політики про економічну безпеку України вимагають суттєвого поліпшення та оптимізації щодо як нормативно-правової бази створення та розвитку системи економічної безпеки, так і питання захисту економіки у межах компетенції центральних органів виконавчої влади, відповідальних за реалізацію політики економічної безпеки в окремих галузях суспільно-політичного життя [230].

Подібний підхід підтверджується згадуваним у підрозділі 3.1. французьким досвідом, коли питання соціально-економічної безпеки бізнесу тісно пов'язані з законодавчим забезпеченням ринкових умов господарювання. Наприкінці 90-х років уряд Франції затвердив серію нормативно-правових актів щодо покращення соціально-економічного стану безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. Це було вкрай необхідним у зв'язку із інтеграцією Франції до Європейського Союзу.

Соціально-економічна безпека у Франції наприкінці ХХ століття регулювалась в трьох напрямках [6, с. 175]:

- законом було визначено захист майна підприємців та їх інтелектуальної власності, а також захист систем інформації та управління, які належать підприємствам, тобто захист всіх активів підприємств;
- наступним кроком стало впровадження постійного моніторингу конкурентів на внутрішньому та зовнішньому ринках та визначення основних критеріїв, за якими підприємці поступаються конкурентам;
- останнім кроком було врегулювання кризових явищ з двох боків – державою та фахівцями підприємств. Особлив увагу відводили пошуку та своєчасному уникненню загроз, що виникали внаслідок неефективних управлінських рішень через відсутність необхідної інформації, потрібної для керівництва підприємством [231, с. 30].

Безперечно, варто підтримати ідею С.С. Бандурки [6, с. 177] про те, що найефективнішими засобами забезпечення економічної безпеки підприємців є: по-перше, ефективна нормативно-правова база в цій області; по-друге, досконалі, високотехнологічні засоби виробництва та умови праці, а також застосування інноваційних технологій для підвищення власної конкурентоспроможності; по-третє, вироблення державної стратегії по усуненню адміністративними засобами можливих загроз (економічних, екологічних, військових, техногенних тощо). Вбачається доцільним проведення удосконалення умов підприємництва на двох рівнях – макро- та мікрорівнях. На першому треба застосовувати саме ту правову базу, яка б вдало забезпечувала безпеку осіб-підприємців, а також сприяла б їх ефективній координації. На другому рівні треба завжди вдосконалювати виробничі та науково-технічні засоби виробництва, зацікавити осіб своєю продукцією та постійно слідкувати за виникненням можливих загроз та потенційних небезпек.

Водночас захист економіки не повинен забезпечуватись одним органом, але він має підтримуватись всією системою органів державної влади, у чому мають бути задіяними всі галузі, та структури економіки. Регулюючий вплив держави має бути спрямований на поступове зниження впливу держави на економіку (як

можливості та створені умови для створення щодо незалежної системи захисту від економічних потрясінь.

Існує вірна точка зору [232] про те, що на законодавчому рівні до сьогодні існує низка суперечностей та невідповідностей між нормативно-правовими актами, які регулюють економічні питання держави. Розвиток соціально-економічної ситуації у державі свідчить, що необхідний комплексний підхід до забезпечення економічної безпеки. Зокрема напрацювання комплексу заходів, які б дозволили завчасно виявляти та ліквідувати загрози економічній безпеці, в такий спосіб створюючи умови для ефективного та динамічного розвитку економіки. Особливо актуальним таке упередження загроз є в умовах повномасштабного російського воєнного вторгнення та нових геополітичних умов загалом.

Водночас контекст удосконалення законодавчих основ щодо підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки може включати у себе покращення положення Закону України «Про національну безпеку України» у частині визначення захисту економіки як окремого компонента національної безпеки, законодавчого закріплення національних інтересів у сфері економічної безпеки, суб'єктів, які їх забезпечують тощо. Також доцільним може бути внесення змін до Стратегії національної безпеки України, які мають зосередженість на питаннях комплексної економічної безпеки держави; удосконалення положень Стратегії кібербезпеки України щодо забезпечення інформаційної безпеки державних адміністраторів у економічному секторі; запровадження стратегічного планування захисту економіки за рахунок ухвалення окремого документа – Стратегії економічного захисту України, що може складатися з окремих елементів, приміром фінансова, промислова, макроекономічна, інвестиційна, зовнішньоекономічна та людська безпека. Варто звернути увагу і на проект Закону України «Про господарську безпеку України», на чому і наголошує Д. Кошиков [231], а також ухвалити Нову стратегію сталого розвитку України з урахуванням наслідків війни, передбачити систему коригування показників досягнення ключових цілей (параметрів). У стратегічних документах доцільно окремо виділити критерії та показники економічної безпеки як складової частини

національної безпеки, не обмежуючись обороною та військової справі, а також включити критерії та показники, визначені резолюцією ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [233].

Вчені також наголошують на тому, що вимагає змін і Закон України «Про основи державної регіональної політики», зокрема у контексті визначення пріоритету регіональної економічної безпеки як складової державної політики на мезорівні [234, с. 56]. Крім того, положення законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні» потрібно привести у відповідність із Законами «Про зовнішньоекономічну діяльність» та «Про прикордонне співробітництво» щодо виконання зовнішньоекономічних функцій та функцій органу прикордонного співробітництва. Важливо розуміти той факт, що дані напрями удосконалення законодавства не можуть бути реалізованими без урахування особливостей процесів децентралізації та головне – умов воєнного стану.

У науковому середовищі існує дискусія щодо формування стратегічних основ трансформації законодавчих основ щодо підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки. Деякі вчені вважають, що дані заходи мають будуватися на ухваленні цілого пакету законодавчих актів, які зможуть забезпечити стійкість законності у таких сферах, як фінансова, промислова, макроекономічна, інвестиційна, зовнішньоекономічна та соціальна безпека.

Фінансова безпека у системі державного управління у сфері захисту економіки є фундаментальною основою економічно ефективної держави, яка відповідає за довгострокову політику фінансової стабілізації та економічного зростання. Згідно з прогнозами експертів [235, с. 73], розвиток України в найближче десятиліття проходитиме вкрай складно, не тільки з урахуванням війни, складних міжнародних відносин та в умовах жорсткої конкуренції на фінансових ринках. Необхідність консолідації економічних та фінансових інтересів як на макро-, так і на мікрорівнях є неодмінною умовою подальших реформ фінансового сектора та забезпечення збалансованого розвитку національної економіки загалом.

Для реалізації цього необхідно намітити ключові напрямки функціонування фінансової політики та визначити стратегічні пріоритети для зміцнення фінансової безпеки України в сучасних воєнних і у подальшому у поствоєнних умовах.

Приміром, П. Пилипишин, С. Ганущин [237, с. 519] та інші вчені підтримують ідею регулювання фінансової безпеки держави за допомогою нового Закону України "Про основи фінансової безпеки України". Він повинен включати чітко визначені підходи до формування системи державної фінансової безпеки, механізм його функціонування, повноваження та схему взаємодії суб'єктів фінансової безпеки України.

Є інший підхід [236, с. 520], у рамках якого вирішення проблем фінансової стійкості пропонується вирішити шляхом розвитку єдиної державної стратегії фінансово-економічної безпеки, а також внесення змін до чинних нормативно-правових актів для подолання існуючих прогалин та колізій, а також узгодження цих політик документами зі стратегічними напрямками соціально-економічного розвитку економіки та її основними сферами. Частково це може бути забезпечено зміною та деталізацією Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року.

Слід також звернути увагу на той факт, що важливою складовою механізму фінансового захисту економіки є бюджетна стійкість та властивість бюджету гнучко забезпечувати безпекові заходи. Системоутворюючим елементом бюджетної безпеки в державі є державний бюджет, що є багатоаспектним поняттям. Бюджет як інструмент державної політики відіграє ключову роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та реалізації її національних інтересів, зокрема обсяг та структура доходної та видаткової частин бюджету впливають на функціонування усі галузі економіки. Саме тому у вищезазгачених концептуальних документах основними цільовими стратегічними пріоритетами при формуванні напрямів забезпечення бюджетної безпеки України мають бути визначені такі [238, с. 2290]: забезпечення інтересів національної безпеки та реалізація національних економічних інтересів; забезпечення кредитоспроможності, фінансової стійкості та збалансованості бюджетної системи

України; зниження залежності від державного боргу; ефективне виконання доходної та видаткової частин консолідованого та державного бюджету та державних зобов'язань; стимулювання розвитку бюджетоутворюючих галузей та стратегічно важливих підприємств.

У цьому контексті потрібно зазначити, що друга стратегічна складова трансформаційного механізму захисту економіки – промислова безпека, є одним з найважливіших елементів забезпечення захисту економіки не тільки України, але і європейського простору в цілому. У цьому напрямі Україна під час активної фази оборони проти російської воєнної агресії здійснила низку інтеграційних заходів, серед яких головне місце відводимо Конвенції ЄЕК ООН [239] про транскордонну дію промислових аварій яка набула чинності для України 4 жовтня 2022 р., чому передувало ухвалення відповідного законодавства в Україні. Конвенція ЄЕК ООН про транскордонний вплив промислових аварій була прийнята у 1992 р. і набула чинності у 2000 р. З того часу країни загальноєвропейського регіону, включаючи Сторони та країни-бенефіціари Програми допомоги та співробітництва, співпрацюють у сприянні його реалізації. Сьогодні Конвенція налічує 41 Сторону. Країни Східної та Південно-Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії отримали відчутну користь з діяльності в рамках програм.

Державний механізм забезпечення даного сегменту промислової безпеки базується на функціонуванні Державної служби України з надзвичайних ситуацій МВС, яка у тісній співпраці з місцевою владою, військовим командуванням, міськими та районними аварійними службами вживала заходів для забезпечення безпеки та пом'якшення наслідків аварій, спричинених російськими бомбардуваннями об'єктів, які містять небезпечні речовини (наприклад, нафтові термінали, сховища аміачної селітри та склади для зберігання хімікатів та агрохімікатів), зокрема щодо спеціальних вибухових уражень таких об'єктів.

Приєднання до вищезазначеної Конвенції є кульмінацією багаторічної роботи в галузі промислової безпеки, яка вважається надзвичайно важливою з огляду на високий рівень індустріалізації України, розвинену хімічну промисловість та багаті мінеральні ресурси. Будучи бенефіціаром Програми

допомоги та співробітництва в рамках Конвенції з 2004 року [238], Україна бере активну участь у низці заходів та проєктів, спрямованих на зміцнення потенціалу країни у сфері безпечного управління небезпечними видами діяльності. Зокрема, Україна реалізувала проєкт ЄЕК ООН з дельти Дунаю (2010-2015 рр.), який дозволив зміцнити співпрацю з Республікою Молдова та Румунією шляхом удосконалення та гармонізації механізмів та підходів до управління небезпеками та кризами. Крім того, Україна посилила безпеку сховищ, багато з яких є серйозною проблемою з точки зору безпеки, за підтримки Агентства з охорони навколишнього середовища Німеччини під егідою Конвенції, зокрема шляхом підтримки розробки та тестування відповідної методології контрольних переліків (2013-2015 рр.).

Водночас слід зазначити, що наведені вище складові механізму державного управління трансформацією захисту економіки у рамках промислової безпеки потребують доповнень у контексті визначення положень щодо гарантій промислової безпеки у частині виробництва промислових продуктів. Такий елемент механізму також виражений і в Угоді про Асоціацію між ЄС і Україною, зокрема у статті 361 [239] зазначається, що «...співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у таких сферах:... g) промислове забруднення і промислові загрози...», даних питань також стосуються глави 10 та 11 Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною.

Відтак дані та інші положення міжнародних актів створюють для України зобов'язання щодо забезпечення своєї частини заходів, як нормативно-правового, так і інституційного характеру. У таких умовах, на наше переконання, напрями трансформації законодавчих основ щодо підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки мають бути виражені у комплексному нормативно-правовому акті: «Стратегії економічної безпеки України в умовах європейської інтеграції». Потреба даного документа зумовлена трансформаційними факторами, котрі впливають на ефективність системи

державного управління у сфері захисту економіки під час воєнного стану, в умовах міжнародних зобов'язань та в умовах інтенсифікації євроатлантичних інтеграційних процесів України, що у 2022 році позначилося набуттям статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Насамперед, доцільно зауважити, що наразі чинна Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року у значній мірі втратила свою актуальність за умов повномасштабного російського вторгнення, зважаючи на той факт, що у даній стратегії містяться положення про «... виклики, пов'язані із збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією частини території України», які значно змінилися після 24 лютого 2022 року [240, с. 28].

У чинній Стратегії містяться розділи і підрозділи, які визначають види загроз у рамках оцінки стану економічної безпеки та сформульовані завдання щодо подолання цих загроз. Водночас потрібно зазначити, що даним завданням не вистачає кореспонденції з інституційним забезпеченням їх реалізації, термінів реалізації (існують загальні часові рамки до 2025 року) та заходів контролю над забезпеченням реалізації. Окрім цього, Стратегія полишена таких елементів, як оцінювання, контроль та постійне оновлення плану у разі зміни обставин за формування нових умов.

Трансформація даного стратегічного документа потребує застосування перевірених практичним досвідом і узагальнених напрямів, представлених у класичних школах державного управління. Приміром, найбільш комплексні підходи стратегічного планування сформовані під впливом Гарвардської політичної моделі. Дана модель мала значний вплив на популярні процеси загального стратегічного планування у державному секторі. Завдання моделі – пошук найкращої відповідності між структурою та її середовищем. Це досягається шляхом аналізу сильних, слабких сторін, можливостей та загроз основного структурного підрозділу, а також через цінності вищого керівництва та соціальні зобов'язання структури / органу. Планування та реалізація є відокремленими на концептуальному та практичному рівні. Передбачається, що за розробку та реалізацію стратегії відповідає вище керівництво [241, с. 35]. У цьому контексті

потреба закріплення відповідних центральних органів виконавчої влади за кожним рішенням щодо подолання загроз економічній безпеці є очевидною, що також має супроводжуватися встановленням відповідних термінів у тих випадках, де досягнення результатів супроводжується етапністю і терміновістю заходів [252].

Виходячи з вищенаведеного, слід зазначити, що підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки повинні включати у себе наступні стратегічні положення, зокрема: 1) аналіз і оцінка загроз економіці в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови; 2) напрями подолання загроз економіці; 3) інституційно-ресурсне забезпечення напрямів подолання загроз економіці; 4) контролінг реалізації стратегічних завдань з подолання загроз економіці; 5) удосконалення законодавства щодо захисту економіки; 6) виконання міжнародних зобов'язань щодо трансформації державного управління у сфері захисту економіки.

Висновки до Розділу 3.

Дослідження перспективних напрямів удосконалення організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки надало можливість сформулювати висновки і пропозиції, основні з яких наводяться нижче.

По-перше, вивчення зарубіжного досвіду організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки надає підстави констатувати, що у значній кількості країн захист економіки здійснюється окремим спеціалізованим центральним органом виконавчої влади, котрий забезпечує реалізацію стратегічних напрямів економічної безпеки, які здебільшого є частиною загальнонаціональної безпекової стратегії. Вважаємо такий підхід достатньо виправданим з урахуванням українського безпекового досвіду, зокрема в умовах широкомасштабної російської воєнної агресії.

Узагальнення зарубіжного досвіду надає підстави зазначити, що спільним важливим прикладом для українського інституційно-трансформаційного підходу є наявність у багатьох держав кореспонденції економіко-безпекового законодавства з функціонуванням спеціалізованих органів влади, водночас окремо доцільно звернути увагу на процедурні фінансово-контрольні механізми, що функціонують у Великобританії. Інтегроване поєднання цих елементів у моделі в Україні може забезпечити ефективне функціонування організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки.

По-друге, удосконалення ефективності функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики повинно ґрунтуватися на інтегрованих основах взаємодії центральних органів виконавчої влади і правоохоронних структур зі спеціалізованими органами з захисту економіки ЄС. Інтегрована взаємодія повинна здійснюватися у напрямку синхронізації нормативно-правової бази та організаційно-функціональних основ. Дослідження дають підстави стверджувати, що подібне співробітництво вже формується, водночас українська інституційна модель захисту економіки відводить головну роль правоохоронним органам, зокрема Бюро економічної безпеки, яке здебільшого обмежилося переважно двосторонньою співпрацею з окремими державами.

У процесі дослідження встановлено, що для удосконалення системної взаємодії українських органів влади потребує системного удосконалення інституційне законодавство у даній сфері суспільних відносин з урахуванням особливостей воєнного стану в Україні у контексті встановлення безпекового співробітництва із наднаціональними європейськими структурами, зокрема з такими, як JHA, CEPOL, EIGE, EMCDDA, EUAA, eu-LISA, Eurojust, Europol, FRA, Frontex та інших.

По-третє, напрями підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки мають базуватися на основі оновленої Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, котра має першочергово

враховувати два основні фактори – широкомасштабне російське воєнне вторгнення та інтенсифікація євроінтеграційних процесів України.

Матеріали проведеного дослідження надали можливість сформулювати головні структурні компоненти стратегічних напрямів, до яких віднесено аналіз і оцінку загроз економіці в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови, напрями подолання загроз економіці, інституційно-ресурсне забезпечення напрямів подолання загроз економіці, контролінг реалізації стратегічних завдань з подолання загроз економіці, удосконалення законодавства щодо захисту економіки, виконання міжнародних зобов'язань щодо трансформації державного управління у сфері захисту економіки. Синхронізації зі стратегічними напрямами потребують інші галузеві законодавчі акти.

Окремим напрямом удосконалення системи державного управління у даній сфері запропоновано синхронізацію стратегічних напрямів із функціональними механізмами центральних органів виконавчої влади і правоохоронних органів.

ВИСНОВКИ

Дослідження особливостей організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки уможливили виявлення основних закономірностей, узагальнення висновків і формулювання рекомендацій, основні з яких наведено нижче.

1. Результатом аналізу генези системи державного управління у сфері захисту економіки стало виокремлення семи періодів його розвитку на різних етапах державотворення. Перший – період княжої доби, який характеризується політикою воєнно-політичного захисту прав і привілеїв, що були закріплені у міжнародних договорах, насамперед, з Візантією та іншими середньовічними державами. Другий – козацький період Гетьманщини, основною особливістю якого визнано тенденцію трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки, яка була виражена організаційно-правовим механізмом державних гарантій приватної власності, козацьких торговельних преференцій, а також іншими адміністративними елементами. Встановлено, що дані національні особливості державно-управлінського механізму захисту економіки було втрачено внаслідок руйнування української державності, подальшого входження українських земель у склад іноземних держав. Третій період XIX – початку XX століття характеризується широким кооперативним рухом, метою якого був спільний громадський захист економічних інтересів в умовах імперського законодавства, що здійснювалося зусиллями самоорганізації українського населення. Четвертий – період національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. характеризувався державно-управлінським механізмом захисту економіки українських урядів ЗУНР, УНР, Гетьманату та Директорії, які реалізовували централізовану політику в економіці, чого вимагав воєнний стан. Централізація та управлінська структуризація економіки поєднувалася з наданням преференційних умов для розвитку прибутковості підприємств. Постійна зміна урядів і воєнні вторгнення більшовицької Росії призводили до неможливості концентрації економічних ресурсів, проведення політики захисту національної економіки, що є важливим прикладом і ґрунтом акцентованих досліджень перспектив захисту

економіки у сучасній російсько-українській війні. П'ятий – період окупації України іноземними державами, що характеризується розгортанням репресій проти українського населення за спроби перманентного захисту власних економічних прав (голодомори в СРСР та «пацифікації» в Другій Речі Посполитій). Шостий період представлений державною монополією окупаційного режиму СРСР в умовах суворого кримінально-правового контролю над економічним соціалістичним ладом та кримінальним переслідуванням будь-яких економічних ініціатив, не пов'язаних з економічними експериментами. Сьомий період представлений сучасним розвитком системи державного управління у сфері захисту економіки в часи відновлення незалежності України, коли трансформація форм і методів державного управління у цій сфері стала важливим вектором державної політики, що потребує перегляду в умовах широкомасштабної російської агресії та введенням воєнного стану.

2. Стан наукової розробки проблеми державного управління у сфері захисту економіки представлений трьома основними науковими течіями: 1) дослідження цієї сфери крізь призму вимірювання економічних індикаторів у контексті рівнів соціально-економічної сталості; 2) дослідження, що узагальнюють напрями в означеній сфері крізь призму збалансованого функціонування органів державної влади, завданням яких є забезпечення захисту економіки в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз; 3) дослідження, пов'язані з інституціоналізацією різноманітних наукових сфер пізнання, представлені складовими функціонування системи захисту економіки, з урахуванням повномасштабного російського воєнного вторгнення та інтенсифікацією євроінтеграційних процесів.

3. Особливості теоретико-методологічних засад дослідження системи державного управління у сфері захисту економіки демонструють детермінанти концептуалізації проблеми, що представлені уточненими і переосмисленими поняттями і категоріями, які мають ключове системоутворююче значення для означеної проблематики. Методологічні основи дослідження державного управління у сфері захисту економіки виокремлені з'ясуванням сутності економічної безпеки як стану захищеності економіки серед базових елементів

національної безпеки в умовах повномасштабного воєнного вторгнення. Методологічний вектор дослідження представлений обґрунтуванням твердження про безальтернативність євроінтеграційної складової системи захисту національної економіки в умовах тотального її нищення наступальними діями російських збройних сил. Методологія засвідчила факт міждисциплінарності наукових принципів і методів, котрі надали можливість дослідити ступінь економічного суверенітету як в історичному розрізі, так і в сучасних умовах трансформації механізмів державного управління, спрямованої на євроінтеграційну інтенсифікацію.

4. Дослідження складових елементів функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки надало можливість виокремити наступні функціональні елементи: системоутворююча функція, регуляторна політика, моніторингово-прогностична функція, стимулююча і охоронна функції. Доведено, що охарактеризована сукупність функціональних елементів покликана забезпечити збалансованість механізму державного управління за рахунок взаємопідтримуючого ефекту у контексті сукупності державно-управлінських заходів у процесі забезпечення економічної безпеки та конкурентоспроможності національної економіки в умовах широкомасштабного російського воєнного вторгнення.

5. Характеристика конструктивних елементів адаптивного потенціалу інституційного механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції надає можливість виокремити інституційну сукупність органів державної влади та інших суб'єктів суспільних відносин. Головним функціональним призначенням інституційної державно-управлінської сукупності повинно стати забезпечення балансу національних економічних інтересів у процесі адаптації національної економіки в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів. У роботі стверджується про те, що охарактеризований адаптивний потенціал може стати основою відповідної управлінської стратегії і тактики. Головним її завданням є подолання асиметрії економічного потенціалу в середовищі системних загроз економічній безпеці у

євроінтеграційних процесах. Цей результат може бути досягнутий за рахунок застосування методів прогнозування та проектування у процесі розвитку економічної дипломатії і нових економічних взаємозв'язків.

6. Аналіз правового механізму функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки надав можливість виділити дві складових: міжнародно-правову і національно-правову. Міжнародно-правовий контент даного механізму наповнений інституціалізованими міжнародно-правовими актами і договорами (Угода про Асоціацію України і країн ЄС, Угода про СОТ та ін.), що забезпечують міжнародний баланс економічних інтересів держав-учасників. Сукупність цих документів є нормативно-інституційною основою забезпечення захисту міжнародної економіки, яка у охоплює національні економіки та забезпечує синергетичний захисний ефект. Інша складова, національне законодавство – представлена ієрархізованою системою законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, котрі врегульовують особливості суспільних відносин щодо забезпечення захисту економіки, здебільшого, в умовах економічних загроз шляхом зменшення їх впливу на національну економіку. У дисертації доведено, що необхідність перегляду архітектури законодавчого забезпечення державно-управлінського механізму у сфері захисту економіки зумовлена широкомасштабним російським вторгненням в Україну та тотальним знищенням економічних ресурсів. Означені чинники призвели до перегляду концептуальних стратегічних засад в досліджуваній сфері з урахуванням стратегії інтенсифікації євроінтеграційних процесів та інтеграції у загальноєвропейську економічну безпекову площину, що уможливить створення інтегрованого захисного механізму.

7. Вивчення зарубіжного досвіду організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки надало можливості резюмувати, що у розвинених країнах реалізація політики забезпечення захисту економіки покладена на спеціалізовані центральні органи виконавчої влади. Ці державні інституції реалізують стратегічні елементи захисту економіки і доведення стану економічної безпеки країни до високих показників, що

передбачено положеннями загальнонаціональної безпекової стратегії. Дослідження надають підстави стверджувати, що цей ефект у розвинених країнах досягнутий за рахунок наявності у багатьох з них взаємоінтеграції економіко-безпекового законодавства з функціонуванням спеціалізованих органів виконавчої влади. Серед інших країн, досвід яких варто взяти до уваги в інтегрованому контексті, акцентовано, що в умовах сучасних загроз економіці України одним із важливих прикладів її захисту є процедурний та фінансово-контрольний механізми, запроваджені законодавством Великобританії. Резюмовано, що інтегроване застосування британського досвіду з узагальненим підходом зарубіжних моделей, вираженим у кореспонденції законодавчо-інституційних елементів, може дозволити підвищити ефективність функціонування організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки в євроінтеграційних умовах.

8. Визначення перспектив удосконалення ефективності функціонування центральних органів виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики здійснюється на основі інтеграції векторів взаємодії центральних органів виконавчої влади і правоохоронних структур зі спеціалізованими органами з захисту економіки у Європейському Союзі. Підвалинами такої взаємодії визначено синхронізацію нормативно-правової бази та організаційно-функціональних основ. У дисертації підкреслено, що на даному етапі інтеграції українські центральні органи виконавчої влади і правоохоронні органи недостатньо залучені до процесів інтеграції з європейськими наднаціональними структурами у сфері захисту економіки. Вітчизняна практика, здебільшого, обмежується укладенням двосторонніх міжвідомчих угод із аналогічними європейськими інституціями. Вважаємо, що для формування і реалізації спільної політики по захисту економіки цього недостатньо. Доведено, що підвищення ефективності досліджуваних процесів є взаємозалежним від системного вдосконалення інституційного законодавства з урахуванням особливостей воєнного стану в Україні.

9. Формулювання напрямів трансформації законодавчих основ щодо підвищення ефективності системи державного управління у сфері захисту економіки базується на головній тезі про те, що винятково інтеграція українських безпекових інституцій у загальноєвропейську систему захисту економіки гарантуватиме її ефективний захист в умовах широкомасштабної російської агресії та повоєнного періоду відновлення. У дисертації представлені пропозиції щодо досліджуваної трансформації шляхом перегляду положень Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, у процесі якого необхідно забезпечити врахування двох організаційно-управлінських чинників: широкомасштабне російське воєнне вторгнення та інтенсифікація євроінтеграційних процесів України. З метою вдосконалення досліджуваних трансформаційних процесів запропоновано основні структурні компоненти стратегічних напрямів, внести зміни у положення інших галузевих законодавчих актів з урахуванням ефективних інституційно-правових моделей зарубіжних країн. Важливим чинником удосконалення системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційних процесів запропоновано вектори синхронізації стратегічних напрямів із функціональними механізмами центральних органів виконавчої влади та правоохоронних органів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чорна К.П. Традиції державного управління у Київській Русі. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1239> (дата звернення: 16.10.2021).
2. Кудін С.В., Шевченко А.Є., Настюк А.А. Становлення та розвиток князівської влади в Київській Русі в IX – на початку XII ст. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ». 2020. 468 с.
3. Владимир О.М. Вплив історико-політичних, соціо-психологічних та ментальних особливостей на розвиток національної економіки України. *Галицький економічний вісник*. 2017. Том 53. № 2. С. 138–150.
4. Мартинюк О.В. Становлення та розвиток торгового права у Київській Русі. *Правничий часопис Донецького університету*. 2017. № 1-2. С. 64–72.
5. Настюк А.А. Роль князівської влади у процесі державотворення Київської Русі в IX – на початку XII ст.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2015. 221 с.
6. Бандурка С.С. Правове забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності: досвід окремих країн та можливості його використання в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. № 3. С. 172–178.
7. Грушевський М.С. Історія України – Руси: в 11 т., 12 кн. Т. V: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII в. Київ: Наук. думка. 1994. 704 с.
8. Небрат В.В. Зародження та розвиток фінансів як інститутів української державності в контексті політичного та економічного протистояння XVI–XVIII ст. *Український соціум*. 2012. № 1(40). С. 115–126.
9. Пак Н.Т. Фінансова система України часів козацької держави (1648-1657). *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 28(1). С. 133–140.
10. Медвідь Л.А. Економічні погляди Богдана Хмельницького та започаткування економічної освіти в Україні з козацької доби. *Наукові записки:*

- науковевидання. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.* 2004. Т. 33. С. 12–16.
11. Липинський В. Україна на переломі 1657-1659: Замітки до історії Українського державного будівництва в XVII ст. Репринт, вид- К.: Дніпро. 1997 304 с.
  12. Щербак В.О. Українське козацтво XVI-XVIII ст. у вітчизняній історії. *Наукові записки. Історичні науки.* 2004. Том 27. С. 28–34.
  13. Кононенко В. Вплив економіки Гетьманщини на політичну свідомість української ранньомодерної еліти (90-і рр. XVII - 60-і рр. XVIII ст.). *Сіверянський літопис.* 2009. № 4. С. 15–23.
  14. Оліяничук А.М. Соціальний статус козацтва Лівобережжя України в першій половині XIX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2014. Вип. 41. С. 67–71.
  15. Орлик В.М. Козацтво Лівобережної України у фінансовій політиці Російської імперії в кінці XVIII – середині XIX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2009. № 16. С. 83–97.
  16. Голубка М.М. Теоретико-методологічні засади фінансово-економічної та кооперативної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX століття): історико-економічний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки».* 2016. Ч. 1. Вип. 17. С. 9–11.
  17. Боднарчук Т.Л. Історико-економічний огляд зовнішньої торгівлі західноукраїнських земель (XIX – початок XX ст.) *Економіка і суспільство.* 2018. Вип. 15. С. 3–10.
  18. Бойко І. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії на Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2013. Вип. 57. С. 88–96.
  19. Кишакевич Л.Ю. Кооперативний рух на західноукраїнських землях в кінці XIX – на початку XX століття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 65–71.

20. Сливка С.С. Фінансово-економічне становище західноукраїнських земель у роки Першої світової війни: історико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С 72–80.
21. Тимченко Р. Державне будівництво та політико-економічні перетворення ЗУНР (листопад 1918–червень 1919 рр.). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917 - 1921 рр.* 2011. № 6. С. 111–144.
22. Сливка С.С. Правовий механізм реалізації земельної реформи у Західноукраїнській Народній Республіці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 2. С. 24–31.
23. Тимченко Р. Соціально-економічна політика ЗУНР (ЗОУНР). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917 - 1921 рр.* 2012. № 8. С. 164–175.
24. Бевз Т. Соціально-економічні трансформації у добу Центральної Ради. *Наукові записки*. 2008. Вип. 39. С. 91–108.
25. Терещенко Ю. Соціально-економічна політика урядів УНР Центральної доби Ради. *Студії з історії Української революції 1917–1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирого*. 2011. С. 21–36.
26. Гаврилюк О. Українська революція 1917–1921 рр.: економічний вимір. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. 2018. № 6. С. 41–46.
27. Воронько Л.О. Українське державотворення в добу Гетьманату 1918 року: роль та значущість діяльності П.Скоропадського. *Державне управління: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 3–20.
28. Злупко С.М. Економічна історія України: навч. посіб. Київ: Знання. 2006. 367 с.
29. Малюта О. Фінансово-економічна діяльність другої Української Народної Республіки. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2018–2019. Вип. 19–20. С. 194–210.

30. Виздрик В.С. Соціально-економічні наслідки польської аграрної політики в Галичині у міжвоєнний період. *Видавництво Львівської Політехніки*. 2014. № 809. С. 73–79.
31. Жуковський Є.О. Соціально-правові наслідки реалізації політики «осадництва» у Західній Україні у першій половині ХХ століття. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. С. 93–97.
32. Резнік О.М. Історико-правовий аналіз діяльності правоохоронних органів України із забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 154–157.
33. Кругляк А.М. Приватизація як спосіб виведення економіки з кризового стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 1. С. 38–41.
34. Мельник А.О. Світові економічні кризи в економіці України та їх наслідки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 108–113.
35. Тоцький С.В. Функції державного регулювання економічної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 18. С. 157–160.
36. Майстро Р.Г. Напрями вдосконалення державного регулювання економічної безпеки України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 1(12). С. 46–50.
37. Tamošiūnienė R., Munteanu C. Current research approaches to economic security. *1st International Conference on Business Management Universitat Politècnica de València*. 2015. p. 62-65.
38. Mohilevskyi L., Fursa V., Sievidova I., Komziuk M., Khloponina-Gnatenko O., PidkopaiD. Ensuring the Economic Security of Ukraine in the Aspect of the Association Agreement Between the EU. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(2). pp.171–186.
39. Lima de Miranda K., Snower D.J. Recoupling Economic and Social Prosperity. *Global Perspectives*. 2020. № 1(1). 29 p.
40. Wolfers, A. National Security as an Ambiguous Symbol. In: *Political Science Quarterly*. 1952. vol. 67. nr. 4. p. 485.

41. Wolfgang H. Europa swirtschaftliche Sicherheit. Wirtschaftsdienst. Verlag Weltarchiv. Hamburg.1980. Vol. 60. Iss. 9. pp. 456-461.
42. Leszczyński M. Bezpieczeństwo ekonomiczne, zmiany klimatyczne, wyzwania. *Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem*. 2019. № 1(12). p. 67–79.
43. Kubaienko A. Activation of the Economic Security of Ukraine in Terms of the European Integration. *Montenegrin Journal of Economics*. 2018. Vol. 14. No. 2. pp.91–114.
44. Іванків О.Я. Сутність системи економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 11. С. 109–112.
45. Illiashenko O.V. Economic security of the enterprise: the content of the concept. *L'Association 1901 «SEPIKE»*. 2015. № 11. pp. 162–168.
46. Gębska M. Współczesne bezpieczeństwo ekonomiczne i społeczno-kulturowe: Wymiar międzynarodowy. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej. 2018. 510 p.
47. Andruseac G. Economic security – new approaches in the context of globalization. *CES Working Papers*. Centre for European Studies, Alexandru Ioan Cuza University. 2015. vol. 7(2). p. 232–240.
48. Filipishyn, I., Oliinyk, L., Vlasenko, I. Development of complex system for ensuring economic safety of agrarian sector of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. Vol. 15(4). pp. 168–177.
49. Kozlovskiy, S., Khadzhynov, I., Vlasenko, I., Marynychak, L. Managing the sustainability of economic system as the basis of investment development in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2017. Vol. 14(4). pp. 50–59.
50. Mihai C., Pişleag, A. Norme juridice și domenii de securitate. *Revista de investigare a criminalității*. EdițieSpecială. 2013. p. 96–98.
51. Repciuc T. Conceptele securității. București: AXIOMA PRINT. 2008. 100 p.
52. List F. Das nationale System der politischenOekonomie. ZweiteAuflage. Jena: Verlag von Gustav Fischer. 1910. 552 p.

53. Бернацький П.Й. Экономическая безопасность в системе национально-государственных интересов Украины. *Проблеми економіки*. № 1, 2010. С. 24–29.
54. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави: підручник. Київ: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України. 1994. 140 с.
55. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення: монографія. Донецьк: НАН України, Ін-т економіки промисловості. 2006. 408 с.
56. Мішина І.Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.01. Донецьк. 2007. 235 с.
57. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. Київ. 2008. 48 с.
58. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 336–340.
59. Буковська О.Д. Економічна безпека України у контексті транскордонного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка*. 2011. Вип. 32. С. 50–55.
60. Юрій С.І., Федосов В.М., Алексеєнко Л.М. Фінанси: підручник. Київ: Знання. 2008. 611 с.
61. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. Київ: КВІЦ. 1999. 462 с.
62. Третяк В. В., Гордієнко Т.М. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка і держава*. 2010. № 1. С. 6–8.
63. Пирожков С.І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Київ: НППМБ. 2003. 42 с.
64. Урба С.І. Теоретичні аспекти дослідження суті економічної безпеки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 33–38.
65. Клімова Г.П. Економічна безпека: сутність та основні напрями забезпечення. *Право та інновації*. 2017. № 3 (19). С. 23–29.

66. Cable V. What Is International Economic Security? *International Affairs*. 1995. Vol. 71. № 3. Pp. 305–324.
67. De Souza P.J. *Economic Strategy and National Security*. Boulder: Westview Press. 2000. 252 p.
68. Goodwin C.D. *Economics and National Security: A History of Their Interaction*. Durnham: Duke Univ. Press. 1991. 217 p.
69. Altins von Geusau F.A., Tilburg M. *National Economic Security: In Search of an Operational Concept*. J. F. Kennedy Inst. 1980. 456 p.
70. Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2018. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2018_1_3
71. Батажок С.Г. Соціально-економічні гарантії в умовах ринкової трансформації: дис. ... кандидата екон. наук: 08.00.01. Київ. 2007. 201 с.
72. Іващенко Т.О. Теоретико-методологічні аспекти дослідження соціально-економічного захисту та його взаємозв'язку з соціально-економічною політикою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 2. С. 28–32.
73. Козловський С.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 37–42.
74. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Економічні науки. Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С.159–166.
75. Stone M. *Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis*. Groupe d'Etudes et d'Expertise «Sécurité et Technologies» GEEST-2009. URL: http://geest.msh-paris.fr/IMG/pdf/Security_for_Buzan.mp3.pdf (дата звернення: 07.12.2021).
76. Осеpek A. *Economic Security and the European Dream*. Saint Anselm College. 2010. URL:

- <http://www.anselm.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topics/2010/Ocerekrare.pdf> (дата звернення: 19.08.2022).
77. Тимчишин Ю.В. Інструментарій дослідження підходів до забезпечення економічної безпеки регіонів. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 83–88.
  78. Kozlovskiy S., Grynyuk R., Baidala V., Burdiak V., Bakun Y. Economic Security Management of Ukraine in Conditions of European Integration. *Montenegrin Journal of Economics*. 2019. Vol. 15. No. 3. pp. 137–153.
  79. Keynes J.M. The General Theory of Employment. *The Quarterly Journal of Economics*. 1937 Vol. 51. No. 2. pp. 209–223.
  80. Варналій З.С., Буркальцева Д.Д., Наєнко О.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія К.: Знання України. 2011. 299 с.
  81. В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. Інноваційні перспективи України. Харків: Константа. 2006. 272 с.
  82. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. Київ. 2001. 122 с.
  83. Денисов А.І. Економічна безпека держави: завдання господарсько-правового забезпечення. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Економічна теорія та право. 2014. № 2. С. 197–206.
  84. Ksiezopolski K.M. Bezpieczeństwo ekonomiczne. Dom Wydawniczy ELIPSA. Warszawa. 2011. 203 p.
  85. Raczkowski K. Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI wieku. Bezpieczeństwo ekonomiczne, Wyzwania dla zarządzania państwem, Wolters Kluwer, Warszawa. 2012. 346 s.
  86. Жураківський Є.С. Концепція, інструментарій та механізми забезпечення економічної безпеки аграрної галузі. *Агросвіт*. 2016. № 6. С. 68–72.
  87. Malyarenko T., Wolff S. The logic of competitive influence-seeking: Russia, Ukraine, and the conflict in Donbas. *Post-Soviet Affairs*. 2018. Vol. 34(4). pp. 191–212.

88. Krupka S. Impact of the capital market on the transformation of the economy in Ukraine. *Technological and Economic Development of Economy*. 2007. Vol. 13(3), pp.198–203.
89. Jianhua Y., Yichen D. Energy Politics and Security Concepts from Multidimensional Perspectives. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*. 2012. Vol. 6(4). pp. 91–120.
90. Стратегія забезпечення економічної безпеки України (проект), Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613> (дата звернення: 15.05.2022).
91. Мельниченко О.А. Економічна безпека як складова національної безпеки. *Молодий вчений*. 2015. № 2(6). С. 1230–1233.
92. Утенкова К.О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2019. Вип. 9. С. 133–144.
93. Гбур З.В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня "Рута"». 2018. 408 с.
94. Бугайцов С.Г. Механізми державного управління забезпечення економічної безпеки в Україні: теоретико-методологічні аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/2_2019/4.pdf (дата звернення: 10.12.2021).
95. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник. К. : Атіка. 2009. 608 с.
96. Колісніченко П.Т. Загрози, ризики та небезпеки в системі економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 24. Ч 1. С. 56–59.

97. Акімова Л.М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247>.
98. Предборський В.А. Тіньова економіка як загроза національній безпеці. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2005. №9 (52). С. 14–18.
99. Гнатенко В. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобалізації. *Аспекти публічного управління*. 2021. Том 9. № 1. С. 55–62.
100. Малюта О. Фінансово-економічна діяльність другої Української Народної Республіки. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2018–2019. Вип. 19–20. С. 194–210.
101. Рудницький А.О. Экономическая безопасность и экономические интересы Украины. *Культура народов Причерноморья*. 2006. № 86. С. 48–53.
102. Белорус О.Г. Глобализация и безопасность развития. НАН Украины. Київ. 2002. 789 с.
103. Ашуркова О.О. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: монографія. Донецьк: 2012. 406 с.
104. Андрієнко М.В. Ключова роль економічного суверенітету в контексті забезпечення безпеки держави в економічній сфері. *Державне управління*. 2018. № 1. С. 7–13.
105. Мельник Т.М. Забезпечення економічного суверенітету в умовах відкритості економіки. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 1. С. 147–157.
106. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2022).
107. Гбур З.В. Основні функції держави у сфері забезпечення економічної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 2. С. 16–24.
108. Бойко А.О., Єпіфанов А.О. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2018. № 3. С. 65–75.

109. Ревак І.О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна. 2009. Вип. 2. С. 238–247.
110. Петреман Т.В., Дубич К.В. Економічна безпека України: державне управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 19. С. 80–86.
111. Кошиков Д.О. Поняття та класифікація функцій державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Право і безпека*. 2020. № 1 (76). С. 67–73.
112. Романова Т.В., Романов С.В. Економічна функція держави в умовах глобалізації світових інтеграційних процесів. *Економіка та держава*. 2012. № 6. С. 40–41.
113. Миколенко Е.П. Экономические системы в условиях глобализации: трансформация и институциональная адаптация. Харьков: Изд-во НУА. 2017. 268 с.
114. Panchenko V., Reznikova N. From Protectionism to Neo-Protectionism: New Dimensions of Liberal Regulation. *«International Economic Policy»*. 2017. No 2. P. 91–111.
115. Bulatova O., Trofymenko M., Karpenko O. Fedorov E. The External Component of National Economic Security *Przegląd Strategiczny*. 2020. № 13. P. 425–437.
116. Bai Shi. Summary of Discussions on National Economic Security Issues [J]. *Economic Theory and Economic Management*. 2002. № 11. P. 75–79.
117. Карпенко Є.О. Окремі питання захисту економіки в умовах надзвичайної ситуації. *Становлення державного управління в Україні: матеріали XI конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю*. (м. Дніпро, 8 трав. 2020 р.). Дніпро. 2020. С. 162–165.
118. Кличко В. прокоментував ухвалення антикризового закону № 3275: «По суті – це грабунок місцевих бюджетів». URL : https://kyivcity.gov.ua/news/vitaliy_klichko_prokomentuvav_ukhvalennya_antikrizovogo_zakonu_3275_po_suti_tse_grabunok_mistsevikh_byudzhativ/ (дата звернення: 15.09.2022).

119. Гапеева О.М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.02. Вінниця. 2021. 40 с.
120. Ткаченко О.С., Прянiчнiкова Є.М. Підходи до формування системи фінансово-економічної безпеки підприємства. *Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємства*: матеріали II міжнар. наук.- практ. конф. (6-8 листопада 2019 р. м. Житомир). Житомир. 2019. С. 411–413.
121. Грибiненко О.М. Концептуальні моделі економічної безпеки як поліструктурної системи. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 2 (48). С. 22–29.
122. Карпенко Є.О. Функціонування системи органів державного управління сфери захисту економіки у воєнний час. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку*: матеріали XI міжнар. наук.-практ конф. (м. Київ, 09 груд. 2022 р.). Київ. 2022. С. 83–87.
123. Бутник Д.В. Критерии и показатели экономической безопасности. *Управління фінансово-економічною безпекою: інформаційно-аналітичне забезпечення та конкурентна розвідка*: матеріали наук.-практ. конф. Харків. 2013. С 36–38.
124. Лисяк О. Економічна безпека держави в умовах її становлення. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 1. С. 47–56.
125. Бабець І.Г. Концептуальні засади стратегії економічної безпеки інтеррегіонального співробітництва України з країнами ЄС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2013. Вип. 1. С. 3–13.
126. Бондаревська О.М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. С. 54–57.
127. Гбур З.В. Структура забезпечення економічної безпеки України в контексті європейської інтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 23. С. 98–102.

128. Матійко О.О. Формування інноваційної складової економічної безпеки України в умовах євроінтеграції. *Економіка України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи розвитку*: матеріали I Всеукраїнської наук.- практ. конф. (19 квітня 2018 р., м. Умань). Умань. 2018. С. 17–19.
129. Воробйов В.І. Методичні основи побудови комплексної системи економічної безпеки підприємства. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. 2011. № 1 (19). С. 38–44.
130. Ліпкан В.А. Теоретико-методичні засади управління у сфері національної безпеки України. Київ: Текст. 2014. 350 с.
131. Желізко О.О. Державне регулювання інституціональних змін системи економічної безпеки підприємництва: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.03. Кам'янець-Подільський. 2019. 262 с.
132. Остапчук А., Збарська А. Економічна безпека України в умовах трансформаційних процесів. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. № 1(26). С. 162–173.
133. Karpenko Ye. Transformation of the public governance system in the qualitatively of new directions regulation of the socio-economic space of Ukraine. *Modern Sciences*. Prague. 2021. № 4. Pp. 55–62.
134. Аванесова Н.Е. Системний підхід до формування стратегії забезпечення економічної безпеки оборонної промисловості України в умовах євроінтеграції. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 57. С. 20–27.
135. Нікішин Є.В. Умови забезпечення економічної безпеки держави перехідного періоду при економічній інтеграції. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27. № 4. С. 59–64.
136. Тихончук Л.Х. Трансформація функцій державного управління в сфері регулювання міжнародної економічної діяльності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1258> (дата звернення: 23.05.2022).

137. Карпенко Є.О. Особливості функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 154–161.
138. Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Карквчук В.В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія. Львів: Ліга-Прес, 2012. 386 с.
139. Toffler A. *Future Shock*. New York: A Bantam Book. 1970. 541 p.
140. Алькема В.Г. Модель управління змінами в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки: матеріали III міжнар. наук. – практ. конф. (Черкаси, 27-28 березня 2015 р.)* Черкаси. 2015. С. 17–21.
141. Сосновська О.О. Діалектика взаємозв'язку між структурними елементами системи економічної безпеки підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 33. С. 115–119.
142. Чубукова О.Ю., Ольшанська О.В. Адаптація системи управління економічної безпеки підприємства. *Ефективна економіка: електр. наук. фах. вид.* 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> (дата звернення: 21.06.2021).
143. Ярославський А.О. Формування механізму управління економічною безпекою підприємств: дис. ... д.філософ.: 051 «Соціальні та поведінкові науки». Економіка. Вінниця. 2021. 228 с.
144. Петрушевська В.В. Адаптація фінансової політики України до умов глобалізаційних і євроінтеграційних процесів. *Проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 131–137.
145. Tumpel-Gugerell G. Six Years after the Euro: Success and Challenges. Member of the Executive Board of the ECB. 2004. URL : <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2004/html/sp041105.en.html>(дата звернення: 14.09.2022).
146. Поляков П.А. Результативність забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах інтеграції. *European Journal of Economics and Management*. 2019. № 5 (2). С. 217–222.

147. Поляков П.А. Структура системи управління економічною безпекою підприємства за умов розвитку інтеграційних процесів: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.04. Хмельницький. 2020. 259 с.
148. Llewellyn K.N. The Effect of Legal Institutions Upon Economics. *The American Economic Review*. 1925. Vol. 15. No. 4. Pp. 665–683.
149. Розслідування економічних злочинів, прозорість, боротьба з корупцією—пріоритети КМЄС у співпраці з Бюро економічної безпеки. Консультативна місія Європейського Союзу (КМЄС) в Україні. 2022. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/news/investigation-of-economic-crimes-transparency-and-anticorruption-euam-outlines-cooperation-priorities-with-economic-security-bureau-of-ukraine/> (дата звернення: 14.11.2022).
150. Чубенко А.Г. Теоретико-правовий аспект забезпечення економічної безпеки. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 88–101.
151. Caianiello M. The Role of the EU in the Investigation of Serious International Crimes Committed in Ukraine. Towards a New Model of Cooperation? *European journal of crime, criminal law and criminal justice*. 2022. № 30. Pp. 219–237.
152. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 186–191.
153. Грибіненко О.М. (Гапєєва О.М.). Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: монографія. Д: Середняк Т.К. 2020. 434 с.
154. Залюбінська Л.М., Скорик М.Л. Перспективи розвитку аграрного ринку України за умов євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20 (1). С. 163–166.
155. Павлюченко Ю.М. Правова основа захисту економічних інтересів України як учасника європейського аграрного ринку. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 р.)*. Хмельницький. 2019. С. 182–186.

156. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 16 червня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 07.02.2022).
157. Єрмошенко М.М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист. *Актуальні проблеми економіки*. 2001. № 1-2. С. 18–24.
158. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 26.09.2022).
159. Вареник В.М. Аналіз методик розрахунку економічної безпеки України. *Академічний огляд*. 2016. №1(44). С. 70–79.
160. Доходи держбюджету перевионали на 5%. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/2/679301/> (дата звернення: 09.06.2022).
161. В Україні рекордно вирости валютні резерви: скільки грошей стало і на якому ми місці у світі. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/ukraine-rekordno-vyrosli-valyutnye-rezervy-1631090735.html> (дата звернення: 25.12.2021).
162. Посли G7 оголосили пріоритети реформ в Україні на 2022 рік. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/01/7/7132310/> (дата звернення: 11.06.2022).
163. Stańczyk K. Poland's economic security in the context of globalisation processes. *Organisation and management series*. 2020. №. 145. Pp. 445–457.
164. Stachowiak Z. *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*. Warsaw: Akademia Obrony Narodowej. 2012. 436 s.
165. Siemiątkowski P. *Uzależnienie finansowe jako zagrożenie bezpieczeństwa ekonomicznego państwa*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2015. 528 s.

166. Rajca K. Poland economy briefing: The Polish government has approved the draft budget law for 2023. *Weekly Briefing*. 2022. Vol. 54. No. 2 (PL). URL: <https://china-cee.eu/2022/10/18/poland-economy-briefing-the-polish-government-has-approved-the-draft-budget-law-for-2023/> (дата звернення: 06.11.2022).
167. Polish Economy to Slow Down Sharply as Russian Invasion of Ukraine Impedes Post-Pandemic Recovery in Europe. The World Bank. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/10/04/polish-economy-to-slow-down-sharply-as-russian-invasion-of-ukraine-impedes-post-pandemic-recovery-in-europe> (дата звернення: 14.12.2022).
168. Grebliauskas A. Analysis of Threats to Economic Security of Lithuania. *Lithuanian Annual Strategic Review*. 2003. Vol. 1. Issue 1. Pp. 277–295.
169. Kumpikaitė-Valiūnienė V. Four Lithuanian Emigration Waves: Comparison Analysis of the Main Host Countries. *Contributions to Management Science*. 2019. Pp. 159–181.
170. Law on the Protection of Objects of Importance to Ensuring National Security. 10 October 2002 No IX-1132 (As last amended on 12 January 2018 No XIII-992). URL: <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-laws/laws/246/lithuania-law-on-the-protection-of-objects-of-importance-to-ensuring-national-security> (дата звернення: 03.02.2023).
171. Tumulavičius V. Security of society in Lithuania: concept and scientific fundamentals in its ensuring. *Social sciences bulletin*. 2016. № 1 (22). Pp. 92–118.
172. Republic of Latvia: Staff Concluding Statement of the 2022 Article IV Mission. International Monetary Fund. 2022. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/06/16/republic-of-latvia-staff-concluding-statement-of-the-2022-article-iv-mission> (дата звернення: 18.11.2022).
173. Latvia's National Recovery and Resilience Plan: Latest state of play. 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2022\)698887](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2022)698887) (дата звернення: 16.02.2023).

174. «Estonia 2035» development strategy. Governance. URL: <https://valitsus.ee/en/estonia-2035-development-strategy/necessary-changes/governance> (дата звернення: 17.01.2023).
175. National Security Concept of Estonia. Republic of Estonia Ministry of Defence. URL: <https://www.kaitseministeerium.ee/en/objectives-activities/basic-national-defence-documents> (дата звернення: 25.11.2022).
176. National Security Concept of Estonia. 2017. 21 p. URL: https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_security_concept_2017_0.pdf (дата звернення: 13.11.2022).
177. Furculiță T., Dulschi S. Asigurarea securității economice durabile a Republicii Moldova în contextul integrării europene. În: The Collection of the Online International Scientific-Practical Conference «Economic security in the context of sustainable development». December 11, 2020. ASEM, Chișinău, Moldova. Chișinău: ASEM. 2021. pp. 108–113.
178. Barbăneagră O. Vulnerabilități ale securității economice a republicii Moldova. «Economic Security in the Context of Sustainable Development», online international scientific-practical conference. (December 17, 2021, ASEM, Chișinău). Chișinău: ASEM. 2022. Pp. 40–44.
179. Munteanu C. Evaluation of the level of moldova's economic security in the process of european integration. Reflecting on europe's (dis)order: scenarios for the eu's future. 2018. Pp. 182–198.
180. Strategia militară a României din 11 august 2021. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/245326> (дата звернення: 13.07.2022).
181. Marinescu C. Modul în care parteneriatul public privat (PPP) poate fi folosit pentru finanțarea investițiilor publice în România și rolul Curții de Conturi în auditarea acestor parteneriate. Revista Curții de Conturi a României. 2017. № 14.
182. Pop N. «Securitatea economică, bun public», prezentare susținută în cadrul proiectului educațional BNR «Academica». Sinaia. 2013. URL:

- <https://www.bnro.ro/Securitatea-economica,-bun-public-8993-Mobile.aspx> (дата звернення: 22.05.2022).
183. Integrated Country Strategy. 2022. 23 p. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/07/ICS_EUR_Romania_Public.pdf (дата звернення: 11.12.2022).
  184. Filipov S. Contemporary Trends on the Labor Market in Bulgaria. *New knowledge Journal of science. Bulgaria*. 2016. Pp.15–22.
  185. Varbanova B. The Vicious Circle of Subsidised Employment. *International Conference Knowledge-Based Organization. Land Forces Academy «Nicolae Balcescu»*. (15-17 June 2017, Sibiu). Romania. pp. 339–343.
  186. Petrova E., Filipov S. Employment and unemployment as predictors of economic security on the example of the Republic of Bulgaria. *International Conference Knowledge-based organization*. 2018. Vol. XXIV. №. 2. Pp. 70–75.
  187. Economic security. Republic of Croatia Security and Intelligence Agency. URL: <https://www.soa.hr/en/areas-of-activity/economic-security/> (дата звернення: 24.02.2023).
  188. National Security Strategy the Republic of Croatia. 2017. 28 p. URL: <https://www.soa.hr/files/file/National-Security-Strategy-2017.pdf> (дата звернення: 14.11.2022).
  189. Security Strategy of the Slovak Republic. 2021. 29 p. URL : <https://www.mzv.sk/documents/30297/4638226/security-strategy-of-the-slovak-republic.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).
  190. Muratova Sh. Analysis of economic security and internal market protection practices in European Union. *Sciences of Europe*. 2020. № 47. Pp. 24–28.
  191. White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr URL: <https://issat.dcaf.ch/download/111704/2027268/2016%20White%20Paper.pdf> (дата звернення: 07.10.2022).
  192. Germans are worried about economic insecurity and want government to do more – even if they have to pay for it. *OECD Risks That Matter Survey 2020*. July 2021.

- URL: <https://www.oecd.org/els/soc/RTM2020-Germany-en.pdf> (дата звернення: 08.06.2022).
193. Kundnani H. The Cost of Competitiveness: Why Germany's Security Requires an Economic Transformation. URL: <https://fourninesecurity.de/2022/09/06/why-germanys-security-requires-an-economic-transformation> (дата звернення: 10.01.2023).
194. Quitzau J. Globalization under Pressure: Danger for the German Economic Model? 2022. URL: <https://www.aicgs.org/2022/08/globalization-under-pressure-danger-for-the-german-economic-model/> (дата звернення: 17.11.2022).
195. Денисенко М.П. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 15–19.
196. National Security and Investment Act 2021. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/25/contents/enacted> (дата звернення: 27.09.2022).
197. Is the National Security and Investment Act Achieving the Intended Results? Royal United Services Institute. 2022. URL: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/rusi-newsbrief/national-security-and-investment-act-achieving-intended-results#:~:text=Is%20the%20National%20Security%20and%20Investment%20Act%20Achieving%20the%20Intended%20Results%3F> (дата звернення: 14.07.2022).
198. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/347/2021#Text> (дата звернення: 12.07.2022).
199. Пахомов В. В., Миргород-Карпова В. В., Ільченко Б. О. Забезпечення економічної безпеки та запуск Бюро економічної безпеки України: актуальні питання сьогодення. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 19–20 травня 2022 р.)*. Суми. 2022. С. 330–335.

200. Jankovska L., Tylchik V., Khomyshyn I. National economic security: an economic and legal framework for ensuring in the conditions of the european integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 4(1). Pp. 350–357.
201. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 № 837/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#> (дата звернення: 22.09.2022).
202. Тарасенко О.С., Старенький О.С. Бюро економічної безпеки України: нові погляди на забезпечення національної економічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 357–362.
203. Про утворення Бюро економічної безпеки України: постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 № 510. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
204. Підписано угоду щодо отримання 1,2 млрд євро макрофінансової допомоги від ЄС. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-pidpisav-ugodu-shchodo-otrimannya-12-mlrd-yevro-makrofinansovoyi-dopomogi-vid-yes> (дата звернення: 23.09.2022).
205. Добровольська В.В. Бюро економічної безпеки як важливий орган контролю. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.)* Одеса. 2022. Т. 2. С. 836–839.
206. Карпенко Є.О. Бюро економічної безпеки України: організаційно-правовий статус. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути: матер. XV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 квіт. 2021 р.)*. Київ. 2021. С. 33–39.
207. Співпраця з Європейським Союзом. Агенство з розшуку та менеджменту активів. URL: <https://arma.gov.ua/en/star> (дата звернення: 06.05.2022).
208. Моторигіна М.Г. Щодо взаємодії Служби Безпеки України з Бюро економічної безпеки України. *Законодавче забезпечення діяльності Бюро*

- економічної безпеки України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків–Київ, 17 трав. 2021 р.)* Харків–Київ. 2021. С. 185–188.
209. Грінченко А.Ю. Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра економ. наук: 21.04.01. Київ. 2021. 506 с.
210. Băhnăreanu C. Impactul factorilor economici asupra securității. În: *Tendințe inovatoare în economia și managementul apărării. Sesiunea de comunicări științifice a departamentului regional de studii pentru managementul resurselor de apărare. (15 decembrie 2006, Brașov)*. București: Editura Universității Naționale de Apărare «CAROLI». 2006. p. 21–26.
211. Sievidova I. Factors affecting the functioning of wholesale markets for vegetable products. *Agrosvit*. 2018. vol. 2. Pp. 28–32.
212. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво: закон України від 05.10.2010 № 2576-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 6. Ст. 48.
213. Сірант М.М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу – правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 353–360
214. Europol's solidarity with Ukraine. Europol. 2023. URL: <https://www.europol.europa.eu/europol%E2%80%99s-solidarity-ukraine>
215. Розслідування економічних злочинів, прозорість, боротьба з корупцією – пріоритети КМЄС у співпраці з Бюро економічної безпеки. Консультативна місія Європейського Союзу (КМЄС) в Україні. 2022. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/news/investigation-of-economic-crimes-transparency-and-anticorruption-euam-outlines-cooperation-priorities-with-economic-security-bureau-of-ukraine/> (дата звернення: 14.11.2022).
216. Chorny S., Ostrovskyi S., Gaponov O. Interaction of interpol ukrbureau units with the state migration service of ukraine to combat economic crimes committed by foreigners. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7 No. 5. Pp. 221–227.

217. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол. Наказ від 7.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> (дата звернення: 07.15.2022).
218. Карпенко Є.О. Публічне управління у сфері захисту економіки України в умовах національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2021. № 4. С. 61–67.
219. Карпенко Є.О. Концептуалізація проблем публічного управління у сфері побудови ефективної системи захисту економіки: наукові підходи. *Теорія і практика сучасної науки та освіти: матер.ІV міжнар.наук.-практ. конф.* (м. Львів, 30-31 груд. 2021 р.). Львів. 2021. С. 11–13.
220. Maurer H., Whitman R. G., Wright N. The EU and the invasion of Ukraine: a collective responsibility to act? *International Affairs*. 2023. Vol. 99. Issue 1. Pp. 219–238.
221. Tykhonova O., Kholostenko A., Herasymenko L., Shevchuk O., Akimov M. Comparative analysis of combating economic crimes in Ukraine and European Union. *International Journal of Management*. 2020. Vol. 11. Issue 3. Pp. 624–632.
222. БЕБ розширює співпрацю з компетентними органами Республіки Польща. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/beb-rozshiryuye-spivpracyu-z-kompetentnimi-organami-respubliki-polshcha> (дата звернення: 20.11.2022).
223. Санкційна політика щодо активів РФ та розслідування фактів виведення валютних цінностей з України – перспективні напрями співпраці БЕБ з бельгійськими колегами. Бюро економічної безпеки України. 2022. URL : <https://esbu.gov.ua/news/sanktsiina-polityka-shchodo-aktyviv-rf-ta-rozsliduvannia-faktiv-vyvedennia-valiutnykh-tsinnostei-z-ukrainy-perspektyvni-napriamy-spivpratsi-beb-z-belhiiskymu-kolehamu> (дата звернення: 19.07.2022).

224. Шакур В.І. Значення правових позицій Європейського Суду з прав людини в діяльності Бюро економічної безпеки України. *Законодавче забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків–Київ, 17 трав. 2021 р.). Харків–Київ. 2021. С. 130–133.
225. Карпенко Є.О. Центральні органи виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики. *Світ наукових досліджень*: матеріали міжнар. мультидисциплінарна наук. інтернет-конф. (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща; 16-17 березня 2023 р.). Тернопіль–Переворськ: 2023. Вип. 17. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/art/18/116/1057/0/> (дата звернення: 05.03.2023).
226. Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 2(37) С. 170–182.
227. Ортинський В. Аналіз нормативно-правової основи забезпечення економічної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 855. С. 4–12.
228. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. *Стратегічна панорама. Спеціальний випуск 2022*. 2022. С. 45–53.
229. Romanovska Y. Problems of development of economic security in ukraine: challenges and opportunities. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2022. Vol. 5 (46). Pp. 249–257.
230. Кошиков Д.О. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави: монографія. Харків: Факт. 2020. 480.
231. Аніщенко І.В., Пінчук Ю.Б. Оцінка ефективності реалізації та фінансове забезпечення програм розвитку малого бізнесу в регіоні. *Економіка та держава*. 2005. № 10. С. 29–33.
232. Гбур З.В. Удосконалення організаційного механізму забезпечення економічної безпеки України. *«Демократичне врядування»*. Науковий вісник. 2017. Вип. 20. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal->

- [paper/2022/feb/26695/151040-articletext-326452-1-10-20181214.pdf](https://www.un.org/press/en/2022/feb2022/202208151040-articletext-326452-1-10-20181214.pdf) (дата звернення: 15.08.2022).
233. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні. Організація Об'єднаних Націй Україна. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 07.05.2022).
234. Koshykov D. Promising ways to increase the effectiveness of public policy on economic security. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2021. № 8. Pp. 52–58.
235. Security Strategy of the Slovak Republic. 2021. 29 p. URL : <https://www.mzv.sk/documents/30297/4638226/security-strategy-of-the-slovak-republic.pdf> (дата звернення: 02.08.2022).
236. Pylypyshyn P., Hanushchyn S., Bek U., N. Mykhalitska, M. Vereskliia Legal regulation of the financial and economic security of Ukraine. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2022. № 1 (42). Pp. 510–521.
237. Varnalii Z., Onyshchenko S., Filonych O., Maslii O. State policy for ensuring budgetary security of Ukraine in terms of financial globalization. *International Journal of Management*. 2020. Vol. 11. Issue 12. P. 2283–2292.
238. Ukraine joins UNECE Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents. *The United Nations Economic Commission for Europe*. 2022. URL: <https://unece.org/environment/press/ukraine-joins-unece-convention-transboundary-effects-industrial-accidents> (дата звернення: 16.09.2022).
239. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/984_011#Text (дата звернення: 27.10.2022).
240. Карпенко Є.О. Шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері захисту економіки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. № 33. С. 24–29.

241. Мовчан У.В. Методологічні підходи до здійснення стратегічного планування політико-правового розвитку держави. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 31–45.
242. Кононенко В.В. Забезпечення державного управління у сфері економіки: принципи та форми. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7 (13). С. 167–176.
243. Кононенко В.В. Розроблення і реалізація загальнодержавних програм соціально-економічного розвитку. *Наукові перспективи*. 2023. № 7 (37). С. 15–23.
244. Кононенко В.В. Організаційно-функціональна структура державного управління в сфері економіки України. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10 (24). С. 116–124.
245. Назаренко М.О. Динаміка трансформаційних процесів згідно показників якості життя населення крізь призму економічної безпеки держави. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7 (13). С. 188–196.
246. Назаренко М.О. Державна політика економічного забезпечення регулювання стратегій розвитку промислової діяльності країни. *Наукові перспективи*. 2023. № 7(37). С. 24–30.
247. Nazarenko M.O. Study of the influence of ita on social-financial-economic development and consumer safety in Ukraine. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10 (24). С. 13–21.
248. Яременко О.І. Трансформації соціально-економічного розвитку й розробка нових підходів регіонального розвитку країни. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7 (13). С. 232–239.
249. Яременко О.І. Шляхи вдосконалення інструментів соціально-економічного розвитку країн. *Наукові перспективи*. 2023. № 7 (37). С. 45–51.
250. Яременко О.І. Конкурентоспроможність економіки України в контексті державної підтримки та стратегій розвитку. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10(24). С. 194–200.

251. Лазор О. Д., Лазор О. Я, Карпенко Є.О. До питання сутності юридичної відповідальності публічних службовців. *Актуальні питання державотворення в контексті сучасних цивілізаційних викликів*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26-27 листоп. 2020 р.). Черкаси: Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова. 2020. С. 58–60.
252. Карпенко Є.О. Організаційно-правовий механізм трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки: результати дослідження. *Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди (до Дня державної служби)*: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. Вінниця: ВДПУ. 2023. С. 89–97.

ДОДАТКИ

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

25.09.2023 № 06/17-1

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського

Карпенка Євгена Олександровича

на тему: «Трансформація системи державного управління у
сфері захисту економіки: організаційно-правовий
механізм» на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського здійснювалась апробація та практичне впровадження результатів наукового дослідження Є. О. Карпенка на тему: “Трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм”.

В освітньому процесі навчального закладу зібрано фактичний матеріал дисертаційного дослідження Карпенка Є. О. та використано Науково-дослідною лабораторією економіко-правових проблем публічного управління факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського результати його дисертаційної роботи, зокрема основні положення наукових публікацій, теоретико-методологічні підходи та практичний досвід зарубіжних країн для здійснення подальших досліджень загальних проблем державного управління, особливостей організації та правового забезпечення публічного управління у сфері захисту економіки, для вивчення закономірностей, функціональних складових, форм і методів публічно-адміністративного впливу на досліджувану галузь, а також для проведення наступних науково-комунікативних заходів з цієї проблематики.

Проректор з наукової роботи

Алла КОЛОМІЄЦЬ

Євген ГРОМОВ (0432) 61-80-72

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

01054, м. Київ, вул. Олександра Кониського, 8/14, 9 поверх
e-mail: ntip@udu.edu.ua, тел.: +38(098)721-58-38

25 серпня 2023 року № 08/25-23
на № _____ від _____

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського **Карпенка Євгена Олександровича** на тему: “Трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм” на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» видана Є. О. Карпенкові про використання Навчально-науковим інститутом права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова теоретичних положень дисертаційної роботи щодо особливостей організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки при реалізації освітніх компонентів передбачених Освітньо-професійною програмою «Право» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

Результати дисертаційного дослідження Є. О. Карпенка впроваджувались викладачами Навчально-наукового інституту в процесі проведення аудиторних занять. Апробація матеріалів дисертаційного дослідження дозволяє рекомендувати їх використання у навчально-освітньому процесі у закладах вищої освіти.

Директор

Павло ГОРІНОВ

УКРАЇНА
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

21036, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 7, тел. (0432) 66-14-38, факс (0432) 53-09-59
<http://www.vin.gov.ua> E-mail: ums@vin.gov.ua

на № 27.09.2023 № 1494/0-1
від

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського **Карпенка Євгена Олександровича** на тему: “Трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм” на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

видана Карпенку Є.О. про використання основних положень дисертаційного дослідження особливостей організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки у роботі Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної військової адміністрації з метою вдосконалення нормативного забезпечення діяльності управління, що встановлює порядок здійснення повноважень органами публічного управління захистом економіки України в умовах воєнного стану, а також права, обсяг повноважень й обов’язки суб’єктів досліджуваних суспільних відносин.

Директор департаменту

Ігор ЦЕХАНОВСЬКИЙ

УКРАЇНА
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

21036, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 7, тел. (0432) 66-14-06

<http://www.vin.gov.ua> E-mail: dep_apr@vin.gov.ua

02.10.2023р. № 01.1-24/2024

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського **Карпенка Євгена Олександровича** на тему: "Трансформація системи державного управління у сфері захисту економіки: організаційно-правовий механізм" на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

видана Карпенку Є.О. про використання основних положень дисертаційного дослідження особливостей організаційно-правового механізму трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки у роботі Департаменту агропромислового розвитку Вінницької обласної військової адміністрації з метою вдосконалення нормативного забезпечення діяльності управління, що встановлює порядок здійснення повноважень органами публічного управління захистом економіки України в умовах воєнного стану, а також права, обсяг повноважень й обов'язки суб'єктів досліджуваних суспільних відносин.

Директор Департаменту

Олег СІДОРОВ

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ****Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:**

12. Карпенко Є.О. Публічне управління у сфері захисту економіки України в умовах національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2021. № 4. С. 61-67. DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.4>.

13. Карпенко Є.О. Особливості функціонування системи державного управління у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграції. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 154-161. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.21>.

14. Карпенко Є.О. Шляхи вдосконалення механізмів державного управління у сфері захисту економіки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. № 33. С. 24-29. DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.33.4>

Статті у зарубіжних виданнях:

15. Yevhen Karpenko. Transformation of the public governance system in the qualitatively of new directions regulation of the socio-economic space of Ukraine. Prague. *Modern Sciences*, 2021, № 4. С. 55-62

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

16. Карпенко Є.О. Окремі питання захисту економіки в умовах надзвичайної ситуації. *Становлення публічного адміністрування в Україні*: матеріали XI конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю; за заг. ред. О.Б. Кіреєвої (м. Дніпро, 8 трав. 2020 р.). Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 162-165.

17. Лазор О. Д., Лазор О. Я, Карпенко Є.О. До питання сутності юридичної відповідальності публічних службовців. *Актуальні питання державотворення в контексті сучасних цивілізаційних викликів* : зб. тез доповідей учасників Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26-27 листоп. 2020 р.). Черкаси : Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2020. С. 58 – 60.

18. Карпенко Є.О. Бюро економічної безпеки України: організаційно-правовий статус. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути* [зб. наук. пр.] : матер. XV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 квіт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 33 – 39.

19. Карпенко Є.О. Концептуалізація проблем публічного управління у сфері побудови ефективної системи захисту економіки: наукові підходи. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матер. IV Міжнародній наук.-практ. конф. (м. Львів, 30-31 груд. 2021 р.). Львів : Львівський наук. форум, 2021. С. 11 – 13.

20. Карпенко Є.О. Функціонування системи органів державного управління сфери захисту економіки у воєнний час. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку* : XI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 09 груд. 2022 р.). Київ : КПІ, 2022. С. 83-87.

21. Карпенко Є.О. Центральні органи виконавчої влади у сфері захисту економіки в умовах євроінтеграційної політики. *Світ наукових досліджень* : міжнародна мультидисциплінарна наукова інтернет-конференція (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща ; 16-17 берез. 2023 р.). ГО “Наукова спільнота”; WSSG w Przeworsku. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б., 2023. Вип. 17. URL : <http://www.economy-confer.com.ua/art/18/116/1057/0/>

22. Карпенко Є.О. Організаційно-правовий механізм трансформації системи державного управління у сфері захисту економіки: результати дослідження. *Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний періоди (до Дня державної служби)* : матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 23 червня 2023 р.). Вінниця : ВДПУ, 2023. С. 89-97.